

Eigenzinnig, rebels en vrij

1	Inhoudstafel
2	Woord vooraf / Eigenzinnig, rebels en vrij – redactie
3	Hôtel Fraternité – Hans Magnus Enzensberger
4	Hans Magnus Enzensberger – interview door Piet de Moor
11	Gedichten van weleer – Hans Magnus Enzensberger
19	Het wonder van Medellin – Hans Magnus Enzensberger
22	Recensies – René Smeets
24	Gedichten van vandaag – Hans Magnus Enzensberger
31	Putchisten in het labo – Hans Magnus Enzensberger
36	De eigenzinnigheid van Hammerstein – Kathy De Nève
40	Foto Marcel van Maele
41	Marcel van Maele: overgave aan de vrijheid – Henri-Floris Jespers
53	Vloed – Frank Heinen
56	Het wezen der dingen – Patrick Gijssels
59	Litteraire cartoons – Peter Moerenhout
60	Vue: Ensor, Goya en Redon in het KMSKA – Tim Wouters
61	Weg uit het dorp – Leo van der Sterren
64	Kwetsbaar en onsterfelijk – Daniël Van Ryssel
66	Impressies – Kees Hermis
68	Misschien is dit de toekomst? – Steven Graauwmans
71	Schaars gekleed – Diederick Slijkerman
72	Onze abonnees in het voetlicht
74	Reclames
75	Medewerkers winternummer 105
76	Impressum

René Smeets verzorgde alle vertalingen van Hans Magnus Enzensberger

Illustratie voorplat: Oudmarokkaans inktstel uit ceramiek met dubbele inktpot
en pennen. Dar Batha Museum, Fes
Opname Jan Landau - Lighthouse 2009

Illustratie achterplat: Miljan Vukicevic

Woord vooraf - Eigenzinnig, rebels en vrij

Hans Magnus Enzensberger is ongetwijfeld een van de markantste en succesvolle Duitse auteurs. En dit gedurende nu al een halve eeuw. Wat hij ook schrijft, - poëzie, proza, theater of essay - telkens ontlokken zijn literaire publicaties enerzijds een blijvende bewondering en enthousiasme op en anderzijds de nodige controverse, soms verontwaardiging. Dat komt niet alleen door de bijwijlen gewaagde en originele standpunten die de auteur inneemt, maar vooral door zijn onverwoestbare eigenzinnigheid. Sommigen zullen beweren dat het gezochte tegendraadsheid is, een drang om de goegemeente te choqueren. Het valt niet te ontkennen dat hij - en dat heeft hoegenaamd niets met leeftijd te maken - een rebelse aanleg heeft, maar het is net door zijn gedurfde en onverwachte benadering, interpretatie en metaforen dat hij de lezer wil wakker schudden en - waarom niet? - als het even kan ook nog een geweten wil schoppen. Hij wil als vrij denkend man ook zijn medemens van de vrijheid laten proeven. Maar die vrijheid krijg je niet zomaar in de schoot geworpen, daar moet je voor durven na te denken en indien nodig ook actie ondernemen. Dat er individuen rondlopen die deze werkwijze niet altijd evenzeer kunnen of willen waarderen, hoeft geen verder betoog.

In dit nummer brengt vertaler René Smeets een gevarieerd overzicht van Enzensbergers poëzie en proza. Dat mocht wel eens. De auteur viert dit jaar immers zijn 80ste verjaardag. We brengen enkele typische gedichten uit zijn vroegere dichtbundels (vanaf 1957) en een keuze uit de gedichten van zijn recentste bundel *Rebus*, die dit jaar is verschenen. We brengen ook enkele van zijn andere boeken onder de aandacht en twee prozastukken vervolledigen de vertalingen. Piet de Moor interviewde Enzensberger bij hem thuis. De antwoorden van de auteur zijn verhelderend en ontwapenend. Kathy De Nève brengt een aparte benadering van het boek *De eigenzinnigheid van Hammerstein*, waaruit blijkt dat deze Pruisische Hitlerhater al even eigenzinnig was als Enzensberger. Of is het omgekeerd? We zitten met de generaal aan tafel en keuvelen bij een heerlijk brokje wild en een oude cognac.

Wie nog meer over Enzensberger wil lezen, kan terecht bij de collega's van *Revolver*, die in hun herfstnummer 143 (42ste jaargang!) uitgebreid aandacht aan hem besteden. Gerd Segers, stichter en bezieler van *Revolver*, meldt in dit nummer dat hij er de brui aan geeft wegens de al maar toenemende kafkaïaanse, administratieve en fiscale rompslomp. Nogmaals een literair tijdschrift minder! Misschien kan deze daad van ontmoediging en verontwaardiging enkele geesten wakker schudden. Maar empathie is nooit een sterke kant geweest van adviseurs en andere beleidsverantwoordelijken. We vrezen dus voor het ergste.

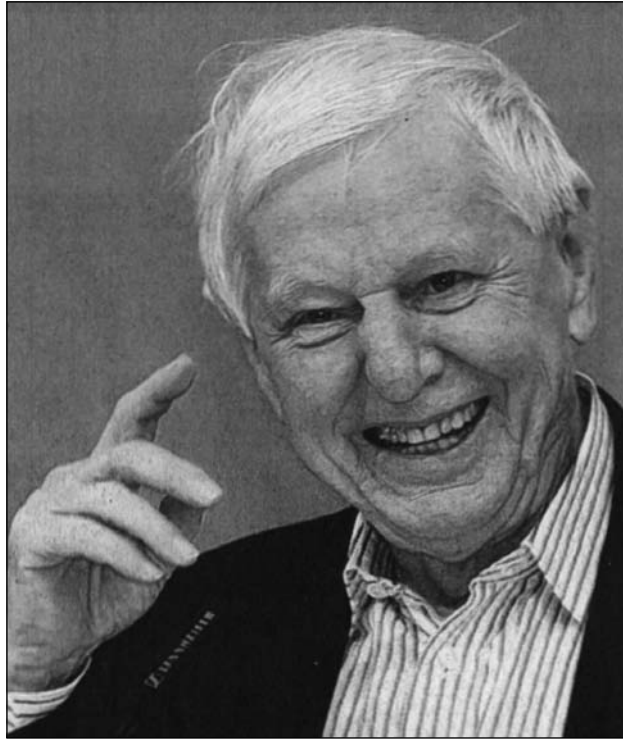
Dit jaar verloor de Vlaamse literatuur de auteur Marcel van Maele. Ook van hem kunnen we zonder vergissen of overdrijven zeggen dat hij uitblonk door zijn eigenzinnigheid, rebelsheid en ontembare drang naar artistieke vrijheid. Henri-Floris Jaspers schildert een intrigerend en warmhartig portret van Marcel. Vooral zijn moeilijke beginjaren als auteur worden hier geschetst.

In het proza dient zich jong en creatief geweld aan: wilde verhalen van Frank Heinen en Patrick Gijssels, groteske schetsen als literaire cartoons van Peter Moerenhout, terwijl Tim Wouters even het KMSKA bezoekt.

Met de poëzie verdwalen we in onbestemde sferen: Leo van der Sterren ontvlucht maniëristisch zijn dorp, Daniël Van Rijssel stelt zich kwetsbaar op en bezint zich over de onsterfelijke levensvragen, Kees Hermis mijmert impressionistisch weg, Steven Graauwmans zoekt de antwoorden in de toekomst, Diederick Slijkerman houdt het bij het hoogtepunt van opwaaiende lenterokjes.

Beloofd! In het lentenummer 106 brengen de redactieleden creatief verslag uit van hun recente wereldreizen. Dat garandeert alleszins grenzeloos en mondiaal leesplezier. ■

De redactie

Hans Magnus Enzensberger

HOTEL FRATERNITÉ

Die geen geld heeft om zich een eiland te kopen
Die voor de bioscoop op de Koningin van Saba wacht
die uit woede en droefenis zijn laatste hemd verscheurt
die in zijn gescheurde schoen een dubloen verbergt
die zichzelf in het glimmende oog van de afperser herkent
die op de draaimolen zit te knarsetanden
die rode wijn morst op het harde bed
die een vuurtje stookt van brieven en foto's
die aan de kaai zit onder de kranen
die de eekhoorn voedert
die geen geld heeft
die zichzelf in het oog krijgt
die op de muren klopt
die weent
die drinkt
die niets doet

mijn vijand
die op de kornissen hurkt
op het bed op de kast
overal op de vloer
hurkt
de ogen op mij gericht
mijn broer

(Uit: *Verteidigung der Woelfe*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1957)

Piet de Moor in gesprek met

Hans Magnus Enzensberger:

'Opgepast: niet alles geloven wat een schrijver zegt!'

Hans Magnus Enzensberger woont in Duitsland - München, hoofdstad van de Duitse deelstaat Beieren. Bekend om zijn bierfeesten, grote parken, fietsers, cultuurtempels, Olympische spelen en ook hoofdstad van de nazi-beweging voor en tijdens de tweede wereldoorlog.

Hij is één van de meest omstreden, maar ook één van de meest invloedrijke schrijvers. Een geweten van Duitsland. Hij bemoeit zich aanhoudend met het maatschappelijke debat.

Elke publicatie - en het zijn er veel - heeft voor opschudding gezorgd. Hij is een scherp commentator van de tijdsgeest.

Enzensberger is in de eerste plaats een dichter, maar hij is ook een roman- en toneelschrijver, essayist en uitgever.

Zijn werk werd in meer dan 40 talen vertaald.

Hans Magnus Enzensberger - een charmante man met een opgewekt humeur - ontvangt ons in zijn appartement voor een gesprek.

+ + +

PdM - Kan men zelf beslissen om auteur te worden?

HME -De literatuur is als een slechte gewoonte. Een roker wil ook niet stoppen met roken. Wie door de literatuur gebeten is, kan ze niet meer

laten. Zo eenvoudig is dat. Op een dag blijkt dan dat je van beroep schrijver bent.

En schrijven doet Hans Magnus Enzensberger. Literatuur moet niet alleen over het leven of over de liefde gaan. Literatuur moet een allesvreter zijn: wetenschap, wiskunde, politiek, Duits verleden, Duitse deling, kernbewapening, asielrecht, terrorisme... Dichtbundels, kinderboeken, essays... Enzensberger schrijft over alles, want hij is gefascineerd en probeert te vatten wat er in de wereld omgaat.

HME- Het schrijverschap is ook een soort toerisme. Je blijft niet in je eigen milieu. Ik hou niet van boeken over het schrijverschap.

Hoe moeilijk het is, wanneer iemand een writer's block heeft. Moet je daarover een roman schrijven? Dat vind ik saai. Het is toch beter dat je je voor iets anders interesseert. Dat werk is alsof je een vreemd land bezoekt. Dat is een beetje als een reis in een milieu. Een milieu dat sociaal, maatschappelijk veraf is, maar ook in tijd, chronologisch. Het is toch veel leuker iets te ontdekken dat je nog niet kende.

'In de tijd van het fascisme, wist ik niet dat ik in de tijd van het fascisme leefde,' zegt Hans Magnus Enzensberger.

München was de hoofdstad, de thuishaven van de nationaal-socialistische partij. De stad diende als uitvalsbasis van Hitler. Hij woonde er en hield hier regelmatig toespraken in de bierkelders.

In 1923 vond er onder zijn leiding een putsch of een staatsgreep plaats. De poging tot machtsovername strandde bij de Odeonplatz.

Odeonplatz, Brienerstrasse, Königsplatz, Haus der Kunst - het zijn de oude getuigen van de nazi-beweging, maar vandaag hebben de gebouwen een andere bestemming gekregen en zijn de pleinen leeg.

Enzensberger werd geboren in 1929. Hij groeide op in een burgerlijke familie in Nürnberg. Hij was

vier jaar oud toen Hitler in 1933 rijkskanselier werd van het Derde Rijk.

HME - Ze zeiden dat ik naar de hoofdstraat moest gaan, want daar zou Hitler passeren. Er stonden veel toeschouwers. Alles werd afgesloten.

Dan hebben we gewacht. Ik was zo klein dat ik door de benen kon kijken. Er stonden geüniformeerde mensen en ik wilde wel eens weten, hoe die Hitler er eigenlijk uitzag, want iedereen sprak over hem. Jammer genoeg was ik een beetje ontgoocheld. Ik weet niet wat ik precies verwachtte. Iets geweldigs. Maar ik zag een man in een auto die alleen maar zo deed. (strekt de rechterarm) En dat maakte niet zo'n grote indruk op me. Ik weet nog dat ik ontgoocheld was. (lacht)

PdM - Aan de jaren dertig hebt u wel nog herinneringen?

HME - Natuurlijk, ik heb het allemaal meegemaakt. Ik was zeventien op het eind van de oorlog. Dat zijn zaken die je natuurlijk niet meer vergeet. Dat spreekt voor zich. Niet alleen de bombardementen, ook het erop los commanderen.

PdM - U had toen al geen zin om met de Hitlerjugend mee te doen?

HME - Ik was geen antifascist. Dat woord bestond toen nog niet eens. Maar het was allemaal zo vervelend. Ze schreeuwden voortdurend tegen je. Doe dit, doe dat. En dan nog meestal idioten. Dat merkte ik toen al. Die mensen bij de Hitlerjugend waren eigenlijk niet zo briljant. Ik ben dan vaak niet meer gegaan en toen hebben ze me eruit gegooid.

PdM - Dat was ook geen aangename tijd voor u persoonlijk?

HME - Nee, natuurlijk niet. Het was vooral voor een jongen erg vervelend. Maar misschien ligt dat ook aan mij. Er zijn mensen die graag in een groep vertoeven. Waar veel mensen zijn, daar willen ze bij horen. Het ligt misschien ook aan mij, dat ik niet de gave voor groepsbelevissen heb.

PdM - Dat beviel u nooit.

HME - Dat beviel me niet. Je kunt toch beter met

drie mensen praten dan met tienduizenden?

PdM - Hoe hebt u de instorting meegemaakt?

HME - De zogenaamde instorting, dat is een vreemde uitdrukking. Het was natuurlijk fantastisch, want plotseling waren die opgeblazen autoriteiten weg. Ze hebben zich als ratten verstopt en hadden niets meer te zeggen.

In plaats daarvan kwam er een beetje anarchie, want er was geen regering meer. Je had alleen het militaire gezag, maar dat was ver weg. De generaals zaten in hun hoofdkwartier.

We werden bezet. Dat was ook heel leuk.

Waar ik woonde, waren niet alleen Amerikanen, maar ook Engelsen. Ik heb meteen met ze gesproken. Ze hadden interessante lectuur. Boeken bijvoorbeeld.

PdM - Kende u toen al Engels?

HME - Ja. Ik las Kafka eerst in het Engels. De Amerikaanse troepen hadden boeken. Die werden gratis door het Pentagon geleverd. Het waren nog goed geïnformeerde...

PdM - Soldaten...

HME - In de VS had je toen nog de Roosevelt-traditie. Men wilde de GI's een opvoeding geven. Daardoor kwamen er enorme boekenkisten aan. Niet alle soldaten wilden perse die boeken lezen, daarom kon ik er enkele halen en daar was Kafka bij. Ik kende Kafka niet.

PdM - De Amerikaanse soldaten brachten Kafka in het Engels mee?

HME - Alles, ze hadden... Er waren ook triviale romans bij. Louis Bromfield en spannende verhalen. En ook echte literatuur. Thomas Mann en dus ook Kafka, in het Engels.

Dat was fantastisch. Bovendien was het een tijd waarin je jezelf moest zien te redden. Een beetje zwarte handel om je er doorheen te slaan.

PdM - Hebt u ook sigaretten en koffie gesmokkeld?

HME - Ik was zelfs een getalenteerde zwarthandelaar. Ik denk dat ik toen goed begrepen heb hoe het kapitalisme werkt. Ik wist hoe het werkte en

toen dacht ik: dat is interessant, maar ik wil niet mijn hele leven zakenman blijven. Het is al genoeg dat ik weet hoe het werkt.
De naoorlogse periode vind ik fantastisch.

PdM - Tot wanneer?

HME -Tot de situatie weer normaal was. Toen begon de verveling van de jaren vijftig. De verveling van de jaren vijftig en toen kwamen natuurlijk... toen kwamen de rotzooi en de misdaden geleidelijk aan het licht.

Als je naar de dokter ging, vroeg je je af wat hij eigenlijk had gedaan. Ik wilde niet bij de een of andere Mengele...

Toen kwamen de obsessies. De obsessies, die niet ongegrond waren. Toen moest je... Iedereen maakte zich druk. Men zei dat de vroegere nazi's weg moesten. Het kwam tot een soort schrille opschudding. Toen alles wat rustiger werd en het wirtschaftswunder zich voltrok, werd het heel saai voor me.

Nu ga je eerst eens weg, dacht ik. Ik was toen tien jaar in het buitenland, overal ter wereld. Ik vond trouwens ook, dat ze eerst maar eens de rotzooi moesten opruimen. Alles moest weer hygiënisch gemaakt worden.

Maar toen dacht ik bij mezelf: je bent Duitser en zo slecht is dat nu ook weer niet, maar dat is toch geen beroep?

Ik kan toch niet mijn hele leven die Duitse problemen meeslepen? De wereld is toch groter en rijker dan dat? Er zijn toch ook andere zaken?

Waarom alleen maar dat?

Het wordt een manie als je er blijft in wroeten. Het was dus ook een soort afweerreactie van me. Ik had mijn deel gedaan. Tot kijk, ik wilde eerst eens zien hoe het er ergens anders uit zag. Als jonge mens denk je dat het ergens anders beter is.

Dat is een vlucht uit het ego en het is ook heel gezond. Later ontdek je dan dat de anderen ook problemen hebben.

Een ongrijpbaar 'enfant terrible', een 'angry young man' was Enzensberger in de jaren vijftig. Hij doet de Duitse naoorlogse literatuur daveren door zijn krachtige visie op poëzie en politiek. Samen met Günter Grass, Heinrich Böll, Martin Walser is hij één van de meest actieve leden van de Gruppe 47. In de jaren zestig en zeventig wordt hij een boegbeeld van de linkse beweging. Zijn vlijmscherpe

teksten zijn een commentaar op de tijdsgeest. Op de barricades in 1968 stonden de studenten zijn verzen te schreeuwen.

HME - Ik ben in 1968 niet naar Berlijn getrokken. Ik vertrok immers al in 1965 naar Berlijn omdat ik het gevoel had... dat daar iets zou gebeuren. Dat het zo niet verder kon. Ik wilde zien wat er daar gebeurde.

Ik kon niet... Ik moest, zoals de etnologen zeggen, participeren observeren. Het was interessant en spannend. Het was gek. Het was knetter. Vol... van illusies en alle mogelijke bevestigingen.

Het was goed dat we de stagnatie achter ons lieten. Dat was in elk geval goed.

Als je de zaak eerder theoretisch bekijkt.

De omgangsvormen in de Duitse samenleving waren anachronistisch. Je had nog altijd dat autoritaire toontje, van een dokter tegen zijn patiënt, van een professor tegen een student, van een politieagent tegen een burger.

Daarin schuilde nog een restje van de tijd van keizer Wilhelm II en dat stond objectief niet meer in verhouding tot de echte samenleving.

Dat moest vroeg of laat wijken. Het moest anders worden. Waarschijnlijk was dat de zin van heel dat theater.

Er was geen sprake van een wereldrevolutie. Die was er niet. Alleen door een oorverdovende herrie kon een minderheid een dergelijk proces überhaupt in gang zetten.

Daarom vind ik ook niet dat het een nederlaag was.

Het politieke debat stond op een heet vuur. Het wereldgebeuren moest begrepen worden. Er moest duidelijkheid komen.

Later zegt Enzensberger: 'De morele bewapening van links kan me gestolen worden. Ik ben geen idealist, (ik verkies argumenten boven belijdenis. Twijfel ligt me nader aan het hart dan sentiment. In geval van twijfel beslist de werkelijkheid).'

Enzensberger houdt van tegenspraak, want het spoort de discussie aan.

Dialectiek is een plezierig spel.

PdM - U ging altijd graag op reis. U bent ook vaak verhuisd. Het grootste avontuur was Cuba.

HME - Nee, dat was eigenlijk ook een soort studiereis. Ik was een jaar in Cuba. Ik kom uit een linkse

politieke cultuur. Ik hield me al heel vroeg, in de jaren vijftig, met Marx bezig. En ik ben iemand die niet graag de wereld alleen maar uit de boeken wil begrijpen.

Daarom heb ik in alle socialistische landen een kijkje genomen. Alleen in Noord-Korea ben ik niet geweest.

Hoe beter ik het leerde kennen, hoe minder het me beviel. Toen dacht ik: laat ik nog een laatste poging ondernemen. Daarvoor wilde ik een best case analysis nemen.

Het beste geval is een revolutie die de mensen zelf uitgevoerd hebben en waarbij drie vierde van de mensen het regime wilde afschaffen. Ze waren indertijd enthousiast over de revolutie van Castro.

Zonder Russische tanks... Dat was het ideale geval. Daarom wilde ik daar eens gaan kijken hoe het er aan toe ging en dat heb ik met een zekere grondigheid gedaan, omdat ik hoopte... Ik hoopte dat het daar dan toch beter ging.

De mensen in Cuba zijn ook heel aardig. Het was er heel aangenaam.

Maar toch moest ik ook daar vaststellen dat het niets meer zou worden. Het was noodzakelijk om dat in te zien.

Het functioneert economisch en politiek niet. Het leidt tot centralisme, tot de heerschappij van één partij, dus tot onderdrukking...

Daarom was voor mij de kous af. Je kunt immers niet zeggen: het is twintig keer verkeerd afgelopen, de eenentwintigste keer loopt het zeker goed af. Het had definitief afgedaan voor me.

PdM - Het einde van de naïviteit?

HME - Ja, eigenlijk het einde. Ik heb toen ook ontdekt, dat ik ook op het vlak van utopisch denken slechts beperkt begaafd ben.

Het messianisme. Het paradijs op aarde, de nieuwe mens. Die zaken spreken me niet aan. Dat is een zwakke kant van me, weet u. Ik geloof dat allemaal niet.

PdM - En dat voor iemand die ooit de zwembroek van Chroestsjov droeg?

HME - Dat is maar een anekdote. Ik heb de Sovjet-Unie ook vrij goed gekend, want dat was het machtigste socialistische land en ik wilde het gewoon eens van binnenuit zien.

Je moet de zaken gaan bekijken. Ik lees graag

theoretische boeken. Filosofen en alles wat goed is. Maar uiteindelijk telt voor mij de praktijktest. Weten hoe het ruikt, hoe het voelt, hoe de mensen zijn, welke gezichten ze trekken... Zonder dat blijft het een beetje vaag voor me.

In 1969 schreef Enzensberger De ondergang van de Titanic. Hij stuurde het manuscript vanuit Cuba naar Parijs, waar het nooit aankwam. Terug in Berlijn schrijft hij het opnieuw op basis van herinneringen. Enzensberger gebruikt de Titanic, het-schip-dat-nooit-zou-zinken, als metafoor voor de ondergang van het communisme. Het stuk 'ondergang van de Titanic' is het afscheid van zijn radicaal-linkse verleden.

Nat tot op mijn vel zie ik mensen met natte koffers.

Ik zie ze op het hellend vlak staan.

Tegen de wind in gebogen, in de schuine regen.

Onduidelijk, aan de rand van de afgrond.

Nee, het is niet het tweede gezicht.

Het is de schuld van het weer dat ze zo bleek zijn.

Ik waarschuw ze.

Ik roep bijvoorbeeld: Het spoor is schuin, dames en heren.

U staat aan de rand van de afgrond.

Maar zij lachen zwakjes

en roepen dapper terug: Dankuwel, insgelijks.

HME - Laat ik zeggen dat het te maken had met het verlies van de utopie. Daarmee had het te maken, denk ik. Dat is niet alles. Er spelen ook andere zaken mee. Ook de factor desillusie, wat iets psychisch is. Het valt veel mensen zwaar... Mensen die hun leven geïnvesteerd hebben in een beweging, een ideaal.

Hoe moeilijk is het niet voor ze om te zeggen: dit is het niet. Dat is verschrikkelijk moeilijk.

Niet alleen de mensen in Oost-Duitsland, maar veel... Het is een beetje zoals met de American dream. Het is voor Amerikanen vreselijk moeilijk om te zeggen: dit klopt gewoon niet. Zo is het niet.

Dat is moeilijk. En dat is interessant, die desillusies.

PdM - Rampen hebben u altijd geboeid. Maar u bent ook een opgewekte mens. Ik verwijs hier naar Diderot, de vrolijke filosoof. Hoe kun je die twee eigenlijk combineren?

HME - Enerzijds vind ik het gewoon onbeleefd. Als je een depressie hebt, als je gedeprimeerd bent, als je lusteloos bent, waarom moet je dat aan de anderen laten zien?

Dat vind ik ongemanierd. Dat doe je toch niet?

Dat moet je met jezelf uitmaken. Zulke...

PdM - Je gaat niet in therapie?

HME - In godsnaam. Dat is het ergste. Goed, als iemand echt klinisch ziek is, dan wel. Daar heb ik niets tegen, maar die therapiezucht van de mensen. Als hun vriendin ervandoor is, moeten ze naar de therapeut. Dat is toch flauwekul?

PdM - Okay...

HME - Nee. Daarom is het... Er is een boek van een Fransman, ene Alain: *De plicht gelukkig te zijn*. Eigenlijk heel grappig, niet?

Er speelt minstens ook een factor mee, een kwestie van ingesteldheid, denk ik.

Voor het overige ben ik voorstander van de normaliteit. Er is iets wat een slechte reputatie heeft bij veel intellectuelen. Het alledaagse leven. Common sense, een beetje terre-à-terre. Dat je niet alleen maar...

De vliegende Robert stijgt op, nu ja, maar komt misschien vroeg of laat terug op de grond. Het moet allebei zijn, want het is zo... In de stratosfeer alleen is het ook niet altijd leuk.

PdM - U hebt al in 1962 de Büchnerprijs gekregen. Dat is toch de belangrijkste literaire prijs in Duitsland?

HME - Ja, dat was toen een eigenaardige putsch, want normaal moet je vijftig zijn, voor je die krijgt.

PdM - Precies. U hebt toen...

HME - Toegegeven, ik heb geluk gehad. Uiteindelijk is het ook maar een prijs. Die maakt je boeken niet beter. Al krijg je een Nobelprijs, je boeken worden daardoor niet beter.

PdM - U hebt toen een toespraak gehouden die nogal ingeslagen is. U hield een toespraak en u zei, kort samengevat: 'Er zijn nu eenmaal twee Duitslanden. We moeten ze allebei aanvaarden.'

HME - Ja, dat was meer... West-Duitsland, de Bondsrepubliek, leefde toen met de rug naar de DDR. Het wilde zo weinig mogelijk met... De DDR was ook erg onsympathiek. Ik was er ook niet graag, maar je kon de DDR niet negeren.

Daarom zei ik: Als... Dat zijn toch een beetje onze arme familieleden. Dat geeft toch niet. Als jij iets hebt, dan niet op die manier.

Dat zijn slechte manieren. Als je iets voor ze kunt doen, doe het dan. Je hoeft daarom nog niet van het regime te houden.

Eigenlijk was het een patriottische toespraak, omdat ik me eraan ergerde.

PdM - Verandering door toenadering, een beetje avant la lettre?

HME - Een beetje in die zin, ja. Later kwam dan de Ostpolitik, die ik ook juist vond. Goed, maar... Maar dat is allemaal... Onvermijdelijk praten we over politiek, maar je moet je toch afvragen... Welke competentie hebben schrijvers, als ze zich politiek uiten?

Het is natuurlijk hun goed recht. Waarom zouden ze zich niet uiten? Ook literair is het zo dat je...

Als de literatuur een alleseter is, moet ze ook over de politiek schrijven, zoals over andere zaken. Waarom alleen over de natuur en de liefde?

Nee, alles. Dus ook over de politiek. Maar dat betekent nog niet dat schrijvers het allemaal weten, dat zij de leermeesters van het vaderland zouden zijn. Dat is onzin.

PdM - Profeten?

HME - Dat is je reinste onzin. Want zij weten het ook niet per se beter, soms weten ze het zelfs slechter. Neem nu de schrijvers van de twintigste eeuw. Hoeveel onzin hebben ze uitgekraamd? Hoevelen lieten zich beetnemen, door de nazi's, door de communisten, door alle mogelijke bewegingen?

Als publiek zou ik zeggen: laat ik even luisteren. Misschien heeft hij een goed idee. Misschien bedenkt hij iets, maar opgepast: niet alles geloven wat een schrijver zegt.

'In München ist ein Gefreiter Hitler verrückt geworden': uitspraak van de Duitse legercommandant Kurt van Hammerstein in 1923.

Onlangs verscheen het nieuwste boek van Enzensberger: De eigenzinnigheid van Hammerstein. In Duitsland een bestseller. Het is het portret van de Duitse legercommandant 'die in december 1933 ontslag nam toen Hitler aan de macht kwam.'

HME - Kort na zijn machtsgreep wilde Hitler alle generaals spreken, omdat hij het leger nodig had voor zijn oorlogsplannen. Hij riep ze allemaal samen in de woning, de dienstwoning van Hammerstein.

Daar hield hij een toespraak. Een geheime toespraak natuurlijk, die pas later opdook en waarin Hitler alles aankondigde wat hij van plan was.

Dat was natuurlijk behoorlijk eng, want de generaals luisterden toe. Niet dat de meesten enthousiast waren, maar het beviel ze wel. Als beroepsmilitairen wilden ze natuurlijk hun speelgoed hebben. Ze wilden tanks, vliegtuigen, alles wat verboden was. Door het Verdrag van Versailles was het voor de Duitsers verboden na de Eerste Wereldoorlog een sterk leger uit te bouwen.

Ze waren dus een beetje gefrustreerd en de meesten deden dan toch mee.

Pas later, toen men zag dat het project dan toch verkeerd zou aflopen, distantieerden ze zich allemaal meer van Hitler. Dat leidde dan tot de aanslagen en moordpogingen op Hitler.

Enzensberger dook in de archieven en reconstrueerde het verhaal van de opstandige generaal. Maar het is geen traditionele biografie. Het is een portret van een hele familie – gedreven door politiek engagement. Enzensberger behandelt het thema niet als een beroepshistoricus, maar hanteert verschillende schrijfstijlen die het boek heel bijzonder maken.

PdM – Hammerstein was dus heel concreet chef van de legerleiding?

HME - Hij was chef van de legerleiding.

PdM - En hij zei: Ik doe niet mee.

HME - Hij was chef van de legerleiding, eigenlijk de hoogste officier in de Weimarrepubliek. Het was een beslissend keerpunt in zijn leven. Hij had al behoorlijk carrière gemaakt. Hij was nog niet zo oud, geen oude rot.

Hij had pijlsnel carrière gemaakt. Toen Hitler aan

de macht kwam, luisterde hij naar wat Hitler te zeggen had. Hij zei: Dit kan niet goed aflopen, dit wordt een ramp. Dit doe ik niet mee.

Hij bood zijn ontslag aan. Hij stapte op.

Eigenlijk liet hij zich pensioneren.

Hij was eigenlijk de enige Duitse generaal die al heel vroeg begrepen had wat er op ons en op de wereld afkwam.

Personages zoals hij zijn non-conformistisch. Dat bevalt me natuurlijk. Mensen zoals hij behouden zelfs in hun eigen milieu een zelfstandigheid en gaan er niet in op. Ze zijn niet zoals de anderen.

Een ander aspect is natuurlijk dat schrijvers egoïsten zijn. Om te beginnen is het een heel goed verhaal. Een spannend verhaal met raadsels.

Met zaken die je eerst nog moet onderzoeken.

Die hele familie is een fenomeen. Er zit dus zeker stof in, als je over stof praat. Hij heeft iets boeiends. En als je het wat van dichterbij bekijkt, zie je dat veel elementen van onze geschiedenis daarin een rol spelen.

Niet alleen de geschiedenis van de nazi's, ook het communisme en de Weimarrepubliek.

Waarom liep dat zo rampzalig af? Ook Joden spelen een rol in die geschiedenis. Er is een spionageplot, liefdesverhalen, wat u maar wilt.

Hans Magnus Enzensberger is onlangs 80 geworden. Toch blijft hij een ongrijpbaar 'enfant terrible'. Vandaag bekijkt hij de zaken wel afstandelijker.

PdM - U hebt in Duitsland in Frankfurt gewoond, in Nürnberg, in Berlijn en nu in München. Betekent München meer voor u dan bijvoorbeeld Berlijn?

HME - Weet u, ik kom uit Zuid-Duitsland. De familie komt uit het gebied aan de voet van de Alpen. Iedereen komt uit de Allgäu. Ik kon nooit het Berlijnse dialect leren. Ik slaagde er niet in. Het spijt me. Ik was er twaalf jaar maar kan het niet. Hier weet ik hoe de mensen spreken en hoe ze koken. Hier bevalt het landschap me. Niet dat ik hier vastgeroest ben. Het hangt er ook mee samen dat je je als jonge man voorstelt dat er ergens een ideale plek is, die je alleen nog moet vinden.

Als je voldoende rondgekeken hebt, weet je dat het niet zo is. Dat de Elyzese velden niet bestaan. Dan kun je net zo goed naar hier komen. Dat maakt toch niet uit?

Met Duitsland heb ik intussen een relatie die niet

meer neurotisch is. Ik ben geen Duitslandneuroticus meer.

PdM - Lars Gustafsson noemde u ooit een slim, reptielachtig wezen. Mooi of niet mooi?

HME - Tja, die beschrijvingen... Als je in de loop der tijd iets publiceert, stapelen de beschrijvingen zich op.

PdM - Ik heb er nog.

HME - Daar kun en moet je helemaal niks tegen ondernemen. Nu eens ben je de gezaghebbende ideoloog of een afvallige, dan weer een heimelijke sympathisant van dit of dat. Of je hebt de dood van de literatuur verkondigd. Dat is ook iets wat je nooit uit de wereld kunt helpen. Het is volkomen gelogen, maar het hoort bij de beschrijvingen. Bij die beschrijvingen leun je gewoon achterover en reageer je er helemaal niet op.

PdM - Ik heb er nog. Rühmkorf zegt: Geen vast lichaam, een luchtwezen. Of Peter Demets: Boecharin en Lord Byron in één persoon.

HME - Heel vleierend.

PdM - Of Peter Weiss: Altijd dat onbehaaglijke gevoel. Je weet nooit hoe je hem hebt, maar dat is net zijn sterke kant, dat niemand hem kent. Hij verrast iedereen met zijn snelle verschijning en verdwijning.

Hoe kijkt men op zo'n leven terug?

HME - Helemaal niet. Ik hou me bezig met mijn volgende werk.

PdM - Alleen maar toekomstmuziek?

HME - Het volgende werk. Ik probeer me ook een beetje te amuseren. Nee, dat is... Terugblikken, waarom?

PdM - Zijn er ook voordelen aan het ouder worden?

HME - Dat is niet echt een thema dat me vreselijk interesseert. Zolang... de synapsen nog allemaal in orde zijn, is het niet zo erg.

PdM - Niet te veel met zichzelf bezighouden.

HME - Nee, dat is niet gezond.

PdM - Schönen Dank. ■

De tekst is een weergave van het tv-interview, dat *Lichtpunt* had met H. M. Enzensberger en dat uitgezonden werd op 14 december 2008. Productie: Wim Van Rompaey, samenstelling en regie: Joke Goovaerts, interview: Piet de Moor.

Na het interview... Klingel, klingel! Er wordt gebeld...

HME - Ja, das hab' ich mir gedacht.

PdM - Muss man jetzt aufmachen?

HME - Ich denke, das ist vielleicht meine Frau. Aber ich hab' ihr doch gesagt, sie soll nicht klingeln. Na ja.

PdM - Geht's noch weiter, oder? Läuft's?

HME - Nein, sie muss ja erst die Tür aufmachen, weil dann geht's nochmal. Aber die wird schon still sein. Sie wird uns nicht stören. Ja, aber, ich weiss nicht, wir müssen jetzt auch schauen, dass wir da irgendwie...

PdM - Jetzt, allmählich abrunden. Ja?

HME - Ja, ja. Ja, man muss ein bisschen mehr haben, damit man das wegschmeiben kann.

PdM - Vielleicht nur noch ganz wenig, wenn Sie einverstanden sind? Noch ein bisschen?

HME - Man muss viel wegschmeiben.

PdM - Nee, es kommt darauf an, dass wir von verschiedenen Themen etwas haben.

HME - Vor... Plus de matériel pour pouvoir choisir aussi. Éliminer des trucs qui sont mal foutus.

Hans Magnus Enzensberger
Gedichten van weleer

Vertaling: René Smeets

LAATSTE WILSBESCHIKKING

Doe toch die vlag uit mijn gezicht, ze kriebelt:
begraaf er mijn kat in, begraaf ze ginds,
waar mijn chromatische tuin lag.

Doe de blikken krans van mijn borst, hij rammelt zo:
werp hem bij de standbeelden op het puin
en geef de linten aan de hoeren, om zich op te smukken.

Zeg de gebeden aan de telefoon, maar knip de draad door:
of wikkel ze in een zakdoek met broodkruimels
voor de dwaze vissen in de poel.

Dat de bisschop thuisblijve en zich bedrinke:
geef hem een vaatje rum,
van preken krijg je dorst.

En kom niet af met gedenkstenen en hoge hoeden:
plavei met het mooie basalt een steeg, waar niemand woont,
een steeg voor vogels.

In mijn tas zit veel volgekribbeld papier voor mijn neefje:
hij moet er luchtschepen van vouwen, die sierlijk wegzeilen van de brug
en in de rivier verzinken.

Wat overblijft: een onderbroek, een aansteker, een mooi opaal
en een wekker, schenk dat aan Kallisthenes, de voddenkoopman,
met daarbij een fikse fooi.

Om de verrijzenis des vlezes en het eeuwige leven
zal ik mij, met jullie goedvinden, zelf wel bekommeren.
Mijn zaak, toch? Vaarwel.

In het nachtkastje liggen nog een paar sigaretten.

Uit: *Verteidigung der Woelfe*, Surhkamp, Frankfurt am Main, 1957

BLINDELINGS

Zegevieren
wordt de zaak der zienden
Ze hebben gemene zaak gemaakt
met de eenogigen
de macht gegrepen
en de blinde tot koning gekroond

Aan de vergrendelde grenzen spelen
politieagenten blindemannetje
Af en toe vatten ze een oogarts
die gezocht wordt
wegens staatsgevaarlijke activiteiten

Alle leiders dragen
een zwart lapje
over het rechteroog
Bij verloren voorwerpen beschimmelen
door blindenhonden afgeleverde
loepen en brillen zonder bezitters

IJverige jonge astronomen
laten zich glazen ogen inzetten
Vooruitziende ouders
onderrichten hun kinderen tijdig
in de vooruitstrevende kunst van het loensen

De vijand smokkelt boorwater
voor het bindvlies van zijn agenten
De verhoudingen voor ogen houdend
vertrouwen brave burgers evenwel
hun eigen ogen niet
strooien zich peper en zout in de ogen
betasten wenend de bezienswaardigheden
en leren braille

Naar verluidt heeft de koning onlangs verklaard
dat hij de toekomst vol vertrouwen tegemoet ziet

DE VROEDVROUWEN

In keuvelende colonnes rukken ze uit,
zodra de dag aanbreekt, klauteren
behendig over heggen en bruggen
en belegeren de meest afgelegen hoeven.

Hun goed gevulde glanzende koffers
dreigen als zwarte bommen, blinkend
op gletsjers en perrons,
moerassen, hopvelden en riffen.

Hun neusvleugels trillen van toewijding;
waar het naar warme handdoeken geurt,
springen zij onverwacht te voorschijn,
duwen knorrend de deuren open
en gooien zich op de bedden.

Zij rukken vlees ter wereld
dat weinig weegt, wit vlees
dat enkele decennia overwintert:
dan is het weer weg, zij rukken
een boze kreet ter wereld
die, tegen de middag,
door de steengroeven galmt en gesmoord wordt
in een wolk bleke windels.

Dan, tegen de avond,
ziet de maan hen
neerhurken bij hun bloedige tangen en naalden
en scharen, doodmoe, op het mos,
als slapeloze raven, rillen,
staren in de onbegaanbare kale gracht
van de naderende nacht.

Uit: *Landessprache*, Suhrkamp, 1960

MIDDLE CLASS BLUES

Wij mogen niet klagen.
Wij hebben het druk.
Wij zijn verzadigd.
Wij eten.

Het gras groeit,
het nationale inkomen,
de vingernagel,
het verleden.

De straten zijn leeg.
De balansen zijn perfect.
De sirenes zwijgen.
Dat gaat voorbij.

De doden hebben hun testament gemaakt.
Het regent niet meer.
De oorlog is nog niet verklaard.
Er is geen haast bij.

Wij eten het gras.
Wij eten het nationale inkomen.
Wij eten de vingernagels.
Wij eten het verleden.

Wij hebben niets te verbergen.
Wij hebben niets te verzuimen.
Wij hebben niets te zeggen.
Wij hebben.

De klok is opgewonden.
De verhoudingen zijn geordend.
De borden zijn gewassen.
De laatste bus rijdt voorbij.

Ze is leeg.

Wij mogen niet klagen.

Waarop wachten wij nog?

MENU

Op een luie namiddag, vandaag,
zie ik in mijn huis,
door de open keukendeur
een melkkan een uienplank
een bordje voor de kat.
Op de tafel ligt een telegram.
Ik heb het niet gelezen.

In een museum in Amsterdam
zag ik op een oud schilderij
door de open keukendeur
een melkkan een broodmand
een bordje voor de kat.
Op de tafel lag een brief.
Ik heb hem niet gelezen.

In een zomerhuis aan de Moskwa
zag ik enkele weken geleden
door de open keukendeur
een broodmand een uienplank
een bordje voor de kat.
Op de tafel lag een krant.
Ik heb ze niet gelezen.

Door de open keukendeur
zie ik gemorste melk
dertigjarige oorlogen
tranen op uienplanken
antiraketraketten
broodmanden
klassenstrijd.

Links beneden, helemaal in de hoek
zie ik een bordje voor de kat.

Uit: *Blindenschrift*, Surhkamp, Frankfurt am Main, 1964.

SCHADUWRIJK

I

Hier zie ik nog een plek,
een vrije plek,
hier in de schaduw.

II

Deze schaduw
is niet te verkopen.

III

Ook de zee
werpt wellicht een schaduw,
ook de tijd.

IV

Schaduwoorlogen
zijn spel:
niet één schaduw beneemt
een andere het licht.

V

Wie in de schaduw woont,
is moeilijk te doden.

VI

Voor een poosje
treed ik uit mijn schaduw,
voor een poosje.

VII

Wie het licht wil zien
zoals het is,
moet terugtreden
in de schaduw.

VIII

Schaduwen helderder dan de zon:
koele schaduw van de vrijheid.

IX

Helemaal in de schaduw
verdwijnt mijn schaduw

X

In de schaduw
is er nog altijd plaats.

ALLES OP ZIJN TIJD

Eerst de sneeuw.

Na de eerste sneeuw
de eerste geboorte.

Na de laatste naweeën
de eerste communie.

Na de laatste drek
de eerste liefde.

Na het laatste woord
de eerste hypotheek.

Na de laatste cent
de eerste wereldoorlog.

Na het laatste aanbod
de eerste officier van justitie.

Na de hoogste instantie
de eerste divisie.

Na het laatste hemd
de eerste hulp.

Na de laatste idiotie
de eerste viool.

Na de laatste eer
de eerste kraai van de haan.

Na de laatste stront

uiteindelijk

de eerste sneeuw.

Uit: *Blindenschrift*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1964.

Uit: *Gedichte 1955-1970*, Suhrkamp, Frankfurt am Main.

DE MACHT DER GEWOONTE

Gewoonte maakt de fout mooi.
Christian Fürchtegott Gellert

I

Gewone mensen hebben gewoonlijk
voor gewone mensen niets over.
En omgekeerd.
Gewone mensen vinden het ongewoon
dat men hen ongewoon vindt.
Reeds zijn zij geen gewone mensen meer.
En omgekeerd.

II

Dat men aan alles gewoon wordt,
daar raakt men aan gewoon.
Men noemt dat gewoonlijk
een leerproces.

III

Het is pijnlijk
wanneer de gewone pijn op zich laat wachten.
Hoe moe wordt het opgewekte gemoed
van zijn opgewektheid!
Deze simpele mens b.v. vindt het moeilijk
een simpele mens te zijn,
terwijl gene complexe persoonlijkheid
haar problemen afdreunt
zoals een kwezel de rozenkrans.
Overal die eeuwige debutanten,
die al lang aan het einde van hun Latijn zijn.
Ook de haat is een lieve gewoonte.

IV

Wat er nog nooit was,
zijn wij gewoon.
Wat er nog nooit was,
is een gewoonterecht.
Een gewoontedier treft op de gewone hoek
een gewoontemisdadiger.
Een ongehoorde gebeurtenis.
De gewone stront.
De klassiekers hadden de gewoonte
daarvan novellen te maken.

V

Zacht rust de gewoonte der macht
op de macht der gewoonte.

Uit: *Gedichte 1950-1970*, Suhrkamp, Farnkfurt am Main

HET TRAPPENHUIS

Het was al bijna donker in het trappenhuis
Het leek me daar niet pluis
Alsmaar hoger als in een droom
Ik was buiten adem Ik liep zo snel
Ik wist hem daar boven met een fles
Zijn ogen glansden zo fel
Hij bewoog niet Maar ik zag het mes
glinsteren in zijn hand Ademloos
hoorde ik hem fluisteren Kniel neer
Wie ik ben, dat wist ik niet meer

Hij was nog erg jong Zijn hand was smal
Ik voelde niet eens haat
Ik gehoorzaamde Het was als in een droom
Op zijn kin een begin van baard
Er viel geen woord Ik verweerde mij niet
Het was een ogenblik zonder grond
Ik knielde Het bloed steeg naar mijn hoofd
Ergens buiten blafte een hond
Maar het mes liet hij niet los
Mijn mond Mijn mond die gaf ik hem
Ik wist niet meer wie ik ben

Het was een ogenblik zonder grond
Ik proefde de nacht in mijn mond
Als wilde ik een wonde drogen
Dan verdonkerden zijn ogen
Toen eindelijk het gekreun begon
sloeg ik toe Hij viel en viel
Ik verwonderde mij dat ik zoiets kon
Zo makkelijk als in een droom of een spel
Daar beneden lag hij bewegingsloos
Ik zag zijn hand, de dons die ik ken
En ik wist weer wie ik ben

In mijn hand het mes van die vent
Geen mens heeft mij op het plein herkend
Het natte grint glinstert op de wegen
In de kastanjabomen ruist de regen
Ik zette me rustig neer in de lege tram
In mijn mond een smaak van zout
Ik kijk naar buiten naar de vuile rivier
Ik voel op mijn huid dat mes van hem
De bus rijdt verder Ik weet niet waarheen
Geen mens weet wie ik ben

Uit: *Zehn Lieder für Ingrid Caven*, in: *Die Gedichte*,
Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1983.

DE SCHIJNDODEN

De schijndoden wachten voor de kartelbureaus,
wachten, uit beide longen rokend,
voor de ijk- en de arbeidsbureaus.
Hun bleke, kleurloze jubel waait
als een reuzenkrant in de wind
tegen de talrijke getraliede loketten.

Zie hoe zij met hun hoofden knikken!
Wat zijn zij flink en ordelijk!
Wat zijn zij handig met ponskaarten,
biechtbrieftjes en cheques!
In de aktetassen dragen zij
hun afgeschoren haar,
en in zijn twee sokken
heeft ieder van hen tien tenen gespaard.

En intussen eten zij ook nog, en snijden zij
met hun tien schijndode vingers vlees
van het gebeente van dode dieren;
om te stillen wat tussen hun benen treurt en traant
vermenigvuldigen zij zich,
's nachts, wanneer de loketten dicht zijn,
en kweken zij schijndode getuigen
die zij, uit bewusteloze longen rokend,
's morgens aanmelden
opdat men ze niet begraaft.

Maar wie geeft hen kussen en appels?
Wie wekt hen, wie geeft hen niettemin
immortellen, wie veegt van hun borst
die bergen van walm, wie wikkelt hen
uit de krant, wie zout hun etende monden
met moed, wie kamt de as uit hun haar,
wie wast de angst uit hun beide kleurloze ogen,
wie roept, wekt, tovert de schijndoden
uit de dood op,
wie spreekt hen vrij?

Voor de bankloketten, bedolven
onder kranten en stembrieftjes, wachten,
onder een hemel die, als een voorstadbioscoop,
nu eens verheldert, dan weer verduistert,
als tussen hoofdfilm en bioscoopjournaal,
tussen slagveld en lijkenhuisje, wachten
voor de begrafenisdiensten, wachten
de schijndoden op hun overlijdensverklaringen,
roken uit stevige, kleurloze longen,
waden in de eigen sombere jubel,
en wachten, onderscheiden, op hun overlijden.

VREDESCONGRES

Een vliegtuig landt met honderd leugenaars aan boord.
Met een handvol bloemen ontvangt hen de stad,
met een geur van nafta en zweet,
met een wind uit de vlakten van Azië.

Onder de schijnwerpers zeggen de leugenaars
in vijftig talen: wij zijn tegen de oorlog.
Zwijgend geef ik de leugenaars gelijk.
De leugenaars spreken de waarheid niet, maar
waarom hebben zij vijftig uur nodig
voor één enkele zin?

Wanneer zij vertrekken, zijn de bloemen verwelkt.
De asbakken puilen uit
van solidaire peukjes,
onverstoorbare sigareneindjes
en onoverwinnelijke stompjes.
In de spuwbakjes drijft de vrede.

In het Witte Huis, onder de schijnwerpers
verkondigen de eerlijke mensen tegelijkertijd
een andere waarheid: de oorlog groeit.
Alleen de leugenaars zijn onverstoorbaar.

In het Witte Huis zijn de bloemen vers,
de spuwbakjes ontsmet
en de asbakken blinken als bommen.

Een windstoot trekt over de stad,
een wind uit de vlakten van Azië. Zo fluit
een gewurgde vrouw die voor haar leven vecht.

Uit: *Gedichte 1955-1970*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1971.

Uit: *Landesprache*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1960.

LOKLIED

Mijn wijsheid is een riet
Snij ermee in je vinger
om een rood ideogram te schilderen
op mijn schouder
Ki wit Ki wit

Mijn schouder is een snel schip
Leg je op het zonnige dek
om te deinen naar een eiland
van glas van rook
Ki wit

Mijn stem is een zoete doolhof
Laat je niet vangen
Mijn riet is een zijden dolk
Luister niet
Ki wit Ki wit Ki wit

Uit: Vertheidigung der Woelfe, Suhrkamp, 1957

AANDENKEN

Wat dus de jaren zeventig betreft,
kan ik kort zijn:
inlichtingen was voortdurend in gesprek.
De wonderbare broodvermenigvuldiging
bleef beperkt tot Düsseldorf en omgeving.
Het verschrikkelijke nieuws liep binnen,
werd gelezen en gearhiveerd.

Zonder verweer, al met al,
hebben ze zichzelf ingeslikt,
de jaren zeventig,
zonder zekerheid voor nakomelingen,
Turken en werklozen.
Dat iemand hen welwillend zou gedenken,
zou te veel gevraagd zijn.

SCHRAPPEN WAT NIET PAST

Wat jouw stem zo mat maakt
zo dun en zo schel
het is de angst
om iets verkeers te zeggen

of altijd hetzelfde
of dat wat iedereen zegt
of iets onbelangrijks
of weerloos
of iets dat kan worden misverstaan
of de verkeerde mensen bevalt
of iets doms
of iets dat er al is geweest
iets ouds

Krijg je er dan niet genoeg van
uit louter angst
uit louter angst voor de angst
iets verkeers te zeggen

altijd het verkeerde te zeggen?

*Uit: Die Furie des Verschwindens, Suhrkamp,
Frankfurt am Main, 1980.*

GEBOORTEAANKONDIGING

Zodra dit pakje op de wereld is geworpen
de windels zijn niet eens gezoomd
de priester int de fooi eer hij dopen komt
zijn zijn dromen reeds lang uitgedroomd
het is verraden en verdomd

terwijl de tang nog om de schedel zit
verteert de arts reeds de kip die het hem oplevert
de handelaar trekt de wissel en wijl de inkt druipt
en de stempel bloed zevert
wordt het geregistreerd zwart op wit

terwijl het in de zoetige stank van de kliniek weent
berekenen de strategen reeds de dag
van de keuring van de moord de charlatan
drukt zijn duimen onder het verdrag
het is verzekerd en dat was het dan

het schommelt nog een beetje hatelijk rood en zacht
hoeveel het netto opbrengt hoe het motto luidt
wat men het leert wat men verzwijgt
de toekomst is gedrild en versmacht
het is verworpen het spel is uit

terwijl het met kromme hand de lucht nog vreemd verstaat
staat vast hoeveel het betaalt voor melk en telefoon
de gasprijs wanneer het in het grijze bed stikt
en voor de vrouw die het wast het loon
het is geboekt geprogrammeerd verstrikt

als niet het pakje dat daar weent en grient
de put dempt de wrok verdrijft
wat wij het bereid hebben koud verscheurt
met ongehoord schrift de snelle tijd beschrijft
is het verraden en verbeurd

Hans Magnus Enzensberger

Het wonder van Medellin

notities over de mondialisering van de poëzie

Hoe het begonnen is, waar en wanneer, dat schijnt niemand precies te weten. Misschien is het wel de schuld van de sinds lang verstomde Ezra Pound, toen hij in Spoleto een paar jongere auteurs op de scène uitnodigde, of gebeurde het in het swinging London van de jaren zestig, toen een veelkleurig publiek van zonderlingen, door en door brave studenten en krijsende teenagers in de Royal Albert Hall niet de Beatles begroette, maar een paar exotische dichters; of misschien was het wel de indommelende Sovjet-Unie, die in de periode van de dooi over het poëziefestival ten doop stond; in Moskou, Leningrad en Tasjkent hebben dichters toentertijd naar verluidt volledige voetbalstadions gevuld.

Een andere datum staat wél vast. In juni 1970 vond in Rotterdam voor de eerste keer het festival Poetry International plaats. Van de ene dag op de andere ontstond zo, na min of meer spontane, min of meer krankzinnige probeersels, één van de merkwaardigste instellingen van de hedendaagse cultuur. De Nederlanders waren erin geslaagd een sensationele coup te plegen. Zoals de tulpenkwekers van de zeventiende eeuw hadden ze zaaigoed uit de hele wereld geïmporteerd en tot bloei gebracht. Welke belangrijke dichter is in de dertig jaar die sindsdien zijn verstreken niet in Rotterdam opgetreden? Reeds in de eerste jaren waren Brodsky, Amichai, Gustafsson, Jandl, Herbert, Ginsberg, Lowell, Paz, Soyinka, Neruda, Milosz, Heaney, Adonis en Ashbery in Rotterdam erbij, en daarna is de karavaan van eminente dichters alleen maar langer geworden. Er doken evenwel ook namen op die nog niemand kende: dichters uit Indonesië en Kongo, uit China en Egypte stonden op het podium en oogstten succes, prijzen en vertalingen. Sindsdien beleeft Rotterdam elke zomer een literaire invasie. Parken, theaters en kroegen gevuld met toehoorders die – niemand weet waarom – niet naar friet en jenever, maar naar gedichten hunkeren.

Wie naar de Colombiaanse stad Medellin met haar vier miljoen inwoners wil reizen, wordt door tal van vrienden voor een dergelijke onderneming gewaarschuwd. Ben je gek geworden? Weet je dan niet dat dat de drugshoofdstad van de wereld is? De stad waar het risico vermoord te worden vijftien keer groter is dan in New York? Heb je dan niet gehoord dat Medellin de bakermat van de violencia is, een onontwarbaar kluwen van guerillagroepen, drugsbendes, paramilitairen en doodseskaders?

Toch wel, zegt de reiziger, natuurlijk heb ik dat gehoord. Het percentage van de misdaden dat opgelost wordt, schommelt ginds rond de drie procent, en de miljonairs, waaraan ook in Colombia geen gebrek is, hebben naar verluidt steeds een bagagekoffertje bij de hand voor het geval ze ontvoerd worden. Was het niet in Bogota dat de een of andere politieke sekte het parlement heeft opgeblazen? En wat Medellin betreft: de bekendste inwoner heet Pablo Escobar, die drugsbaron die in zijn beste dagen vier miljoen peso's zette op het hoofd van elke politieagent, met het gevolg dat binnen vier maanden vijfhonderd wetsdienars in de kogelregen omkwamen. Het ministerie van buitenlandse zaken liet onlangs weten dat ook de overheidsinstanties soms problemen hebben in de omgang met de mensenrechten; in alledaagse taal komt het erop neer dat men in Colombia kan worden gefolterd, of spoorloos verdwijnen. Washington spreekt nog duidelijker taal: het State Department raadt zijn beschermelingen ten zeerste af naar dat mooie land te reizen.

Dus liever niet – maar er is die uitnodiging... Uitgerekend in Medellin, zo staat het in de harte-lijke brief, vindt binnenkort een internationaal poëziefestival plaats, waar gasten uit de hele wereld worden verwacht. Een aanlokkelijk vooruitzicht, en groot is de verleiding om de goedbedoelde raadgevingen van bezorgde vrienden in de wind te slaan. Eindelijk eens wat anders, denkt de argeloze dichter, koopt een ticket, pakt zijn boeken en een paar hemden bijeen, en stapt in het vliegtuig.

Reeds in de jaren tachtig was er geen houden meer aan. De poëziefestivals verspreidden zich als een virus over de hele aardbol. Overal werd het model van Rotterdam gevolgd. Zo is een virtueel wandelend circus totstandgekomen dat sindsdien niet alleen in de eerste de beste grootstad, maar ook in de meest verafgelegen tijd- en klimaatzones optreedt: een bedrijf dat een zeer zonderlinge en tegensprekelijke indruk maakt.

Verrast toonde zich niet alleen het publiek, dat plots met eigenaardige en vaak ronduit onverstanebare opvoeringen geconfronteerd werd. Verbluft waren vooral de dichters zelf over de vriendelijke woorden die hen ten deel vielen. Plots regende het uitnodigingen naar plaatsen als Reykjavik en Tiflis, Molde en Hongkong, Kaapstad en Adelaide. Tal van auteurs moesten de atlas erbij halen om te weten waar er op hun aanwezigheid werd gehoopt.

Nu is het algemeen geweten dat dichters niet tot de begunstigen van de gemondialiseerde economie behoren, in tegenstelling tot b.v. bedrijfsconsulenten of fondsbeheerders. Wat zij voortbrengen, is het enige cultuurproduct dat zich consequent aan alle commercie onttrekt. De handelswaarde van een gedicht neigt naar nul – een status die men als noodlottig, maar ook als een zeldzaam privilege kan beschouwen. Zelfs een gerenommeerd schrijver van verzen kan zich na het bekijken van de afrekening van zijn uitgever misschien wel een weekendje uit veroorloven, maar zeker geen reis naar Nieuw-Zeeland. Wie beschrijft zijn ongeloofige verbazing als hij plots uitnodigingen uit San Francisco, Taormina, en Tokio in zijn brievenbus vindt, met de verzekering dat zijn aanwezigheid ten eerste op prijs wordt gesteld en dat in elk geval wordt gezorgd voor reis, verblijf en honorarium?

Omdat mettertijd de vraag naar bekende auteurs het aanbod begon te overtreffen, kregen ook minder gegeerde, ja zelfs tamelijk onbegaafde dichters dergelijke uitnodigingen, en er ontstond een informeel gezelschap van dichterlijke globe-trotters die zich op de grote vlieghavens op de schouders klopten, waarbij ze zich in het geniep afvroegen waar ze elkaar de vorige keer hadden ontmoet. In Jeruzalem misschien? Nee, Cheltenham, of was het Sint-Petersburg? Vaak bleef de vraag onbeantwoord. In elk geval waren ze weer eens onder gelijken.

Zo kwamen ook legendes tot stand, en groeide er

een soort poëtische folklore. Weten jullie nog hoe een stomdronken Rafael Alberti op zijn tachtigste in Macedonië volksdansen ten beste gaf, tot hij in de armen van zijn verzorgers viel? Of hoe Pablo Neruda aan boord van een Londense woonboot vernam dat niet hij, maar een romanschrijver uit Guatemala de Nobelprijs voor literatuur had gekregen? De ontgoochelste moest naar een ziekenhuis worden gebracht. Klopt het wel, dat de concrete dichter uit Denemarken – hoe heet die ook al weer? – zich tijdens zijn voordracht zodanig opwond dat hij in het licht van de televisiespots voor honderd ijslikkende radeloze toeschouwers van de brug viel? En zo verder, en zo voort.

Onvermijdelijk groeide er mettertijd een sterrenstelsel, dat net zo werkte als in de popmuziek. Wereldwijd circuleerde onder de gastheren een hitlijst, die ijverig gekopieerd werd en tot cumulatieve leidde. Al snel waren er dichters die al overal geweest waren – en dus de illusie konden koesteren in de hele wereld gelezen te worden.

Dat was natuurlijk een fatale fout; want op de talloze festivals werd wel luidkeels om handtekeningen verzocht, maar de boekenverkoop liet te wensen over. Het publiek luisterde graag, maar de mensen gingen maar zelden zo ver de dichters ook echt te lezen. Het festival was het festival, en daarbij bleef het al met al.

Het was nacht in Medellin, een tropische nacht op een heuvel in het westen van de stad. Het reuzengrote amfitheater was tot de laatste plaats gevuld. Met zijn vier- of vijfduizend waren ze, vooral jongeren. Marihuanawolkjes hingen boven de massa, en de toevloed bleef maar duren. Wie te laat kwam, vlijde zich op het gras neer. Vliegende handelaars baanden zich een weg door de rijen. Het podium was schel verlicht. Ter opening van het festival trommelden, fiedelden, zongen en schreeuwden twee Baskische muzikanten verzen van Garcia Lorca de heldere sterrenhemel in. Vervolgens traden op: een hogepriester uit Argentinië, een gekke, behendige Targi (meervoud: Touareg) met een prachtige wilde haarbos, een bleke zenuwachtige Europeaan en een Egyptenaar met bijbelse waardigheid. Het publiek jubelde. Standing ovations voor opvoeringen in een Babel van vreemde talen. Zoiets hadden de dichters, omzwermd als de Rolling Stones, nog nooit meegemaakt. In het geroezemoes van de medewerkers achter de schermen werd de vraag gesteld

of Colombia het ware vaderland van de poëzie is. Wie de volgende ochtend bij het ontbijt de koppen van de binnenlandse kranten bestudeerde, kwam het volgende aan de weet: 'Bloedig treffen tussen guerilla en leger: 85 doden. Gevangenen afgeslacht'. 'In vier maanden 507 burgers door paramilitairen en opstandelingen vermoord. 555 ontvoeringen. 194 bloedbaden. Verdwijningen en folteringen in alle streken van het land'.

In de stad leek niemand nota te nemen van deze berichten. Stralend weer, vredige sfeer, uitgelezen lieve en hoffelijke mensen, geen spoor van geweld. Medellín schitterde. Luider, bonter, drukker dan Zürich of Hannover, maar even civiel. Tijdens hun wandeling door de stad vroegen de dichters zich af of ze in de verkeerde stad waren terechtgekomen. O ja, luidde het, de drugsmafia is nog even druk bezig als voorheen maar, nu het kartel is opgerold, discreter dan ooit tevoren, onzichtbaar, in moleculaire emulsie bij wijze van spreken. Natuurlijk, aldus de gastheren, had elk van hun kinderen al eens een paar doden op straat zien liggen. Na tien uur 's avonds kun je maar beter binnen blijven, en op de weg naar de luchthaven kun je zelfs op klaarlichte dag in de val lopen. Uitstapjes? Graag, maar eerst even bij vrienden informeren hoe het er daar uitziet – de toestand kan van de ene dag op de andere danig veranderen; richting Santa Fé misschien, daar is het de laatste tijd redelijk rustig gebleven, mooie buurt, al lang geen ontvoeringen meer, maar je weet maar nooit...

Voorlopig blijven we dus in de stad, waar de fiesta voortduurt: 81 lezingen in tien dagen, allemaal afgeladen vol, poëzie in theaters en aan universiteiten, in het planetarium, in de elektriciteitscentrale, in straatkroegen en gevangenissen, in de plantentuin en in psychiatrische instellingen. Het publiek staat in de file, het bestaat uit studenten en gevangenen, met goud omhangen dames uit de rijke buurten, straatkinderen en geleerden, en het is onvermoeibaar.

Het blijft allemaal een raadsel, iedereen vraagt zich af hoe het mogelijk is: een hoofdstad van het geweld die koortsachtig naar poëzie hunkert. Precies daarom, zeggen de autochtonen. De mensen van Medellín zijn het beu te worden versleten voor maffiosi, terroristen, folterknechten of gefolterden. Eens wat anders, een frisse wind, een zuchtje goed humeur, wat fantasie!

Misschien moet je wel naar de andere kant van de wereld reizen om aan de onverschilligheid van ons culturele bedrijf te ontsnappen, om jezelf ervan te overtuigen dat een paar verzen – wie had dat gedacht! – ook vandaag nog zoals ten tijde van Homeros een hele stad kunnen begeistere[n]. ■

Vertaling: René Smeets.

Uit: *DU*, nr. 699, september 1999. Nadien opgenomen in *Hans Magnus Enzensberger, Über Literatur*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2009.

ENZENSBERGER OF SZYMBORSKA?

Een studente die een eindwerk schrijft en daarin het volgende spelletje opvoert: ze drukt op twee opeenvolgende bladzijden twee verschillende gedichten af, en het is aan de lezer om te raden welk gedicht van Enzensberger is, en welk van Szymborska. Leuk gevonden, en inderdaad moeilijk te raden wie welke tekst heeft gepleegd!

Het is de studente, Anna Lesko, er uiteraard om te doen aan te tonen dat de verzen van Enzensberger en die van Szymborska heel wat gelijkenissen vertonen. In 2001 had ik mezelf, in een stuk in het literaire tijdschrift *Kreatief*, terloops al in die zin uitgelaten. Dat stuk werd opgepikt door de redactie van het Poolse tijdschrift *Zwodnicza pros-tata*, dat mij vroeg de vergelijking wat verder uit te werken voor hun eerste nummer van de jaargang 2003. Enkele maanden trok ook een criticus in de *Frankfurter Allgemeine Zeitung* de parallel tussen Enzensberger en Szymborska, en daarna, in 2004, maakte Gerhard Bauer voor het eerst een gedetailleerdere studie. Voldoende basismateriaal, vond Lesko, als uitgangspunt voor haar eindwerk dat zij in 2007 maakte voor de Freie Universität Berlin.

Enzensberger en Szymborska hebben dus veel gemeen. In Lesko's termen: ze combineren luchtigheid en diepgang. Een tegenstelling die niet alleen terugkomt in de telkens terugkerende motieven - enerzijds de hemel, de wolken, diverse alledaagse voorwerpen, anderzijds zwaardere onderwerpen als de dood, de droom, het geweld, de ondergang ... -, maar ook in de wijze waarop die motieven poëticaal verwerkt worden: soms heel lichtig, ironisch, in een parlandostijl, soms met inzet van zwaardere stilistische middelen, en daarbij - dat heeft Lesko goed gezien - blijkt Enzensberger net wat gretiger dan Szymborska gebruik te maken van enige pathos, toont hij zich wat scherper, wat agressiever, wat meer provocerend ook, uiteraard in zijn vroege, zeer geëngageerde poëzie, maar ook in zijn huidige, meer berustende, contemplatieve verzen.

Overigens is Enzensberger, die zich de vergelijking met Szymborska duidelijk laat welgevalen, de enige Duitse dichter die qua oplagen met de Poolse dichteres kan wedijveren. Van de Poolse Nobelprijswinnares 1996 zijn, net zoals van Enzensberger, honderdduizenden dichtbundels verkocht, met dit verschil dat in Polen dichtbundels in de bestsellerlijsten geraken, en dat, zo betreurt ook Enzensberger, is in Duitsland niet denkbaar. ■

Anna Lesko, *Leichtigkeit und Tiefgang im lyrischen Werk von Wysława Szymborska und Hans Magnus Enzensberger*. Magistraarbeit Freie Universität Berlin (nr. 3210529), 104 + V bladzijden, 2007.

EEN BOEK VOL ENZENSBERGER-INTERVIEWS

Toen ik het boek in handen kreeg, dacht ik: Enzensberger geeft de buitenwereld te verstaan dat hij over alles en nog wat al meer dan eens zijn zeg heeft gedaan, hij wil nu met rust gelaten worden, dus geen interviews meer. Ik was dan ook aangenaam verrast toen hij mij in juni 2009 toch nog eens te woord wilde staan. Dat interview is inmiddels verschenen in *Revolver* (2009/3). Elders in dit nummer staat de gedrukte versie van een interview dat Piet de Moor van Enzensberger afnam voor het televisieprogramma 'Lichtpunt' (uitzending van 14/12/2008).

Te grote vragen, en hoe groter de vragen, hoe kleiner de antwoorden, zegt Enzensberger, die toch altijd bereid wordt gevonden tot een gesprek. Rainer Barbey, die in 2006 op een studie over Enzensberger promoveerde, heeft een zeer representatief staal bijeengebracht van het beste uit 35 jaar interviews. Actualiteitsinterviews zitten daar om begrijpelijke redenen niet of nauwelijks tussen, het gaat meer om dieper liggende verhoudingen en evoluties waarover Enzensberger zijn licht laat schijnen. Over de bruikbaarheid van Marx' filosofie vandaag, om maar iets te zeggen, of over

de problemen van de Duitsers met hun Duitser zijn, over het Amerikanisme, het anarchisme, en – uiteraard – de literatuur in het algemeen en de poëzie in het bijzonder.

Natuurlijk kon Enzensberger het niet laten om in een nawoord vraagtekens te plaatsen bij het nut en de bruikbaarheid van interviews. Niettemin is dit een zeer lezenswaardig en leerrijk boek dat een goed beeld geeft van het denken van Hans Magnus Enzensberger, niet alleen één van Duitslands grootste schrijvers, maar sinds nu al een halve eeuw ook één van 's lands meest invloedrijke intellectuelen. ■

Hans Magnus Enzensberger, *Zu grosse Fragen. Interviews und Gespräche 2005-1970*, Herausgegeben von Rainer Barbey, Suhrkamp (edition Suhrkamp 2495), Frankfurt am Main, 2007, 352 blz., 12 euro.

SMAKELIJK LEZEN!

Wat eet Europa? Wat eet België? Maar eerst komt de vraag: "Bestaat België? Een vaak gestelde vraag; er zijn naar het schijnt zelfs Belgen die daaraan twijfelen. (...) Wat houdt België samen? Moeilijk te zeggen. Misschien de buik?"

Een citaatje uit de inleidende tekst van Hans Magnus Enzensberger over België en zijn keuken en eetgewoonten. Het is bij mijn weten de eerste keer dat Enzensberger zich ertoe heeft laten verleiden mee te werken aan een culinaire uitgave. Een prachtig uitgegeven kijkboek overigens, groot formaat, schitterende foto's, met recepten van meesterkok Schell. En voor de negentien landen die aan bod komen met enkele recepten en meestal ook wat wijnadvies, een inleidend tussendoortje van meesterauteur Enzensberger. Smakelijk lezen! ■

Roberto Schell, *Was ist Europa? Eine Kulinarische Tour d'Horizon mit Texten von Hans Magnus Enzensberger und Photographien von Willi Meister*, Christian Bruns Verlag, Wenen, 2007, 288 blz., 50 euro.

DUIZEND BLADZIJDEN LITERATUUR OVER LITERATUUR

Eindelijk een bundeling van Enzensbergers essays over literatuur die in de loop van pakweg een halve eeuw in diverse boeken en tijdschriften waren verschenen!

Scharmützel und Scholien bevat evenwel ook niet eerder gedrukt materiaal. Daar zijn oudere teksten bij, zoals de 'Frankfurter Poetikvorlesungen' van de jaren 1964-1965, maar ook nagelnieuwe teksten.

Als je het allemaal samen legt, krijg je een goed beeld van Enzensbergers opvattingen over literatuur, en hoe die in de loop der jaren zijn gewijzigd. Uiteraard krijg je ook een goed gestoffeerd overzicht van met name de Duitse literatuur en haar belangrijkste vertegenwoordigers.

Bijna duizend bladzijden over literatuur die lezen als een trein. Een prima idee van uitgeverij Suhrkamp om al die teksten te bundelen en uit te geven naar aanleiding van Enzensbergers tachtigste verjaardag in november 2009. ■

Hans Magnus Enzensberger, *Scharmützel und Scholien. Über Literatur*, herausgegeben von Rainer Barbey, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2009, 924 blz., 25 euro.

Hans Magnus Enzensberger

Gedichten van vandaag¹

Vertaling: René Smeets

EVENWICHTSSTOORNIS
HENDRICK AVERCAMP
(AMSTERDAM 1585 – KAMPEN 1634)

Dat het glad is, blijkt uit de lawines,
die op de televisie donderend neerstorten,
uit de kantelende enquêteresultaten,
beenbreuken, koerscrashes
en de glibberige bloedvlekken
na de zelfmoordaanslag.
Je glijdt uit, reutelend,
je bent erin gevallen. Gletsjerkloven,
hoogtevrees als in de horrorfilm –

was het dat maar! Maar neen!
Ook het bloeiende leven
is glad. Zie, de vlinder
kruipen, ook de zuigeling!
Vochtig is de tong,
zoals de vrouw van jouw hart –
God zij dank! – en aan de telefoon
wenst een verre bekende jou
dat je goed het nieuwe jaar in glijdt.

DE CHEMISCHE WELDAAD

Honderd milligram in de aders,
C₁₂H₁₈O, dat volstaat. Bevrijd ben je
van je voortdurende Ik,
waaraan je zo gehecht bent. Je brein
denkt zonder jou, zweeft –
vaarwel zwaartekracht – minuten lang
in een nirwana dat jij niet kent.
Dan, niet wetend wat gebeurde
zo lang je weg was, zamel je ze één na één weer in,
al jouw armzalige intieme spullen,
'bewustzijn', 'vrije wil', 'verstand',
en keert terug, voorlopig,
in de gewone tragikomedie,
argeloos: alles als altijd.

¹ Alle gedichten uit: *Rebus*, Surhkamp, Frankfurt am Main, 2009.

PROBLEMEN

1. Er zijn problemen.
2. Er zijn twee soorten problemen.
 - 2.1. Er zijn oplosbare en onoplosbare problemen.
 - 2.1.1. Er zijn twee soorten oplosbare problemen.
 - 2.1.1.1. Er zijn oplosbare problemen waarvan kan worden bewezen dat ze oplosbaar zijn.
 - 2.1.1.2. Er zijn oplosbare problemen waarvan niet kan worden bewezen dat ze oplosbaar zijn.
 - 2.1.2. Er zijn twee soorten onoplosbare problemen.
 - 2.1.2.1. Er zijn onoplosbare problemen waarvan niet kan worden bewezen dat ze onoplosbaar zijn.
 - 2.1.2.2. Er zijn onoplosbare problemen waarvan kan worden bewezen dat ze onoplosbaar zijn.
 3. Deze problemen zijn het die de mensheid sedert mensenheugenis probeert op te lossen.

ONWAARSCHIJNLIJK

Wanneer drie kreupele bedevaarders hun krukken wegwerpen,
terwijl de bisschop het spit in de rug krijgt,

de hoffelijke oude buurman zijn vrouw wurgt
en in het Nabije Oosten plotsklaps de vrede uitbreekt,

dan biedt dat stof tot nadenken.

Alle ijsblokjesautomaten in Santa Fé
geven plotseling de geest.

Twee Nobelprijswinnaars zetten louter toevallig
woord voor woord een zelfde gedicht op papier,

en uit het rokende vliegtuigwrak krabbelt,
geheel ongeschonden, een vrolijk kraaiende zuigeling.

Dan vraag je je toch af of we ooit zullen begrijpen
wie of wat er met onze blokken speelt.

LEVIATHAN

Onze reusachtige mee-eter,
toentertijd vrat hij krijt.
Zelden laat hij zijn tanden zien.
Hij kent ons niet.
Wanneer hij spreekt, spreekt hij
altijd van boven naar beneden
in zijn erbarmelijk Duits.
Maar wij zijn op de hoogte.
Deze onovertroffen massamoordenaar,
als weldoener alom welkom,
wij voederen hem die nooit genoeg heeft.
Niemand houdt van hem. Zelden
valt hij erbij neer.
Dan staat hij weer op,
moeizaam. Een monster.
Zonder ons, zijn horige
aanhorigen, was hij niets.
Hem kwijtraken? Onmogelijk.
Het pleit niet voor ons
dat wij hem nodig hebben,
deze eeuwige zeurpiet.

HET SYSTEEM

Vroeger was er aldoor sprake van.
Niemand van ons kende Grieks.
Wij wisten alleen dat wij er diep in waren,
in het systeem, maar eerlijk waar,
wat het was, dat wisten wij niet.

Het systeem was van alles de schuld.
Dus moest het weg.
Maar als het weg zou zijn,
gewoon weg, wat er dan van ons
zou overblijven, dat wisten wij niet.

Wij hadden er geen idee van,
waren veel te dom
om het te verstaan,
en veel te intelligent
om eraan te ontsnappen.

Alleen dat het zeer uitgebreid was
en dat het erin wemelde
van de talloze subsystemen,
waarin wij rondwaalden,
dat wisten wij al.

INVENTARIS

Hij had een haast gegarandeerd echte de Chirico,
af en toe een depressie, de beste vooruitzichten,
een nonkel in Nieuw-Zeeland, maar geen tijd,
een ara, ze niet allemaal op een rij,
wat nog, ach ja, verscheidene geliefden had hij ook,
hoogtevrees, het vermelden niet waard, eksterogen,
tweelingen en twijfels, ja hij had gewoon alles,
een hart, een rente, zelfs een familiegraf,
en nog allerlei plannen. Alleen had hij er af en toe

schoon genoeg van.

AFGEWEZEN KLACHT

Je wil het gewoon niet anders,
geef het maar toe! Nodig heb je datgene
waarvan je ziek wordt, de pret,
de angst, de haat en je rust,
de vrouw, het geld, de stress.
Nergens anders wil je zijn
dan hier, in jouw elders,
hier, waar jij bent en weet
dat niemand jou mist.

JAMMER

Goed dat wij onder ons zijn.
Jammer dat de anderen niet op de hoogte zijn.
Goed dat wij elkaar verstaan.
Jammer dat wij nooit luisteren
naar wat de anderen zeggen.
Goed dat wij op de hoogte zijn.
Jammer, dat de anderen ons niet verstaan.
Goed dat wij het eens zijn.
Jammer dat de anderen niet kunnen horen
wat wij tegen elkaar zeggen.
Datgene waarover wij het al lang eens zijn.
Altijd hetzelfde.
Jammer.

ONDER DE HERSENPAN

Wat daar onophoudelijk tikt
en vuurt, moet dat mij voorstellen?
Wat zou het. Het is alleen maar
die grijze massa daarbinnen.
Zij slaat mij gade,
ik sla haar gade.
Wij verrassen elkaar.
Niet altijd doet mijn brein
wat ik wil. Misverstanden,
twisten blijven niet achterwege.
Wanneer het donker wordt,
probeer ik het gewoon uit
te schakelen. Tevergeefs.
Het werkt voort, produceert
uitvindingen, op eigen houtje,
waarvan ik niets afweet,
waarvoor ik niet insta.
Vaak, zonder het te vragen,
denk ik er het mijne van.
Pas helemaal op het einde
houden wij op elkaar te beloeren
en laten we het erbij.
Dan heerst er eindelijk rust.

WAAR PILATUS ZIJN HANDEN WASTE

Het 'stille kamertje',
waar de keizer te voet naartoe ging,
'het gemak' (F),
waar de dame zich poedert (VS),
'geurloos lokaal', 'servizio' (I),
waarheen de heer zich verontschuldigt (E),
dubbele nul, natte cel,
toilet, privaat,
schijthuis, latrine...

Wanneer wij de terugtocht aanvatten
naar de betegelde eenzaamheid,
keert wat wij verloren hebben
weer: zelfbeheersing, concentratie,
ontspanning. Eindelijk ongestoord,
leveren wij ons dromerig over
- als waren wij kinderen -
aan een behoefte, waarvan gezegd wordt
dat ze menselijk is,
als een vorm van meditatie,

tot een verlossend ruisen
de stilte
verbreekt.

HAAR

Het individu, van achteren gezien –
onmiskkenbaar!
Hoe donzig het ontspruit,
hoe vetig, hoe kroes, hoe verward!
Wat een veelvoud! Draad of zijde –
nuances zijn het, vormgevingsmogelijkheden:
wongels, kwasten, koepels,
wervelingen, vlechten, stekels, zwammen,
borstels en torens.

En elk koestert zijn eigen kunstwerk,
of het met moeite de kaalheid bedekt
dan wel heerlijk tot op het achterste golft;
en toch is het niets meer dan
een dierlijk aandenken,
dat groeit en groeit, onophoudelijk,
ook dan nog wanneer het brein
reeds lang afscheid heeft genomen.

RAADSEL

Een zee groter dan de zee,
en je ziet ze niet.

Een zee waarin je zwemt,
en je voelt ze niet.

Een zee die in jouw borst ruist,
en je hoort ze niet.

Een zee waarin je baadt,
en je wordt niet nat.

Een zee waaruit je drinkt,
en je merkt het niet.

Een zee waarin je leeft,
tot je begraven wordt.

UIT DE HERINNERINGEN VAN EEN OUDE DAME

Toen had ik nog lange vlechten,
ze waren samengebonden
met een roze elastiekje.
Ik weet nog hoe hij kwam voorbijgereden
in een open Mercedes,
de Führer en Rijkskanselier.
Grappig hoe hij de rechterbovenarm
telkens omhoog en omlaag strekte.
En dat Juffrouw Else,
de pianolerares,
die mij op de vingers tikte omdat de mazurka,
a-moll, 'Notre Temps',
voor mij veel te moeilijk was,
in de Johannessteeg
uit het raam was gesprongen,
dat weet ik nog. Maar dat was,
denk ik, na de oorlog.
Voor de beste makrontaartjes
moest je in Café Wanner zijn.
En na de grote aanval
was het huis van de buurvrouw weg,
gewoon weg. Alleen haar handtas
uit groenig krokodillenleer
hebben wij onder het puin gevonden,
daar waar nu de Turkse snijder woont
die mijn mantel heeft hersteld.
Ach ja, de buurvrouw, een grote hond
had zij, één die altijd bromde
wanneer ik naar school ging.
Dat weet ik nog. Of beeld ik mij
dat alles maar in?

GEWOONTES

Hoe vaak moest Plato zijn neus snuiten,
de heilige Thomas van Aquino
zijn schoenen uittrekken,
Einstein zijn tanden poetsen,
Kafka het licht aan- en uitdoen,
vooraleer zij kwamen tot hetgeen
hen was opgedragen?

Hele weken, al met al,
brengen wij door met
het open- en dichtknopen van onze hemden,
met het zoeken van onze brillen
of met hetgeen wij tot ons hadden genomen
weer uit te scheiden.

Hoe vluchtig zijn onze meningen
en onze werken, vergeleken met hetgeen
wij met elkaar delen:
koken, wassen, trappen oplopen –
onwaarschijnlijke herhalingen,
die vreedzaam zijn, alledaags
en onontbeerlijker dan gelijk welk *chef d'oeuvre*.

EEN ONTVANGST IN BERLIJN

De minister van Binnenlandse Zaken kwam aan,
sierlijk als altijd,
alleen namen wij geen nota van hem.

De meeste onder ons waren bezig
met hun tussenwervelschijven,
of hadden hun pincode vergeten.

Ik zou jullie zorgen wel willen hebben,
zei de gastheer, een voetbalfan,
buiten zichzelf van opwinding over een vrije trap
in de eenentachtigste minuut.

Met ach's en oh's bereikten
de sterksten onder ons het buffet
met de kleurrijke salades.
Schouderophalend keerde de minister zich af.

Ja, die onrechtvaardigheid! Zelfs hij
kon er geen eind aan maken.

Hans Magnus Enzensberger

Putchisten in het labo

Over de nieuwste revolutie in de wetenschappen

Niet lang geleden werd er geklaagd over de teloorgang van de utopieën, die sedert hun uitvinding als hemels manna voor het denkende deel der mensheid golden. Door hun rationele vorm verschilden deze ontwerpen tot algehele verbetering van ons lot van het loutere, sprookjesachtige wensdromen. De utopieën waren één voor één Europese blauwdrukken voor de totstandbrenging van de ideale samenleving waar niet meer de oude Adam, maar wel de nieuwe mens het voor het zeggen zou hebben. Alle pogingen om die droom te verwezenlijken, zijn vroeg of laat met een sisser afgelopen; voor het laatst nog in het *anno mirabili* 1989.

De psychiatrie leert ons hoe gemakkelijk een depressieve in een manische fase kan omslaan - en vice versa. Er valt wat te zeggen voor de veronderstelling dat zo een plotse omslag niet enkel bij individuele patiënten, maar ook bij grote collectieve gemeenschappen kan worden vastgesteld. In de jaren zeventig en tachtig van de voorbije eeuw leek de depressie de overhand te hebben. Overall werden ondergangsscenario's uitgetekend. De Koude Oorlog met zijn blokkades en zijn door de grote mogendheden gestuurde conflicten tussen kleine landen had tot een verlamming van de wereldpolitiek geleid. Milieucatastrofes van allerlei aard dienden zich aan. De Club van Rome voorspelde dat alle eindige hulpbronnen in geen tijd zouden zijn uitgeput. Er was sprake van een nucleaire winter. Apocalyptische stemmingen werden niet enkel op het doek van de Hollywoodfilms en op het televisiescherm verbreid.

Blijkbaar hadden de westerse samenlevingen zich te vroeg over de ondergang verheugd. Reeds geruime tijd vóór de eeuwwisseling brak de manische fase aan. Deze keer was het niet de geschiedfilosofie die met de belofte van verlossing klaar stond; geen partij, geen politieke ideologie kwam met een nieuw project voor de mensheid op de proppen, integendeel: de ineenstorting van

het communisme leidde tot een ideologisch vacuüm dat door geen enkel oud of nieuw links kon worden opgevuld.

De nieuwe utopische visioenen kwamen uit de onderzoeksinstellingen en de laboratoria van de natuurwetenschappen, en het duurde niet lang voor een fantastisch optimisme de scène beheerste. Haast in één klap keerden alle motieven van het utopische denken weer: de overwinning op alle tekorten en behoeften van de species, op de domheid, de pijn en de dood.

Plots verklaarden velen dat het alleen maar een kwestie van tijd was voor de genetische verbetering de mens naar zijn uiteindelijke doel zou leiden, dat de ouderwetse vormen van verwekken, geboren worden en sterven zouden zijn afgeschaft, dat robots de bijbelse vloek van de arbeid uit de wereld zouden helpen, dat de evolutie van de kunstmatige intelligentie aan alle vormen van tekort een einde zou maken. Oeroude machtsfantasieën kregen aldus onderdak in het systeem van de wetenschappen.

Het gaat daarbij geenszins om het geheel van de kennisproductie. Almaar duidelijker tekent zich de hegemonie af van enkele disciplines die over de doorslaggevende hulpbronnen als geld en aandacht beschikken, terwijl andere, zoals de theologie, de literatuurwetenschap, de archeologie en helaas ook de filosofie alleen nog een marginale, om niet te zeggen: decoratieve, rol vervullen. Zij worden juist gedoogd, ja zelfs gewaardeerd, om de onschadelijkheid die de staat en de markt hen toeschrijven. Utopische beloften vallen van hen in de gegeven omstandigheden niet te verwachten.

Ook bepaalde natuurwetenschappelijke disciplines, zoals de geofysica of de meteorologie, leiden een nogal bescheiden bestaan in de schaduw van de zogenaamde toonaangevende wetenschappen. Deze rol viel in de twintigste eeuw de theoretische

fysica te beurt. Inmiddels heeft, naast de computer- en de kenniswetenschappen, de biologie haar plaats ingenomen. Zij heeft niet alleen de scheiding tussen theoretisch en toegepast onderzoek opgeheven, zij is ook tegelijk zowel de kapitalistische als de revolutionaire wetenschap bij uitstek. De biotechnologie is de basistechnologie van de volgende grote economische cyclus (Claus Koch).

Uiteraard gaat zo een ingrijpende verandering van het wetenschapssysteem met ideologische pretenaties gepaard. Vroeger stonden sjamanen en mirakelgenezers voor het uitroeien van alle lijden, vandaag zijn het de moleculaire biologen en de genetici; en over onsterfelijkheid spreken niet langer de priesters, maar de vorsers.

De nieuwe utopieën werden met nooit geziene campagnes in de openbaarheid naar voor gebracht. Niet toevallig zijn het de Amerikaanse wetenschappers die daarbij het hoge woord voeren. Het endemische optimisme, het missionaire bewustzijn en het streven naar hegemonie van de wereldmacht Verenigde Staten vormen de ideologische achtergrond. Het goede oude geloof in de vooruitgang, waarvan tot voor kort niemand nog wilde weten, beleeft zo een triomfantelijke wederopstanding.

Niet alle wetenschappers kunnen en willen aan hun nieuwe bevrijdersrol wennen. Deze botst met alle tradities van het 'georganiseerd scepticisme' (Robert Merton), de bewijstheorie en de nuchtere bedachtzaamheid. Hoe dan ook is de objectieve toestand van de wetenschappelijke instellingen in zeer korte tijd fundamenteel veranderd. De afstand tussen het onderzoek en zijn economische benutting is zodanig verkort dat er van de onafhankelijkheid, waar de wetenschap zich op beroept, maar weinig over is.

De reusachtige investeringen in de onderzoeksindustrie moeten zo snel mogelijk rendement opleveren; al wie zichzelf als geleerde beschouwt, wordt zodoende ondernemer en deelnemer van het pijlsnel groeiende wetenschappelijk-industrieel complex dat werk biedt aan octrooiadvocaten, emissiebanken, beursgoeroes en public-relations-agentschappen. De geldstromen, of het nu om aandelenkapitaal of om subsidies gaat, verscherpen de mededinging en de druk van de media.

Wie daarbij niet aan het kortste eind wil trekken, moet meer beloven dan hij kan waarmaken.

Een manische fase wordt gekenmerkt door systematisch verlies van werkelijkheidszin. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat historische ervaringen met de utopie verdrongen worden en dat van fiasco's geen kennis wordt genomen. Gold in de Sovjet-Unie het 'dialectisch materialisme' niet als onomstotelijk wetenschappelijk bewezen, om nog maar te zwijgen van de eugenetische fantasieën van Nobelprijswinnaar H. J. Muller? Wie herinnert zich nog de geluksbeloften van de atoomindustrie van de jaren vijftig en zestig? De atoomenergie gold als sleutel tot het luilekkerland van de energievoorziening; dat er problemen zouden uit voortvloeien, daar werd niet aan gedacht. En hoe staat het met kunstmatige intelligentie, waarvan de profeten reeds dertig jaar voor de eeuwwisseling apparaten in het vooruitzicht stelden die alle prestaties van onze hersenen ver zouden overtreffen? Niemand vergelijkt deze voorspellingen met het armzalige resultaat van de miljardenverslindende investeringen: elektronische schildpadden die met moeite een trap opgeraken. En terwijl de media elke vooruitgang, en met name van het geneeskundig onderzoek, met grote koppen begroeten, verschrompelen de maatschappelijk schadelijke risico's en nevenwerkingen, voor zover zij geen catastrofale dimensies aannemen, tot een kanttekening in het wetenschapskatern van de krant.

De lichtgelovigheid van het publiek blijkt daar evenwel niet onder te lijden, en de verwachtingen worden niet bijgesteld. Het valt almaar moeilijker om Big Science en sciencefiction van elkaar te onderscheiden. Het is voorwaar geen toeval dat een deel van de huidige vorsersgeneratie, vooral in de Verenigde Staten, haar culturele horizon definieert aan de hand van televisieseries als Star Trek. We zouden het genre onrecht aandoen als we het van het snode optimisme van de Frankensteinfractie zouden verdenken; in de geschiedenis van de sciencefiction overheerst sedert lange tijd het aandeel van de negatieve utopie die al het denkbare kwaad oproept. Het mag niet verbazen dat de evangelisten van de kunstmatige intelligentie, van de gen- en van de nanotechniek een eenogige lectuur van deze visioenen verkiezen.

Nu kunnen tijdens een manische fase, die zich net door haar bewusteloosheid kenmerkt, protesten en verweer geen normale duurzame uitwerking krijgen. Ook de politiek blijkt radeloos en onmachtig te staan tegenover het wetenschappelijk-industriële complex. Haar strategie is eenvoudig. Zij stuurt stevast aan op het *fait accompli*, waarmee de samenleving het dan maar moet doen, hoe de zaken er in werkelijkheid ook mogen uitzien. Even routineus wordt elke tegenspraak verworpen als aanval op de vrijheid van onderzoek, als van vóór de verlichting daterende vijandigheid ten aanzien van wetenschap en techniek, en als bijgelovige vrees voor de toekomst.

Dat zijn beweringen om zichzelf te rechtvaardigen, en doelbewuste leugens, zoals we die van partijpolitici en lobbyisten gewend zijn. Met een rationele discussie hebben ze niets van doen. Ze discrediteren degene die ze in de mond neemt. Het zijn immers niet alleen onwetenden of verachters van de wetenschap die de sensationele beloften van de utopie wantrouwen. Wie zich daarvan wil overtuigen, hoeft zich alleen maar één avond lang onder vier ogen met bekwame vorsers uit andere vakgebieden te onderhouden en hij zal vaststellen dat de kristallograaf, de astrofysicus en de topoloog hartgrondig walgen van de pocherige arrogantie van hun collega's. Ook in de biowetenschappen bestaat er een zwijgende meerderheid die haar eigenbeeld en haar normen in gevaar ziet. Zij brengt haar tegenwerpingen evenwel zo tactvol naar voor dat zij in de openbaarheid van de media nauwelijks gehoor vindt.

Nooit ontbreekt bij deze razendsnelle ontwikkeling de verwijzing naar de menslievende bedoelingen waarop elk utopisch project, van Campanella tot Stalin, zich heeft beroemd. Het kweken van menselijke onderdelen geldt als therapeutisch imperatief, de harde schijf garandeert de onsterfelijkheid van het bewustzijn, de kinderwens geldt als absoluut mensenrecht, enzoverder enzovoort. De maar al te begrijpelijke wens van ouders naar perfecte kinderen moet de evolutie van de soort in de hand werken, en zelfs de afschaffing van de mens, waarvan de exponenten van de KI dromen, dient een nog hoger evolutionair doel - een versie van het Darwinisme die Darwin zelf wellicht weinig vermakelijk had gevonden. De fantasie kent hoe dan ook geen grenzen.

Uiterlijk dan komt de aap uit de mouw wanneer aan zulke gronden de bekommernis om de heilige banen en om het mededingingsvermogen van de stelling - niet toevallig een term uit de militaire sfeer - wordt toegevoegd.

Al met al heeft deze handelswijze iets van een reeks nuchtere putschpogingen met als doel elke democratische beslissing te ontzenuwen. De met de industrie versmolten wetenschap treedt op als een hogere macht die over de toekomst van de samenleving beschikt. Ze is betrokken bij het tot stand brengen van een derde natuur, een handeling die in wezen als een natuurlijk proces verloopt, met dien verstande dat de nodige inzet van energie niet van het milieu, maar van het ontkende kapitaal komt. De brutaalste onder haar protagonisten verklaren aan ieder die het horen wil dat zij in geen geval bereid zijn maatschappelijke beperkingen te aanvaarden. Zij verkondigen geheel openlijk dat zij voornemens zijn om desnoods, naar het voorbeeld van witwassers van geld en wapenhandelaars, hun handelen voort te zetten in omgevingen zonder scrupules waar geen sancties te vrezen vallen.

Dit offensief gaat gepaard met ritueel geklaag over ontoereikende acceptatie door uitgerekend dezelfde publieke opinie die bij alle relevante beslissingen niet om haar mening wordt gevraagd, en over de sensatielust van de media - als waren het niet de marktschreeuwers van de technologieën van de toekomst die deze media voor hun doeleinden hebben weten te instrumentaliseren.

Zo worden, telkens wanneer een parlement zich over biopolitieke problemen buigt, op televisie zielige patiënten opgevoerd die aan een zeldzame erfelijke ziekte lijden. Wie zou hen de nodige hulp willen weigeren? Wie zou geen bewondering willen opbrengen voor een industrie die bereid is miljarden te investeren om hun lot, al is het maar in een verre toekomst, te verlichten? De therapeutische imperatief zou hoe dan ook geloofwaardiger klinken als hij zich zou richten op ziekten als malaria of tuberculose, waaraan jaar na jaar miljoenen mensen sterven en waarvan de bestrijding amper opschiet. Hier schijnt de gangbare afweging geen rol te spelen. Dat doet vermoeden dat het niet zozeer om de eed van Hippocrates te doen is, als wel om een toekomstzwanger project:

de mutatie van de soort.

Het in de politiek reeds zwaar op de proef gestelde begrip van de verantwoording verwordt daarbij tot een schijnvertoning. Dat geldt niet alleen voor de charlatans en de boeven van de branche; zij kunnen zich sowieso niet inbeelden dat zij iets moeten motiveren of zich voor iets moeten verantwoorden. Het probleem valt niet te reduceren tot de vaak opgevoerde zwarte schapen. Ook wetenschappers die zich aan de strikte normen van hun gilde houden, zijn immers niet in staat voor de gevolgen van hun handelen in te staan. Dat komt omdat die gevolgen principeel niet te voorzien zijn. Ook al kan niemand nog de historische onschuld van de augustijnernonnik Gregor Mendel claimen, toch zal vandaag elke mathematicus terecht afstrijden dat hij, vóór hij de resultaten van een onderzoek bekendmaakt, eerst moet nagaan welk gebruik daarvan in de toekomst zou kunnen worden gemaakt door geheime diensten, strijdmachten of criminele organisaties. Ook het kleinste wetenschappelijke inzicht is, zolang de huidige beschavingen bestaan, onherroepbaar, en leidt tot een oncontroleerbaar aantal onbedoelde gevolgen. Omgekeerd wijzen - met even veel recht - de verdedigers het militair-industrieel complex er op dat deze beschavingen volledig afhankelijk zijn van de resultaten van vroeger en huidig onderzoek. Dat er, wanneer het erop aankomt, niemand behalve enige sekteleiden bereid is af te zien van reddingshelicopters, kernspintomografen en antibiotica, is alleen maar de keerzijde van deze wetmatigheid.

Alleen al om al deze redenen doen de gangbare discussies over bio- en technopolitiek, afgezien van hun scholastische kwaliteiten, merkwaardig naïef en hulpeloos aan. Van de overal welig tierende gremia, commissies en deskundigencomités valt op dat ze tegen de kracht van het feitelijke, die dagelijks hun eigen normen bepaalt, nauwelijks iets anders dan hun eigen meningen in te brengen hebben. Terwijl de enen als loutere lobbyisten voor hun belangengroep optreden, proberen de anderen met wisselende motieven te redden wat er nog te redden valt. Ook de wetgever, heen- en weergeslingerd tussen diepgewortelde bedenkingen en de imperatieven van de mondiale mededinging, is alleen maar in staat tot ad hoc beslissingen die op het ogenblik dat ze worden

afgekondigd reeds achterhaald zijn door nieuwe ontwikkelingen in de wetenschap.

Feit is dat er gewoonweg geen ethische consensus over fundamentele vragen van het menselijke bestaan meer bestaat. De debatten over de zogenaamde actieve stervensbegeleiding en over de mogelijkheden van genetische selectie zullen ook de meest goedgevolgde van deze bevinding hebben overtuigd. Zodoende wordt het individu teruggeworpen op een standpunt dat alle moreel comfort heeft verloren. Hij kan een hele reeks existentiële beslissingen aan geen enkele bindende instantie meer delegeren. Wanneer het om elementaire levensvragen gaat, kan hij zich niet langer op de politiek en al evenmin op de gevestigde religies verlaten. Dat legt op zijn schouders een zware last, die voor de meeste mensen wel eens te zwaar zou kunnen blijken.

Zolang het individu evenwel de vrijheid heeft geen gebruik te maken van de resultaten die het militair-industrieel complex belooft, in een overgangsfase dus, behoudt het de mogelijkheid om te zeggen: niet met mij. Tot nader order is het in elk geval nog toegestaan om zich te beredderen zonder draagmoeder, xenotransplantatie, klonen, prenatale selectie en ingeplante hersenchips. Een ieder die voor deze weg van de wettige zelfverdediging kiest, moet zich evenwel bewust zijn van de prijs van zijn weigering, en ook dat is wellicht gemakkelijker gezegd dan gedaan.

Wie zich evenwel inbeeldt dat zulke individuele beslissingen tot wederzijds begrip leiden, wie gelooft dat de utopische voorstellingen van vele wetenschappers en hun economische bondgenoten zonder conflict en geweldloos kunnen worden doorgevoerd, maakt zich illusies. Elke historische ervaring spreekt dat tegen. Niet alleen de onvermijdelijke ontgoochelingen, die als een schaduw op de euforie van elke manische fase volgen, zullen grenzen stellen aan het vooruitgangsfatalisme. Ook waar het industriële onderzoek daadwerkelijk successen boekt, moet met zware conflicten rekening worden gehouden. Uiterlijk op het ogenblik dat de eerste collaterale schade van het wetenschapsproces duidelijk wordt en er onvoorzienbare grote risico's aan het daglicht komen, zal een tot zwijgen gebrachte minderheid weerwerk bieden. Merkwaardig dat de protagonis-

ten van het proces op generlei wijze daarop bedacht zijn. Er is ten slotte niet veel fantasie voor nodig om te voorspellen dat de eerste tegenslagen tot een militante mobilisatie zullen leiden waarbij Wackersdorf en Wendland verbleken. Als de dierenbeschermers al tot terroristische reacties in staat zijn, welke vormen zal het verzet dan aannemen wanneer het niet langer om abstracte risico's of plaatsvervangende conflicten gaat, maar om het eigen vel, om verwekking, geboorte en dood? Het is volstrekt denkbaar dat bepaalde onderzoeken dan alleen nog in zwaar beveiligde gebouwen mogelijk zullen zijn en dat een aanzienlijk aantal wetenschappers, in egelstelling in zwaar bewa- pende vestingen verschanst, voor hun leven zul- len moeten vrezen.

Daarmee is natuurlijk niet gezegd dat een min- derheid die vastbesloten is alle mogelijke midde- len in te zetten het proces kan stopzetten of terug- draaien. Uiteindelijk zal de utopie van de totale beheersing van de natuur en van de mens, zoals alle utopieën tot hier toe, niet stuk lopen op haar tegenstanders, maar op haar eigen tegenstellingen en haar eigen grootheidswaan. Nog nooit heeft de mensheid vrijwillig afstand gedaan van haar almachtsfantasieën. Pas wanneer de hoogmoed haar loop heeft gehad, zal het inzicht in de eigen grenzen noodgewongen de overhand halen, wel- licht tegen een catastrofale prijs. Dan zal ook de wetenschap, die wij respecteren en waarmee wij kunnen leven, nieuwe kansen krijgen. ■

Vertaling: René Smeets

Twée jaar geleden en vandaag

Twée jaar geleden werd *Gierik & NVT* op een symposium tijdens de Antwerpse Boekenbeurs (november 2007) ingericht door het Vlaams Fonds voor de Letteren na een literair-wetenschap- pelijk onderzoek uitgevoerd door hetzelfde Fonds uitgeroepen tot best scorende literair tijdschrift wat betreft opvang en doorstroming van debutanten. Liefst 80% van de debutanten die hun weg vonden naar een reguliere uitgeverij hadden ook in *Gierik & NVT* gepubliceerd.

Twée jaar later blijft *Gierik & NVT* deze functie nog steeds vervullen, deze uitdaging aangaan. We publiceren een e-mail uit de vele en courante getuigenissen (20 oktober 2009).

Beste Guy Commerman,

Indertijd heeft *Gierik & NVT* twee keer een kort verhaal van mij gepubliceerd. *De Zeemeermin* (2004) en *Anders* (2006). Dit was mijn debuut als schrijver!

Voor dit laatste verhaal was ik zelfs aanwezig bij een feestelijke presentatie van het bewuste num- mer in Antwerpen, waar mijn verhaal is voorgedragen door Guusje van Tilborgh.

Ik vind het heel leuk om nu te kunnen melden dat mijn eerste roman onlangs is uitgegeven: *Een stil vertrek* bij uitgeverij Ailantus.

Het vertrouwen dat ik indertijd van u kreeg heeft mij zeker geholpen bij mijn weg naar deze ro- man.

Ik hoop dat het u en het tijdschrift goed gaat.

Met vriendelijke groeten,

Annette Zeelenberg.

¹Wackersdorf, Wendland: plaatsen in Duitsland die bekend zijn geraakt door het protest in de jaren zeventig tegen de bouw van een opwerkingsfabriek of een kernafvalsite op hun grondgebied. (Noot van de vertaler)

Kathy De Nève

Angst is (g)een wereldbeschouwing

over de eigenzinnigheid van Hammerstein...

(Met dank aan Hans Magnus Enzensberger, die zich boog over het verhaal van de opstandige generaal Kurt von Hammerstein en diens familie. In archieven in Berlijn, Moskou, München en Toronto heeft Enzensberger veel nieuwe documenten gevonden. Maandenlang stond zijn boek *De eigenzinnigheid van Hammerstein* op de bestsellerlijst in Duitsland en het wordt inmiddels in meerdere talen vertaald.)

Een buitengewone, intelligente luiwammes

'Regels zijn voor de dommen', sprak generaal Kurt von Hammerstein, grand seigneur en van adel, ooit uit. Met de dommen doelde hij op alle gewone mensen. 'Het hoofd vrij houden voor het nemen van grote beslissingen is mijn devies!' Hij liet zijn werk staan om te gaan jagen. De alledaagse rompslomp liet hij liever over aan derden. Velen concludeerden hieruit dat Hammerstein een luiwammes was. Maar dan wel een productieve luiwammes. Volgens mensen die er verstand van hebben, was Hammerstein strategisch een van de meest begaafde geesten van het Duitse leger. Niemand rekende er echter op dat deze generaal onder Hitler lang in functie zou blijven. Hammerstein mocht Hitler niet. Hij zou teveel en bovendien te chaotisch praten. In 1933 schreef Franz von Hammerstein in zijn dagboek: *Vader moest niets van hem hebben en liet dat ook merken. Toch bleef Hitler contact met hem zoeken en bezorgde hem zelfs een gratis abonnement op een nazitijdschrift.* Op 3 februari 1933 neemt Hitler voor het eerst contact op met de leiders van de *Reichswehr* om hun zijn plannen voor de Tweede Wereldoorlog uiteen te zetten en hen, zo mogelijk, voor zich te winnen.

Gastheer op deze avond was generaal Kurt von Hammerstein. Deze geheime vergadering vond plaats in de Bendlerstrasse, in de dienstwoning van de generaal die op dat moment met zijn vierenvijftig jaar op het hoogtepunt van zijn carrière

staat: bevorderd tot generaal van het Duitse leger en sinds 1930 ook benoemd tot chef van de legerleiding, de hoogste positie binnen het Duitse leger. Een benoeming die voor heel wat opschudding heeft gezorgd. De rechtse partijen waren er radicaal tegen. Ze verweten Hammerstein een gebrek aan nationalisme. 'De nationaal-socialisten zagen hem terecht als een tegenstander die hen geestelijk de baas was en die hun woorden en daden met scepsis en spot bekeek', aldus Enzensberger... Hammersteins secretaresse, Margarethe von Oven, herinnert zich: *Toen ik op de ochtend na de Rijksdagbrand op kantoor kwam, ontving hij mij met de woorden: 'Die hebben de nazi's natuurlijk zelf aangestoken!' Ik schrok van zijn uitlating, temeer ik wel voorstander was van Hitlers ideologie. 'Heb je je alweer laten beetnemen?', zei hij. Hij en mijn moeder waren de enigen die zich geen zand in de ogen hadden laten strooien.* Na de geheime toespraak diende Hammerstein onmiddellijk zijn ontslag in en maakte geen geheim van zijn afkeer voor de nationaal-socialisten en voor Hitler in het bijzonder. Toch bleef Hammerstein bij het leger, zij het als generaal in een ondergeschikte functie. Hij deed niet mee aan verzetsacties, wat sommigen van zijn kinderen – zijn huwelijk met Maria von Lüttwitz werd gezegend met zeven kinderen, vier dochters, drie zonen – wel deden. Hoewel hij kon terugblikken op een succesvolle carrière, had Hammerstein schoon genoeg van zijn positie. Franz von Hammerstein schreef na de dood van zijn vader in zijn dagboek: *Hoewel hij er nooit over gesproken heeft, moet het voor hem verschrikkelijk zijn geweest met open ogen vanaf de zijlijn toe te moeten kijken hoe Duitsland te gronde werd gericht, zonder dat hij er iets aan kon doen. Zo scherp als hij heeft niemand de ontwikkelingen zien aankomen.* (uit *De eigenzinnigheid van Hammerstein*)

Stilleven met Haas en Patrijs...

(een fictief gesprek)

Even het decor inzoomen: Berlijn, voorjaar 1934. Een huis in de Bendlerstrasse. Een grote eetkamer met groendamasten stoelen uit een of ander slot rond een lompe tafel die er totaal niet bij past. Zwijgend zit Kurt von Hammerstein aan het hoofd van die tafel, zonder een spier te vertrekken. In niets lijkt hij op wat je van een generaal van het Duitse leger zou verwachten. Hiervoor wist hij de glazen blik zijn ogen, de berekende lichaamstaal, de superieure gebiedende ondertoon in zijn stem ook wanneer hij zijn huispersoneel aanspreekt. *(Toen ik toekwam, hoorde ik hem tegen de bediende zeggen: 'Brenge zij mij...' Deze gebiedende vorm uit de tijd van Frederik de Grote had ik nog nooit gehoord.)* In alles merk je dat hij van adellijke afkomst is. De verzameling porseleinen figuurtjes in de vitrinekast en de jachtgeweren achter gesloten glas in de inkomhal *(in 'goede' families hield men van porselein en van jagen)*, de foto's van de zeven kinderen tegen de wand boven de schouw *(kinderrijkdom was een must)*, de vanzelfsprekende gastvrijheid ook *(hij kent mij niet eens!)* maar bovenal zijn morele integriteit... 'Lekker rundvlees', zeg ik. Hij lacht: 'Dit is geen rundvlees, dit is wild!' En, terwijl hij zijn rechter wijsvinger gespannen in de lucht houdt: 'Eigenhandig geschoten!' *(Ik moet denken aan een anekdote die ik las in de memoires van dochter Marie-Therese over haar vader: 'Hij heeft twee reusachtige wijsvingers, geeft Butzi de ene en mij de andere en loopt met ons over de Südwestcorso naar de paarden, die hier vanuit de kazerne in Moabit naartoe zijn gebracht, legt een klontje suiker op onze hand en laat zien hoe we de duim strak tegen de wijsvinger moeten leggen zodat het paard er niet in kan bijten. Het is de enige les van mijn vader die ik me uit de tijd vóór de mobilisatie kan herinneren.)* Zijn zeven kinderen stonden bekend om hun wildheid en hun rebelse karakter. Sommigen van hen deden mee aan verzetsacties. Hun moeder, Maria von Hammerstein-von Lütwitz was mild tegenover al haar kinderen. Ook wat hun schoolopleiding betrof. Kortom: in niets leek heel dit gezin op de typische hardwerkende en gewetensvolle Duitser.

We tafelen verder. Geen rundvlees, dus. 'Haas en patrijs', fluistert een licht beschonken bediende me toe terwijl hij voor de tweede keer mijn halfleeg glas tot op het randje met rode wijn bijvult. Ik

snijd het wilde vlees in kleine stukjes, kijk minutieus toe of er geen restjes van kogels in het vlees schuilen. Met duim en wijsvinger *(strak tegen elkaar!)* haal ik de hagelstukjes uit mijn mond en leg ze een voor een op de rand van het bord. Ik tel er drie. Een irriterende bezigheid, vind ik. Hammerstein is hét rustpunt in deze kamer. Hij eet langzaam zonder zich het minst te storen aan hagelrestjes, aanhoudende telefoontjes of opgewonden mensen die de kamer binnen- en buitenkomen. Het genie van de bedaardheid, een 'controlefreak' zoals wij dat nu zouden noemen. Alles heeft met vertrouwen te maken, zo denk ik *(zo heb ik altijd al gedacht)*. Het vertrouwen in hem berust op zijn uitzonderlijke analytische kwaliteiten, zijn heldere, uiterst objectieve beoordeling van de situatie. Ook hierin herken ik zijn adellijke afkomst weer; voor mij zit een man met een buitengewone morele integriteit, de rust zelve, alsof alles en iedereen rondom hem een andere taal spreekt... 'U hebt geluk', zegt hij. *(En óf ik geluk heb, een man van dit kaliber te ontmoeten.)* 'Ik ben een gepassioneerd jager. Vanaf de nazomer tot diep in de winter trek ik van de ene jachtpartij naar de andere en alleen zo nu en dan duik ik als een komeet op in Berlijn.' *(Wat een geluk inderdaad, dat er net nu, vandaag, in Berlijn, een komeet opduikt!)* Wat bent u van plan te doen, vraag ik, nu u uit uw functie als chef van de legerleiding bent ontslagen? 'Ik wil van de jacht en de visserij mijn hoofdberoep maken.' Waarop ik: Dan zal er in uw dagelijks leven niet veel veranderen. *(Ik wist natuurlijk dat hij genoeg humor had om daarover te kunnen lachen.)* 'Het ligt niet in mijn aard, ziet u, om grote beslissingen te nemen om mijn positie te behouden.' Nee, van pluimstrijkerij bij Hitler, Göring of Blomberg moet u niets hebben. Dat hebt u duidelijk bewezen... 'Ik vervolg de ingeslagen weg, in de richting die ik voor het juiste houd. Het kan me niet schelen of ik daarmee in de smaak val of uit de gratie raak.' Sommige mensen noemen u, hoe zal ik het zeggen, 'lui', een ander positiever woord is er jammerlijk niet voor te geven. 'Iedereen die een leidinggevende positie heeft, dient de moed te hebben om lui te zijn! Vlijt beschouw ik als een eigenschap die helaas enkel voor de gewone man onontbeerlijk is. Ik zelf maak er slechts in bescheiden mate gebruik van.' Regels zijn er voor domme mensen, is een maxime die weleens beroemd zou kunnen worden. 'Is dat zo? Hoe vindt u de wijn trouwens? Een *Mouton Rothschild* uit het jaar 1918.' Het jaar

van de revolutie. 'En de Hongerwinters van 1917 en 1918. Wat er in de wereld gebeurde drong niet tot ons kinderen door, hoewel het de winter van de revolutie was. Mijn vrouw en de zeven kinderen verbleven op het platteland. Daar was in ieder geval nog genoeg te eten.' Hammerstein hield vast aan zijn bescheiden levenswijze. 'Een breuk met het milieu van zijn afkomst was dat zeker niet, eerder een teken alweer van zijn eigenzinnigheid', aldus Enzensberger... Pas toen Hammerstein in 1930 tot chef van de legerleiding werd benoemd, nam hij huispersoneel in dienst. In beperkt aantal, weliswaar. Buiten zijn privéchauffeur en de tafelbediende merk ik geen andere dienstbodes op. Er moet ook een kinderjuf zijn, een zekere Pari, die de kinderen al sinds hun geboorte kent, maar die heb ik sinds mijn aankomst hier nog niet ontmoet. Een zekere hang naar luxe was Hammerstein nochtans niet vreemd. Hij was dol op cognac en goede sigaren... U maakt slechts in bescheiden mate gebruik van regels, zegt u. Daarin hebben uw kinderen u niet teleurgesteld, toch? 'Mijn kinderen zijn vrije republikeinen. Zij mogen zeggen en doen wat ze willen.' Uw dochter Helga gaat sinds het voorjaar 1930 niet meer naar school, wist u dat? 'Ik heb een onverwoestbaar vertrouwen in mijn kinderen.' Maar hoe is het dan mogelijk dat een van uw dochters, ook weer Helga trouwens, de tekst van de geheime redevoering die Hitler voor de generaals hield in handen kreeg en via haar vriend kon doorspelen aan de Komintern? 'Dat weet ik niet.' Of zou het kunnen zijn dat u hiermee een politiek doel nastreefde? 'Onzin.' Door dit incident werd u wel exact een jaar geleden uit uw functie ontheven. 'Niets gebeurt zonder reden.' Maar u had al eerder ontslag aangevraagd, toch? 'Ik wilde al langer het bijltje erbij neergooien. Het had geen zin meer om te blijven. Mijn ontslagaanvraag, eind december 1933, was een kerstcadeau aan mezelf. Ik had genoeg van de hele vertoning.' In de nationalistisch gezinde pers werd u scherp aangevallen voor uw connecties met leden van het Rode Leger. 'Het Rode Leger is een goed leger, gedisciplineerd en goed opgeleid, dat als defensieve macht zijn mannetje staat en daarbij kan rekenen op de steun van de gehele Russische bevolking.' U zou ook met de leiding van het Rode Leger hebben onderhandeld. Waarover? 'Dat weet ik niet meer. En als ik het wist, zou ik het u niet vertellen. De Duitse Reichswehr was de leermeester van het Rode Leger! Ver-

geet niet dat het de politiek is die ons scheidt, niet onze gevoelens.' Dat klinkt als: keuzes maak je omdat je geen andere keuze hebt. 'En we hadden geen andere keuze. Angst is geen wereldbeschouwing. Ach, laten we nog wat cognac drinken voor het te laat is...'

Een tachtig bladzijden tellende brief aan Hitler

De ideologie van Hitler heeft iedereen onderschat. 'De enige hoofdrolspeler die vanaf het begin een helder doel nastreefde was Adolf Hitler. Iedereen, inclusief de communisten, heeft niet alleen zijn destructieve energie en zijn gewetenloosheid onderschat, maar ook zijn vermogen de vertwijfelde massa's te mobiliseren', schrijft Enzensberger. Was de inflatie van 1930 dé onvermijdelijke aanleiding voor het bijna obsessievolle vastklampen van de bevolking aan een nieuwe leidersfiguur, zeg maar een nieuwe Schepper, een gezant van God? Alleen de al te menselijke reacties lijken nooit te veranderen; ook vandaag, in tijden van recessie, komt Obama kennelijk als geroepen. De eeuwige vernieuwing, *l'éternel renouvellement*, komt hier niet aan de orde, zo blijkt; de geschiedenis van de politiek herhaalt zich, de eeuwige terugkeer van de meer links- dan weer rechtsdenkende, een soundtrack van wel of niet, opnieuw en opnieuw. De enige vernieuwing is 'de manier waarop' de politieke kopstukken hun beleid voeren – gewetensvol of gewetenloos – maar altijd met hetzelfde doel voor ogen de vertwijfelde massa's te mobiliseren. De duizenden brieven aan Hitler, onlangs uitgebracht onder de titel *Brieven aan Hitler*, samengesteld en becommentarieerd door Henrik Eberle, getuigen van de sterke band tijdens het Derde Rijk tussen het Duitse volk en zijn Führer Adolf Hitler. Zo stuurde ene Elsa Walter met Kerstmis 1930 een door haarzelf geschreven schrift aan de sehr geliebte Duitse Führer. In een tachtig bladzijden tellende tekst die de titel 'Die Deutsche Frau!' droeg, wilde ze Hitler informeren over de dingen die haar bezigheden. Daarbij ging ze ervan uit dat veel vrouwen er net zo over dachten als zij. Opmerkelijk is de openhartige wijze waarop ze Hitler schreef. Ze geloofde in hem en zag hem als een uitverkorene van God. Uit de tekst wordt een en ander duidelijk over het leven van de toen tweeëndertigjarige vrouw: ze was ongetrouwd, interesseerde zich in politiek en haar burgerlijke familie was haar spaargeld kwijtgeraakt door de inflatie. Elsa Walter begon haar brief met

een nadrukkelijke constatering: *'Waaraan is ons geliefde vaderland ziek? Vooral aan zijn vrouwen en die zijn de ziel in huis en van het land. Daarom is de ziel van ons volk ziek! Het grootste deel van de Duitse vrouwen heeft hun door God gegeven plaats verlaten!'* Voorts krijgen haar emoties de overhand in de passages waarover ze het heeft over de onderwerpen die in de propaganda van de nationaal-socialisten centraal stonden: werkloosheid (Walters: *'Ik zeg u dat een groot deel van de ellende zou opgelost zijn als de man weer zijn eigen plaats inneemt en de vrouw zich bezighoudt met huis en haard.'*), de Jodenkwestie (Walters: *'Ikzelf heb niets tegen de Joden, zolang ze mij maar niet kussen!'*) en de emancipatie van de vrouw (Walters: *'De grootte van de vrouw ligt niet in haar hersenen maar in haar hart.'*). Wat zou Hammerstein hierop hebben gezegd? Dat Walters overkomt als een doorsneevrouw en haar wensen, haar hoop en ook haar angsten kenmerkend zijn voor die tijd? Dat de enige schuld zeker niet de vrouwen betreft, maar bij de rechtse partijen te zoeken is? In *De eigenzinnigheid van Hammerstein* lees ik: *Bij een bevelhebbersoverleg in februari 1932 liet Hammerstein zich in ondubbelzinnige termen uit: 'Wat onze gezindheid betreft staan we allemaal ter rechterzijde, maar we moeten wel beseffen wie er schuld heeft aan de huidige puinhoop in de binnenlandse politiek. Dat zijn de leiders van de rechtse partijen. Zij hebben de oorzaak!'*... Walters brief intrigeert mij. Ik lees verder. Ze uit haar misnoegen over de sociaaldemocraten. Walters: *'Wat doen jullie nu, in tijden van grote nood? Helemaal niets wat de oorzaak van de ellende van het volk zou kunnen wegnemen!'* (een uitspraak die alleszins voor mij heel herkenbaar is, nu, vandaag, in tijden van crisis...) Na de inflatie van 1930 valt alles in elkaar. De linksen verwijten de rechtsen, de rechtsen verwijten de linksen. Kwam Hitler op het juiste moment? (Net zoals Obama nu?) De 'juiste' man op de juiste plaats? De nieuwe Schepper, uitverkorene van God? Angst is geen wereldbeschouwing, zei Hammerstein overtuigend. Benieuwd wat hij er vandaag over zou denken. Na de terreuraanslagen van 11 september 2001 is de angst voor het kwaad bij de bevolking almaar toegenomen. Eén van de hoofdingrediënten van het christendom is tolerantie. Het ziet er naar uit dat we maar to-lerant kunnen zijn zolang de religie ons scheidt. Ja, generaal von Hammerstein, u had gelijk. We hebben geen keuze. Angst

is geen wereldbeschouwing. Hoewel ik er nu en vandaag toch anders over denk. Vergeet niet dat het de religie is die ons scheidt, niet de gevoelens. Ach, laten we nog wat cognac drinken voor het te laat is...

Einde jacht

Met Kurt von Hammerstein verdween een man op wie velen hun hoop hadden gevestigd. Hij overleed op 24 april 1943 nog voordat Hitler de kans kreeg zich op hem te wreken. Zijn bureau was leeg. Hij had al zijn persoonlijke aantekeningen vernietigd zodat ze niet in handen van de Gestapo konden vallen. Hij werd begraven op het familiekerkhof in Steinhorst, zonder de vlag met het hakenkruis boven op de kist (zijn zoon Kunrat had dit kunnen vermijden). Waren ook aanwezig: veel generaals, een reusachtige krans van Hitler en een jager van de prins van Solms-Baruth blies het signaal: einde jacht...

(Toen de krans van Hitler moest worden gelegd, bleek het lint plotseling verdwenen. Familieleden zouden hem 'per ongeluk' in de metro hebben laten liggen.) ■

Marcel van Maele: overgave aan de vrijheid

Paul de Vree (1919-1982) was ervan overtuigd 'dat alle avant-gardekunstuitingen in wezen één zijn en ontspringen aan een houding van verzet tegen de bestaande maatschappelijke, culturele en artistieke systemen.'¹

Als kunstcriticus wierp hij zich niet alleen op als verdediger van de Zerobeweging, van de Nieuwe Vlaamse School en van het constructivisme, maar zag zich ook graag – net als Paul van Ostaijen – als overtuigde en overtuigende woordvoerder van plastische kunstenaars die zijns inziens actieve of passieve tegenstand ondervonden en daarom, in illo tempore, niet kregen wat hen toekomt. In dat verband citeerde hij de namen van Jef Verheyen, Jaak Vanderheyden, Camiel van Breedam, Marcel van Maele en Carlo de Roover.

Als literair criticus werd hij door Raymond Herremann getypeerd, 'en méér nog dan Jan Walravens', als 'de inleider, voorlichter, voorvechter en gangmaker van de nieuwste dichters in Vlaanderen'.² Hij was inderdaad ontdekker en (ver)wekker van talenten en velen hebben veel te danken aan zijn, niet alleen intellectuele, maar in vele gevallen ook materiële aanmoediging, steun en discrete begeleiding, waarbij hij, naar het woord van Werner Spillemaeckers, 'die kiesheid' aan de dag legde 'die vertrouwen heet'.³

Zo was hij de eerste criticus die het werk van Marcel van Maele – zowel het literaire als het plastische – dwingend en consequent onder de aandacht bracht. Zijn eerste artikel over Van Maele dateert van 1960, het laatste van 1976. Dat is dan ook het jaar waarin dit overzicht afgesloten wordt – al schreef De Vree nadien nog een woord vooraf bij de bibliofiele bundel *Tussen krop en keel* (1979).⁴

Marcel Bertha François van Maele werd onder het noordelijke sterrenbeeld Aries geboren in Brugge op 10 april 1931, in een behoorlijk goed gesitueerde familie. Een ram, zegt Karel Jonckheere,

*'vertoont de kenmerken van de primitief. Hij verenigt de oerbrute uitbarstingen van de eerste aarde. Wat hij verricht, stamt uit zijn onderbewustzijn, zodat hij nooit zeker is wat of wie hij is. Hij staat daar, nauwelijks geboren, met nieuwe nog niet ontgonnen mogelijkheden, zodat hij door ordelievende geesten nergens kan worden ondergebracht. Krachten bezit hij, maar ze bruisen op in het wild.'*⁵

De jonge Marcel moet inderdaad een vrij eigenzinnig en onhandelbaar kind zijn geweest, dat 'onverrichter zake van school naar school trok'.⁶ Toen hij zo'n jaar of zes was (zijn eigen versies variëren tussen vier en acht), nam zijn moeder hem mee naar een duiveluitdrijver. Maar veel heeft dat blijkbaar niet geholpen, want toen zijn ouders hem een tijdje nadien, ten einde raad, ergens bij een boer uitbestede hadden, bracht die brave man – blijkbaar ook al ten einde raad – Marcel reeds na twee weken terug omdat hij de varkens 'bont en blauw had geslagen'. Hij kwam dan een tijdlang in handen van psychiaters, maar wist weldra aan hun greep te ontkomen en ging zwerven door Vlaanderen en ruime omgeving, waarbij hij zich in het leven hield als o.m. liftboy, bordenwasser, metselaar, fabrieksarbeider en grondwerker.

Zodra hij meerderjarig werd, nam hij in 1952 als vrijwilliger dienst bij de VN-strijdkrachten in Korea. Niet direct uit militarisme of anticommunisme, maar wel om te ontsnappen aan een als terneerdrukkend ervaren familiale omgeving en aan de fnuikende eentonigheid van de legerdienst in België. Ook financiële overwegingen speelden mee. In Korea was hij, naar eigen zeggen, 'een verschrikkelijk slechte soldaat'. Hij wist er de boel behoorlijk te saboteren, de helft van de tijd rondsloffend op Koreaanse pantoffels en een opiumpijp in de hand, of een kooitje met vinken, wat zijn korporaal echt niet wist te waarderen. Zijn strategie? 'Het spelletje meespelen, maar dan slecht,' combatshock en aanvallen van waanzin veinzend.⁷ In Korea begon hij te schrijven. Terug in Europa, september 1953, slaat hij weer aan het

zwerven, op een solexje dit keer. Door zo'n zeven-entwintig landen, met een bijzondere voorkeur voor Skandinavië, het onherbergzame noorden. Tussendoor werkt hij als nachtwaker, houthakker, schrijnwerker... In Zwitserland was hij een tijdje lang koewachter, in Frankrijk druivenplukker, dokwerker in Hamburg en asfaltlegger op de daken van Trondheim in Noorwegen. Zwervend door Lapland, zegt Van Maele,

*'voelde ik me zeer gelukkig: niet gebonden aan geld, aan plaats, kortom: ten prooi aan de totale vrijheid. Alles verliep zoals ik het wenste – het kon niet beter. Alles kwam vanzelf in orde, omdat ik geen wanhoop uitdroeg. Als je dat wel doet, komen de oplossingen niet zo snel op je af. 't Was echt professioneel zwerven: 's nachts slapen in tunnels waarin overdag gewerkt werd. Maar dat was niet tragisch hoor. Ik heb onderweg veel baantjes gehad, meestal als bordenwasser. Als je ergens borden kon wassen, mocht je er zeker van zijn dat er ook eten in de buurt was.'*⁸

Na zijn eerste huwelijk, in 1957, vestigde hij zich definitief in Vlaanderen. Nu ja, 'vestigen'... Zijn huidige adres moet minstens zijn elfendertigste zijn. Toen hem de vraag gesteld werd waar in Brussel hij overal gewoond had, schoot hij in de lach en vroeg het eenvoudig te houden: 'Zou je me niet liever vragen waar ik daar niet heb gewoond?!'

Ondertussen was Van Maele gedebuteerd als dichter. Bij de verschijning in 1956 van *Soetja* (de naam van een Koreaans meisje) decreteerde Urbain van de Voorde in *De Standaard* dat Van Maele 'tot het intellectueel janhagel van het gemeenste allooi' behoort. Hij was toen redacteur van *Njet* (oktober 1956 – juli 1958), volgens Louis Paul Boon een 'nogal stof opjagend' tijdschrift.⁹ *Njet kiest geen kleur, zeggen de medewerkers. Maar ons lijkt dat iets te zijn dat we revolutionair-katholiek zouden noemen. Het klinkt niet gekker dan het is. Ten andere, in de loop der jaren zijn er immers katholieke jongeren geweest die revolutionair deden en zich op Kristus zelf beriepen als de hervormer bij uitstek.*¹⁰

Kari Bert, Marc Braet, Marcel Brauns SJ, Hubert van Herreweghen, Jan Vercammen en Luc Peire werkten mee aan het tijdschrift, waarin sterk polemische en scherp gestelde redactionele stukken verschenen. Geliefde schietschijven waren Hu-

bert Lampo, Raymond Herreman, Jan Walravens, Maurice Roelants en Urbain van de Voorde, kortom, de boegbeelden van zowel de 'linkse' als de 'rechtse' kritiek. (In die maffe jaren stond 'rechts' voor 'katholiek' en 'links' voor 'vrijzinnig'.) In 1957 hield kunstschilder Joris Houwen (1925–1998) aan het Sint-Pauluspleintje in Oostende Het Kroegske open, een café annex kunstgalerie waar het nogal anticonformistisch aan toe ging. Tussen januari en maart 1957 verschenen twee afleveringen van het tijdschrift *Kroeg*, een gestencilde uitgave onder redactie van Van Maele en Houwen, waar Ludwig Alene, Claude Corban, Kari Bert en Cees L. Kruithof aan meewerkten.

De tweede bundel van Van Maele was 'ontsied met monotypen van Joris Houwen,' aldus Boon. Hij was van oordeel dat de verzen 'een beetje te veel op het gevoel van de lezer (willen) spelen, zoals b.v. duivenmelkers op weduwschap spelen'. Van Maele is soms 'afschuwelijk' en soms is hij 'alleen barok'. En af en toe 'laat hij ons voelen dat, ondanks zijn onbeholpenheid een echte dichter radeloos zit te wachten om aan bod te mogen komen'.¹¹

Paul de Vree zou als eerste wat grondiger ingaan op Van Maeles werk. In *Close-up 2 der Vlaamse dichtkunst van nu* besprak hij *Pamflet 1: poëtische nota's over het bewustzijn* (1960), samen met *Hondsjeugd N.V.* van Max Kazan en Leon van Esches *XIII kankerremedies*, en vestigde hij de aandacht op Van Maeles *Ik ben een kannibaal* (1961) en Kazans *Blues onderzee*.¹²

In 1962 zetelden Van Maele, Kazan en Van Esche in de redactie van *Labris*. Over de ontstaansgeschiedenis van dit 'literaire tijdschrift der 60-ers' legde Kazan een minutieuze en heldere getuigenis af in *Barbaar in mijn mond*. Hij onderstreept dat zijn werk destijds vaak samen besproken werd met dat van Van Maele,

*'alhoewel we onafhankelijk van elkaar schreven, een eigen stijl ontwikkelden, en afwijkende interessen hadden. Wij stimuleerden elkaar wel. [...] Ik [...] interesseerde me alleen aan schrijven, filmkijken, lezen, jazz-beluisteren, tentoonstellingen bezoeken en had weinig behoefte aan sociaal contact in tegenstelling tot Van Maele die graag volk rond zich had.'*¹³

In de Otosilbenreeks van *De Tafelronde* gaf De Vree in datzelfde jaar 1962 *Ademgespleten* uit,

een dialoog tussen Kazan en Van Maele. Naar analogie van Paul Snoek en Hugues C. Pernath, kon De Vree gewagen van Siamese broeders.¹⁴

Van Maeles *Zwarte gedichten* verscheen eerst in 1963 als gecyclostyleerde Labirintuitgave van *Labris*, met illustraties van Leon van Essche. In 1965 verzorgde Dirk Claus' Paradox-press een tweede druk met illustraties van Wybrand Ganzevoort. Niet alleen De Vree, ook Karel Jonckheere maakte van 'zwart gedicht' als het ware een soortnaam. Met een titel als *Zwarte gedichten* leidt Van Maele ons om de tuin, betoogde Jonckheere. Immers:

*'Zwart betekent bij hem niet somber of doods, maar vinnig in het vierkant. Zijn zwart is van het zwart waaruit zeeroovers hun veroveringslusten sneden, een nietsontziend zwart, een zwart dat niets te verliezen heeft, een schamper zwart.'*¹⁵

Ondertussen had Van Maele na de eerste jaargang (oktober 1962-juli 1963) ontslag genomen uit de redactie van *Labris* en was hij in september 1963 toegetreden tot de vernieuwde *Tafelronde*. Kazan getuigt:

'Weldra zou blijken dat de karakters van Marcel en Leon onverenigbaar waren en hun visies op de functie van de poëzie totaal tegengesteld.'

Was Hugo Neefs de theoreticus van de groep, Van Essche was zonder meer de goeroe, die niet alleen verkondiger was van de esoterische leer, maar ook genadeloos de harten en nieren van zijn volgelingen proefde. Hij vertoonde nogal wat sektarische trekjes en Van Maele hield het voor bekeken.

De solidariteit met *Labris* belette Kazan niet samen met Van Maele de overstap naar *De Tafelronde* te zetten. In een pijnlijk incident hadden ze trouwens beiden stelling genomen ten gunste van De Vree.

Adriaan de Roover, Ben Klein, Adriaan Peel, Tony Rombouts en ene Mil S'Jongers hadden in een scherp pamflet, *De Vree: de dood van een criticus*, Paul genadeloos in zijn hemd gezet: 'Wij laten hem vallen... Wij hebben hem begraven.'

Werner Spillemaeckers reageerde met *De Vijf tegen De Vree*, een schotschrift waarin hij betoogt dat de aantijgingen van 'de Vijf' als 'boemerangs' op hun hoofd terechtkwamen:

'Dit document is uniek in zijn voze humor en zijn aanstellerij, in zijn idiote en leugenachtige bewijsvvoering en symptomatisch voor de artistieke

*en essayistische kritiek die wij beleven. Wat mij heeft aangezet tot de ontleding van dit geval van verdwazing en collectieve miniatuurmoed is niet zozeer de appreciatie van een gewetensvol en geleerd criticus, dan wel de lol, die vijf potsenmakers mij bezorgden.'*¹⁶

Spillemaeckers verontschuldigt 'de piepjonge Rombouts en de totaal onbekende S'Jongers' voor hun voortvarendheid: 'zij weten niet beter'. De Roover dicht hij 'vissenverstand' toe, Peel en De Roover worden afgedaan als 'derderangsdichters' en Klein wordt inconsequentie aangewreven. In het collectief manifest *De vre(dige) dood van enkele huichelaars* poneerden Max Kazan, Hugo Neefs, Leon van Essche, Marcel van Maele en Ivo Vroom:

'... er is in Vlaanderen niemand die door zijn actie zoveel inspanningen voor het avant-gardisme heeft geleverd. [...] Paul de Vree heeft de verdienste het avant-gardisme in Vlaanderen in kaart te hebben gebracht.'

Het was dus een hete zomer geweest in de Antwerpse kringetjes. Binnen de redactie van *De Tafelronde* had trouwens de jongste jaren iets plaatsgevonden dat erg op een afvalrace leek en het bestaan zelf van het tijdschrift kwam op de helling. Op 21 september 1963 kon De Vree echter melden:

*'De Tafelronde kan opnieuw van wal steken. De vaste medewerkers zijn: Henri Chopin, Freddy de Vree, Henri-Floris Jespers, Max Kazan, Jan van der Hoeven, Frans van der Linde en Marcel van Maele.'*¹⁷

Paul de Vree stelde zich bescheiden tevreden met de titel van redactiesecretaris, maar het blad werd meer dan ooit zijn persoonlijke spreekbuis: hij wás gewoon het tijdschrift, waarvan hij niet alleen de redactionele, maar ook de financiële last droeg. De formele toestand had hij nu aan de reële aangepast: als redactiesecretaris zonder redactie, maar met vaste medewerkers, was hij nu omringd door een nieuwe ploeg. Het voordeel was alvast dat met een spookredactie niet vergaderd hoefde te worden, waardoor alleszins nodeloos gekibbel of open ruzies vermeden werden. Voor zover er überhaupt overleg gepleegd werd, gebeurde dat bilateraal bij een borrel aan de lage tafel bij Paul thuis.

De aanwezigheid van Henri Chopin en Frans

van der Linde in die onzichtbare academie prefigureerde de nieuwe koers van *De Tafelronde*, die spoedig een belangrijke schakel werd in de concrete, fonetische en audiovisuele 'Internationale'. Chopin, oprichter van *Cinquième saison* (1958), had een aantal tentoonstellingen 'poésie objective' en 'poésie phonétique' georganiseerd in Parijs, Lyon, Neufchâtel, Antwerpen, Brugge en Brussel. Met Luc Peire en Tjerk Wicky was hij co-auteur van de 'fonetigrafische' film *Pêche de nuit*.¹⁸ Frans van der Linde, redacteur van het Rotterdamse tijdschrift *Kentering*, tendeerde in de richting van de visuele en objectieve poëzie. In tegenstelling tot de assertieve en predikende Chopin was hij een eerder teruggetrokken en onzekere figuur. De Vree had net de bundel *pl.acid.amore* bij Ontwikkeling gepubliceerd, met een zilveren omslag van Jef Verheyen, waarin hij zijn confrontatie met dada voortzette. Ongeveer gelijktijdig verscheen in het eerste nummer van *De Tafelronde* 'new look' de cyclus 'z improvisaties', waaruit bleek dat zijn jongste bundel een reeds overwonnen standpunt vertolkte. Paul had in versneld tempo resoluut de weg van de objectieve en sonore poëzie ingeslagen. In een kort inleidend essay over 'Moderne technische communicatiemiddelen' verwees hij naar het 'poème-objet', naar de 'Verbildlichung' van de poëzie, de 'poésie visuelle' van Pierre Garnier¹⁹ en het 'poème-partition' van Bernard Heidsieck. Die objectivering heeft zich niet alleen op het visueel, maar ook op het auditief vlak doorgezet, waarbij de magnetofon en de elektronica aan de partituur van klanktekens een 'universaliteit' en een 'spatialiteit' kan verlenen; 'die deze van de muziek op authentieke wijze evenaart'.

De link met de historische avant-garde werd in die eerste aflevering van de negende jaargang (september 1963) nog eens extra benadrukt door de opname van een dertiental teksten van Pierre Albert-Birot, geschreven tussen 1916 en 1962, waaronder het 'poème à crier et à danser' verschenen in maart 1918 in *Sic*. Max Kazans 'Cristalcrepitatin kirk' steunt nog voornamelijk op de betekenisrevelerende associaties die technisch door woordagglutinaties gedragen worden, verhevigd door een dadaïserende verbofonie en hier en daar benadrukt door een spatiale typografie. Frans van der Linde bewoog zich in de schemerzone tussen experiment en objectieve

poëzie. Hoewel minder programmatisch ingesteld of bepaald, ging Jan van der Hoeven over tot een scherpe en speelse taalkritiek. In het corpus, afgesloten met de cyclus 'Imponderabilia' van Marcel van Maele, was nog een essay van Freddy de Vree over Stefan Themerson te lezen, terwijl de ontleningen van Fernando Arrabal (*La Pierre de la folie*) aan Éliphas Lévi (*Dogme et rituel de la Haute Magie*) door Henri-Floris Jaspers op rij gezet werden in de rubriek 'neonlicht', waarin Paul de Vree reflecteerde op de actualiteit. Ziehier een greep op wat De Vree destijds actueel achtte: de bazigheid en voortvarendheid van Julien Werbergh; een waarschuwing tegen het tijdschrift *Ruimten* dat op poëtisch vlak 'een demagogisch argument' hanteert door 'genietbaar' tegenover 'ongenietbaar' te stellen; de jongste aflevering van Paul Neyhuys' *Les Soirées d'Anvers* over 'jonge Vlaamse poëzie', een bloemlezing die heel wat meer recht doet aan de 'andere poëzie' dan *Uit het nest geroofd* van Karel Jonckheere; de tijdschriften *Yang*, *Kentering*, *Gard Sivik* en *Cinquième saison*. Hij besprak eveneens drie debuutbundels: *Cezar & Jezabel* van Patrick Conrad, *Textes* van Henri-Floris Jaspers en Freddy de Vrees *mots pour karin*.

Marcel van Maele figureert in de door De Vree besproken aflevering van *Les Soirées d'Anvers*. In een korte toelichting stelt Paul Neyhuys:

*'Heureux les nègres, car le royaume du soleil leur appartient! Zij plukken zonlicht en zwemmen in de zon. (Ils cueillent la clarté et nagent au soleil.) Si Marcel van Maele aspire à cette sauvagerie primitive, c'est qu'il se sent frustré par une civilisation hypercivilisée tendue vers l'automatisme, et qui a fait de lui un esclave hypercivilisé, een hooghypergeschoold hyperslaaf, pour qui la liberté n'est plus qu'un mythe (vrijheid is steen onder steen links steen boven steen rechts) ce qui revient à dire que béton vaut mieux que bonté. Ce recueil, véritable manifeste du nihilisme, par un militant du manioc et du maïs, est écrit dans une langue ultra-systématique comme il se doit chez un hyperplastiekfabriekarbeider qui se veut cannibal. [...] Aussi se représente-t-il volontiers nouveau magicien [...] prônant, ce qui tranche tout, le retour linguistique au dialecte kwawandi.'*²⁰

Na amper een jaar, in september 1964, verdween de naam van Kazan uit de colofon van *De Tafelronde*: hij voelde zich daar niet thuis.²¹ Van Maele hield het twee jaar uit, tot en met het ju-

bileumnummer van oktober 1965, waarin hij tien gedichten uit de cyclus 'Figuratief' publiceerde, waarna hij in alle vriendschap afhaakte.

In 1965 publiceerde De Vree een essay over de Vlaamse avant-garde. Hij was van oordeel dat de 'neo-experimentelen' geschaard rond *Labris* drie richtingen uitgingen:

1° een neo-lettristische in verba-visuele en verba-fonische zin, met de nadruk op de typografie (Leon van Essche); 2° een labyrinthische subjectiviteitslyriek (Hugo Neefs); 3° een taal-revolutionaire (angry) waardoor existentiële ontploffingen het uitstromen van taallava verwekken (Marcel van Maele, Max Kazan). [...] Met de Zwarte gedichten (Van Maele) en Bliksem Tandradbanen Blizzards (Kazan) liggen de krachtigste beloften in die richting voor. [...] Het 'zwarte gedicht' van Van Maele, onze Antonin Artaud, is eveneens het resultaat van een op de spits gedreven conflict tussen persoon en gemeenschap. Zijn 'Gedicht ist sein Messer', zijn tanglach.²²

Tussen Stadswaag en Conscienceplein was Van Maele medio de jaren zestig een haast legendarisch personage in de turbulente en ruziënde kringen van de Antwerpse bohème, maar hij genoot ook een stevige reputatie van 'poète maudit' in Brussel, waar hij geregeld verscheen in de kroegen rond het Sint-Jansplein, jarenlang – van surrealisme over Cobra tot situationisme – een epicentrum van artistieke avant-garde.

In de Galerie de la Madeleine in de Sint-Jansstraat hingen collages van E.L.T. Mesens, Aubin Pasque, Max Bucaille, Robert Geenens en Jean-Jacques Gaillard. Terwijl kolonel Louka in advertenties voor restaurant Skolpje zijn Zuid Slavische en Russische specialiteiten aanpreef, maakte de baas van Le Petit Rouge de roeping van zijn kroeg wijd en zijd bekend: 'Un centre d'Art Vivant à Bruxelles'. En het ging er inderdaad levendig aan toe in dit ouderwetse café met bordeauxkleurige namaaklederen bankstellen, waar Aubin Pasque en Marc. Eemans, twee gewichtige leden van de generale staf van het Centre International de l'Actualité Fantastique et Magique, geregeld bijeenkwamen. Wanneer hij tussen zovele reizen in even in Brussel verbleef, zorgde 'le flamingant de Londres', de beminnelijke, onweerstaanbare en plechtig hoffelijke Mesens steevast voor ambiance. Le Petit Rouge was ook een vaste halte in het dagelijks itinerarium van Marcel Lecomte,

die nergens bij hoorde, maar overal als vanzelfsprekend thuis was en met passende égards behandeld werd. Stamgasten waren ook Pol Le Roy, Jan d'Haese en André van Wassenhove, de discrete archivaris van de *Fantasmagie*-beweging. Henri Ronse, Patrick Conrad en ik vormden de jongste garde daar, in Le Petit Rouge. Stamgast Marc. Eemans heette Marcel, maar wanneer eerbiedig geroddeld werd over 'de twee Marcells', dan werden uiteraard Broodthaers en Van Maele bedoeld, twee flamboyante verschijningen. De sterke drank vloeide overvloedig in de kroeg en wanneer de avond viel, werd niet zelden uitgezwermd naar minder burgerlijke oorden, vooral dan naar Le Petit Lénine ofte Chez Florio, waar de reeds verhitte discussies veelal hoog oplaaidden. De steeds opgewekte Marcel van Maele kende iedereen, leek wel onverwoestbaar en, zeldzaamheid, had geen vijanden, zelfs geen heimelijke. Hij kon nochtans scherp uit de hoek komen en spaarde niemand. Dat was de tijd dat Panamarenko, Wout Vercammen, Hugo Heyrman en Wilfried Pas een gezamenlijke tentoonstelling hadden in de Galerie de la Madeleine.

Voor zijn poëtisch oeuvre werd Van Maele in datzelfde jaar 1965 laureaat van de Sienjaalprijs, waarbij hij geloofd werd 'voor een universeel aansprekende thematiek ontstaan uit onvervalste existentiële nood en verwoord op de meest oorspronkelijke wijze.' Bij de instelling van de prijs in 1962 – een duidelijke verwijzing naar Paul van Ostaijen – wilde het Nationaal Centrum voor Moderne Kunst, opgericht door De Vree, de aandacht vestigen op prestaties waarvoor de publieke belangstelling in geringe mate of in het geheel niet wordt opgewekt. Uit de lijst der laureaten blijkt achteraf dat de prijs wel degelijk oordeelkundig toegekend werd: Ben Klein, C.C. Krijgelmans, Paul de Wispelaere, Rudi van Vlaanderen, Ludo Bekkers, Vic Gentils, Jef Verheyen... In 1965 werden, naast Van Maele (poëzie), Ivo Michiels (roman), Jan Christiaens (toneel) en Jean Weisgerber (essay) bekroond. De uitreiking viel samen met de viering van het tienjarige bestaan van *De Tafelronde* – zo stond toch te lezen op de uitnodiging. Hiermee werd de historische waarheid bewust geweld aangedaan. Het eerste nummer verscheen immers in januari 1953. Wat de nieuwe ploeg wenste te vieren was het jubileum van *De Tafelronde* als *modernistisch* tijdschrift. Het jubileumnummer bevatte 'Audio-poësie' van

Henri Chopin, 'poème cosmique dit concret offert à moi-même', 'Tabu', een gedichtencyclus van Freddy de Vree opgedragen aan Hugues C. Pernath, 'Fleurs languissantes', een suite gedichten van Henri-Floris Jespers; spatiaal-concrete gedichten van Paul de Vree en Frans van der Linde; poëzie van Pol Le Roy en Jan van der Hoeven, enkele beschouwende teksten van Jef Verheyen en tien gedichten uit de cyclus 'Figuratief' van Marcel van Maele. De omslagtekening werd verzorgd door Patrick Conrad.

De uitreiking van de Sienjaalprijzen vond plaats op vrijdag 22 oktober 1965 in het Osterriethuis te Antwerpen. De Vree werd ter plaatse met een anoniem telefoontje gewaarschuwd dat Ben Klein, met wie hij overhoop lag, de gelegenheid zou grijpen om keet te schoppen. Er ontstond enige paniek. Gastheer Leon Rochtus, directeur van de Bank van Parijs en de Nederlanden, zag al de Renaissance-meubelen en de Venetiaanse spiegels sneuvelen, de kunstcollectie in vlammen opgaan en gewonden in allerijl weggevoerd worden. Hij koos het zekere voor het onzekere en deed een beroep op de politie om Klein de toegang tot de bank te ontfangen, onder het voorwendsel dat hij geen uitnodiging kon tonen. Dat gebeurde in alle discretie en de talrijke genodigden merkten er niets van. Achteraf geraakte dat spoedig bekend, wat aanleiding gaf tot hevig commentaar. Het procédé was misschien wel elegant, maar die hele toestand getuigde niet van moed.

De Vree, Jespers en Jack Schelfhout konden in peis en vree het woord voeren en het bekroonde viertal werd vereeuwigd in een nu wel historische foto. Na de Sienjaalprijs werd Van Maele spoedig bekroond met de Dirk Martensprijs van de stad Aalst (1966), de poëzieprijs van Meise (1967) en die van Heist (1970).

In 1966, tijdens het dichtersfestival 'Poëzie in het Paleis', wekte het optreden van Van Maele heel wat opschudding. In een dionysische bui wandelde hij met vaste tred op de overvloedig met bloemen versierde feesttafel, tussen een batterij lege flessen en onder de afkeurende blik van een aantal collega's. Van Maeles Brusselse jaren stonden duidelijk in het teken van de verbeelding aan de macht.

Hij treedt vaak op en stoort nog vaker het optreden van anderen, zo maar, uit pure provocatie.

Marcel wordt een wandelende happening, maar dan een onvervalste: spontaan en onvoorspelbaar. Ideologisch ingevulde acties en groepsvorming liggen hem niet. Hij staat een individualistisch anarchisme voor en kondigt in 1966 onder het veelbetekenende motto 'Ik ben geen provo, ik ben Marcel' een voettocht van Brussel naar Amsterdam aan, maar hij strandt in herbergen net buiten Brussel.

'Provocatie van de tweede graad,' commentariseerde Karel Jonckheere droogjes²³ – zoals het bereiden van mayonaise achter de voorleestafel op de Antwerpse boekenbeurs, twee jaar later.

Ondertussen was Marcel van Maele als prozaïst gedebuteerd met *Kraamanijs* (1966), net op tijd om door professor R.F. Lissens vermeld te worden in de vierde druk van *De Vlaamse letterkunde van 1780 tot heden*. In die korte roman brengt Van Maele verslag over zijn ervaringen in de psychiatrische afdeling van het Brugmann ziekenhuis te Brussel. Bepaalde critici hadden het over een psychiatrische warwinkel, zo niet B.F. van Vlierden, alias Bernard Kemp. In zijn *Poëtica van de Vlaamse roman* gewaagde hij van een soort 'epistemologie in de kunstmatige tuinen van de roes'. Hij stipt aan dat de trance hier niet bewerkt wordt 'door een systematische zelfopwinding met taal zoals bij Raes en Krijgelmans, maar door de werking van verdovende middelen'. Het gaat in feite 'om de roes van een gedrogeerde die een nieuwe wereld in een "nieuwe taal" ontwerpt', om een 'methode voor een volmakter ervaring van een andere dan de banale werkelijkheid,' waarbij 'de poging om de grens van de kennis te verleggen [...] buiten het zuiver literaire experiment' ligt. 'In de vicieuze cirkel tussen roes en kater plooit dit schrijven zich echter op zichzelf terug, en wil bewust een nieuwe orde scheppen in een taal die "ontsmet is van de logica".²⁴ Die nieuwe taal, 'een leger witte woorden' betracht niet alleen 'een nieuwe wereld [...] op te roepen', maar verzet zich tevens tegen 'de "mooie" woorden'. Ze verwijst immers naar 'een niet-authentieke wereld', de 'waardeloze wereld' van het gezond verstand. 'Dit "hot" proza' van Van Maele is gericht 'op het stichten van een nieuwe werkelijkheid die de oude terugwerpt in het niets waar ze mee samenvalt', aldus Van Vlierden.²⁵

'De synthese van de existentiële wanhoop', zo typeert Hector-Jan Loreis *Kraamanijs*, waarin

‘de semi-autobiografische gedeelten naar de keel grijpen’. Hij wijst terecht op de readymades die de doorlopende verhaallijn doorspekken: allerlei reclame, cafépraat, flarden gesprekken opgevangen in een tram, opschriften en graffiti, krantenknipsels, enzovoort. Hier had Loreis trouwens een parallel kunnen trekken met collage- en assemblagetechnieken uit de plastische kunst, die ongetwijfeld relevant waren voor Van Maele.²⁶

In *Scherpschuttersfeest* (1968) zag Lieve Scheer ‘een teken te meer [...] hoeveel er op menselijk en artistiek vlak aan onze tijd te genezen valt’. Van de Voorde redivivus, stelt ze onomwonden: ‘Wie aan de verspreiding van zulke “kunst” meewerkt, schrijver, uitgever of criticus, is de diepste zin, de kern en de betekenis van wat cultuur is, kwijt’.²⁷ Dat was voor Paul de Wispelaere aanleiding om drie citaten te bloemlezen van onverdachte ‘vertegenwoordigers van de cultuur’, nl. kardinaal Mercier, het Duitse episcopaat en paus Paulus VI, en vast te stellen: ‘[...] onveranderd stroomt hetzelfde beschamende, kleffe jargon over de wereld, om de macht en de rijkdom van enkelen in stand te houden of te ontzien, en de onmondige massa in slaap te wiegen met hypnotische toverformules. De officiële wereld, de wereld van de Eerbiedwaardige Cultuur, bestaat bij de gratie van een ontzaglijke woordzwendel.’

De Wispelaere gaat hier impliciet in op Van Maeles uitspraak: ‘Stop mooie woorden een prop in de mond’. Voor het overige is het duidelijk dat Scheer met geen woord rept ‘over de werkelijke drijfveren en bedoelingen’ van het werk van Van Maele.

Schrijven is voor hem in de situatie staan van outsider en outcast tegenover de gevestigde maatschappij en officiële orde: een situatie die hij bewust en opzettelijk schept door zijn woordgebruik. Hij weet dat een gevestigde orde en georganiseerd systeem in de eerste plaats een kwestie van gevestigde en volgens een bepaalde logica georganiseerde woorden is. En daarom is al zijn werk, ook het boek Scherpschuttersfeest, wezenlijk een schrijffervaring, een woordenervaring, in de rand van de bestaande maatschappelijke ‘orde’, waardoor de schrijver zich in zijn revolterende apartheid uitdrukt, bevestigt en zelfs schept. En wie dit grotere en ergere wartaal vindt dan de

hoger geciteerde Heilige Bloemen, werp ik vanuit de verte een kushandje: adieu.

Ook Van Vlierden is kennelijk ‘de diepste zin, de kern en de betekenis van wat cultuur is’, kwijt, want hij werkt als criticus mee aan de verspreiding van zulke ‘kunst’. Hij situeert *Scherpschuttersfeest* in het verlengde van *Kraamanijs*, nl. als ‘een gelijkaardige poging tot zelfherkenning, zo al niet tot zelfschepping’. Deze poging bestaat nu ‘in een voortreffelijke compositie, waarbinnen verklarende glossen de écriture automatique begeleiden. [...] Op een horde van woordenkraam wordt een nieuwe (witte) orde van woorden veroverd. In de taal zelf grijpt hier de strijd tussen de chaos en een nieuwe taal waaruit een nieuwe werkelijkheid ontstaat.’²⁸

Eugène van Itterbeek stelt vast dat in de stijl van Van Maele het woord zijn vrijheid herwonnen heeft: ‘de haast barbaarse humor van de schrijver is daar een niet gering bestanddeel van’.

*‘De verbeelding heeft de wereld op zijn kop gezet: hierin ligt de vrijheid van de kunstenaar. [...] De functie van het dichterlijke bij Van Maele lijkt mij symbolisch voor de groeiende behoefte aan irrationaliteit en creativiteit als een vorm van verzet. De verbeeldingswereld van van Maele is destructief, het is een aanval op de hele sociale werkelijkheid van vandaag. Het is een kunst die haar vitaliteit put uit een haast grenzeloze spot met de wereld en uit een tragi-komische verafgoding van het eigen dichterlijke talent.’*²⁹

Koreaanse vinken (1971) vormt het sluitstuk van, de romantrilogie. De herinnering – een van de sleutelwoorden van de dichtbundel *Winteralbum* (1970) – speelt opnieuw een belangrijke rol ‘als materiaal in een sterk gestructureerde taalcompositie waarin andere elementen een even belangrijke rol spelen’ aldus Willem M. Roggeman. In Van Maeles trilogie is het ‘structurend vermogen’ van de auteur gaandeweg toegenomen. *Koreaanse vinken* is geschreven ‘van uit een centrale kern’ en vertoont ‘een webconstructie, waarin elk element onmisbaar is’. Roggeman gaat in op de mathematische opbouw van het boek, waarin

‘het verhaal tot één groot bewustzijnsmoment wordt herleid. Fundamenteel vertolkt de roman ‘de negatie van de begrippen ruimte en tijd, die

herleid worden tot hier en nu. Na de woordenroes, die zijn vorige werken kenmerkte, valt Koreaanse vinken op door de technische beheerste schrijftuur en de strenge structuratie, waardoor het schrijverschap van Marcel van Maele een nieuwe dimensie heeft gekregen.³⁰

Vanaf de creatie te Antwerpen, op 23 mei 1966, van de eenakter *De veroordeling van Marcel van Maele*, gevolgd door een verrassende vrijspraak, gaat Van Maeles aandacht ook naar het toneel. De eenakters *Het manuscript* (1962) en *De bunker* (1963) worden op 1 maart 1968 aan het RITCS (Hoger Instituut voor Toneel en Cultuurspreiding) opgevoerd in een regie van Gilbert Deflo en datzelfde jaar publiceert underground-uitgever Bert Verminnen *Een zachtgroen bed vol bloed*. In 1969 komt *Revolutie* van de pers in de door de auteur opgezette 'Marcel van Maele toneelreeks', die trouwens tot dit ene stuk beperkt bleef. Dit spel in drie bedrijven werd op 18 november 1972 gecreëerd door Studio Herman Teirlinck in een regie van Fons Goris en Bert Verminnen. Paul de Vree noteerde in zijn kroniek in *De Periscoop*: *'Het stuk is doodernstig, maar de auteur heeft zwarte humor te over om het naar momenten van kolder te oriënteren. De revolutie, wat is ze tenslotte? Een idee die in het net van tegenstrijdige bestrevingen en gevoelens verward geraakt en vroeg of laat op een fiasco uitdraait. Merk op: Van Maele heeft zijn stuk in 1966 geschreven; in 1968 mislukte de Parijse Mei-revolutie.'*

1972 was trouwens welgevuld. In het najaar van 1969 was Van Maele naar Amsterdam getrokken, waar hij tot het voorjaar van 1972 verbleef. In een wereld 'die een gaskamer aan het worden is', voelt hij zich 'uitgerangeerd op een zijspoor, in een terminus, tweemaal schaakmat'. In 'deze zwarte stilte' vernam hij 'met gemengde gevoelens' dat hem de Arkprijs van het Vrije Woord toegekend was voor zijn vierde prozaboek, *Ik ruik mensenvlees*, zei de reus (1971). Zijn eerste drie romans waren naar eigen zeggen 'voor 80% autobiografisch' (maar dan wel met een surrealiserende of dadaïserende inslag); in zijn vierde daarentegen, aangereikt als 'kroniek van in- en uitwendig leven', zijn die autobiografische ingrediënten herleid tot 'niet meer dan 20%'.³¹ Wat ze volgens Georges Wildemeersch alle vier gemeen hebben, is die

'typische dooreenhaspeling van tragiek en komiek, van spel en ernst, die zich vooral uit in het samengaan van hoogdravende religieuze, metafysische of existentiële problemen en de vaak banale uitspraken en handelingen der personages. Vandaar ook dit moeilijk toegankelijk taalgebruik en het abstracte, weinig realistische decor.'

Bovendien vormt dit prozawerk

'in feite één grote situatieroman omtrent de eigen problematiek, die uiteindelijk, in elk van zijn onderdelen, het verhaal was van de situatie van de schrijver tijdens het schrijven van zijn werk.'

Tenslotte wijst Wildemeersch, voor wat *Ik ruik mensenvlees*, zei de reus betreft, op Van Maeles 'ontwikkeling naar een minder duistere schrijftuur', op de minder mathematische, lossere opbouw (55 korte hoofdstukjes, variërend van enkele regels tot een paar bladzijden) en op de 'tragiek, maar ook de ironische, satirische of parodistische bedoelingen' van deze kroniek.³²

De toekenning van de Arkprijs werd in het Huis Osterrieth te Antwerpen gevierd op 10 mei 1972, tijdens een plechtigheid ter herdenking van August Vermeylen, stichter van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift*. In zijn dankwoord betoogde van Maele:

'Laat ons jubelen: wij ter dood veroordeelden leven nog!

en wij herdenken plechtig

en kennen prijzen toe.

Voor deze gelegenheid smuk ik dan ook mijn woorden op, stof mijn pakje af en droog mijn tranen en herbegint met een twijfel groter dan ooit.

Wat is een woord?

Wat is een Ark?

Wat is de vrijheid?

Wat voor cimbale rinkelen in de symbolen?

Wat is hoop?

Hoe bestrijden wij deze welvaartskramp?

Welke wapens kunnen wij hanteren?

Het woord?

Meer dan ooit worden de woorden misbruikt en uitgehold, ze worden met zwier in keurige keurslijven gesnoerd, ze worden verkracht of gekastreerd, gewurld, geprepareerd en verpakt.

De woorden wijzen de weg niet meer maar worden de weg gewezen.

En wij?

Wij worden bedacht en belegd en belegerd en bereden met die klinkklare onzin van gedrilde woorden.

Wij snorren met oogkleppen aan naar de eindmeet stikkend in eigen vuil.

Maar we hebben natuurlijk nog andere problemen: terwijl ons de meest onheilspellende berichten over de toekomst van het mensdom bereiken, dokteren we aan een nieuwe spelling.

Er zal vlug moeten gehandeld worden willen we er een nieuwe spelling doorkrijgen vóór het einde der mensheid.³³

De volledige tekst van Van Maeles oratio werd, samen met 'Uitzicht-inzicht', een cyclus van tien gedichten, in het NVT opgenomen. In diezelfde aflevering wijdde Jef Meert een doorwrocht essay aan het werk van de bekroonde. Hij stelt vast dat *Soetja en Rood en groen* nog niet vrij te pleiten waren 'van een vaag humanitaire romantiek, die de hedendaagse poëzie nog grotendeels beheerst'. De sociale probleemstelling is in Van Maeles werk wel aanwezig, 'maar ze blijft latent en verdrongen door een exotisch esthetisme'. *Pamflet 1* betekende een keerpunt: 'geen vrijblijvend symbolenspelletje of sentimentengegoochel meer'. De situatie van de schrijver is er een van 'outsider in een overgereguleerde samenleving' en wordt aldus 'in een defensief en offensief gedrongen'. De verlangens van de schrijver zijn niet gericht op

bezit, consumptie, prestige en macht. Zijn agressie wordt gericht op de bezitsdrang en de daaruit voortvloeiende verknechting, die de grondslag van onze samenleving vormen.'

Van Maele identificeert zich 'met de geslagene en verdrukte', maar

'zijn sociale revolte heeft niet het geheel van de klassentegenstellingen als basis, maar enkel de bedreigde situatie van een zich hiervan bewuste, sterk van het gewone patroon afwijkende individu.'

Meert onderstreept dat Van Maele 'het geloof in de sociale gerichte strijd met het verruimen van de persoonlijke vrijheid als doel' verliest. Op vormelijk vlak stelt hij vast dat de 'eigenaardige taalbehandeling' uit *Pamflet 1* een methode werd: 'het gewone taalsysteem is [...] niet langer bruikbaar'.

Een vers als 'het krijzen moet herboren worden'

wijst op

'een Lucebertiaanse visie op de functie van de poëzie, die door middel van klank- en woordbrutalisme door een beperkende ballast heen van een eeuwenlange woordslijtage en beschavingsvervlakking tot een directe expressie van primitieve, onvervormde emoties en ideeën wil komen.'

Kortom, Van Maeles levensopvatting wordt samengebond in een vers als 'windvrij hart badend in ongebonden geest'. De 'aandachtige' lectuur van zijn poëzie is

'een heilzaam avontuur, dat de beperkingen van het door de maatschappij gedetermineerde werkelijkheidsbesef waarmee wij behept zijn, telkens weer op onthutsende wijze teniet doet'³⁴

Van Maeles verzamelde *Gedichten 1956-1970* verschenen ook al in 1972. De Standaard-Uitgeverij had een nieuwe reeks opgezet waarin ook gelijkaardige bundels opgenomen werden van Hans van de Waarsenburg, Clem Schouwenaars en Willem M. Roggeman. In Vlaanderen werd die reeks ook verspreid via de boekenclubs van het destijds nog scherp ideologisch geprofileerde Davidsfonds.

Heel wat DF-leden steigerden. Schandaal. Stel je voor, je eigenste confessionele organisatie die vier uitgesproken vrij-denkende dichters promoot! Vlaanderen stond aan de rand van de morele afgrond. Prompt werd de reeks stopgezet. – Marcel zal wel met een stevige schaterlach gereageerd hebben... 1972 was ook het jaar van het sterk symbolisch geladen *S.O.S.-bericht*: Walter Soethoudt brengt 550 wijnflessen van 70 cl tot 100 cl op de markt, die elk een opgerold vel papier bevat, bedrukt met een gedicht van Van Maele. Die 'gebottelde gedichten' werden tussen 3 juni en 21 augustus in Sofia geschreven, waar Marcel met een werkbeurs verbleef. Dwingender en depressiever nog dan in de kapitalistische wereld werd hij in Bulgarije frontaal geconfronteerd met alle infantiliserende vormen en gevolgen van de maatschappelijke domesticatie waar hij allergisch voor is, juister: die hij visceraal haat. Het *S.O.S.-bericht* als een variante op het *De Profundis*? Hoe dan ook, de symbolische en betogende draagwijdte van het gebaar is duidelijk.

Kunstobject? De gesloten fles blijft onaangeroerd – en het gedicht ongelezen. Boek in originele verpakking? De fles moet stuk – en dan pas kan de tekst verschijnen.

De 'gebottelde gedichten' werden in Brussel passend gepromoot door de Free Press Bookshop van Herman J. Claeys. Het in 1965 geopende legendarische boekwinkeltje had links en rechts van de deur een etalage, laag bij de stoep. De ene werd bevolkt door een batterij *SOS-berichten*, terwijl in de andere de dichter zelf ten toon gesteld werd – met bakken bier, volle flessen uiteraard. Marcel kwam plichtsgetroouw een paar keer per dag in de etalage zitten, klanten mochten bij hem een biertje bestellen en/of eentje aanbieden.

Zolang ze op papier visueel waarneembaar was (bijvoorbeeld op fiches, briefkaarten, boekenleggers, kalenders, posters, toiletpapier, servetten, bierviltjes, zelfklevers, etiketten, enz.) nam de non-book poëzie in Vlaanderen eerder traditionele vormen aan. Aan het papier als drager werd niet getornd en het was precies de bedoeling, door een 'democratisering' van de media, de leesbaarheid en de verspreiding van de poëzie te bevorderen.³⁵ Met zijn *S.O.S.-bericht* werkte Van Maele grensverleggend: hij schrijft boeken en maakt boekvoorwerpen. Dat plastisch uitdrukingsgebaar zal trouwens een almaar groter aandeel opeisen in Marcells creatieve activiteit. Het concept 'gebottelde gedichten' ligt inderdaad mede aan de basis van zijn verdere ontwikkeling als 'plastische kunstenaar' en zal consequent doorgetrokken worden: in 1973 publiceert hij bij Hooft, Herwig Leus' bibliothele uitgeverij, een bundel gedichten verpakt in een blok polyester en terecht getiteld *Vakkundig hermetisch: 21 introverte gedichten*.

Tegenover Jos de Man verklaarde Van Maele:

*'Ik zal de vijftig exemplaren in blokken polyester laten gieten. Elke bundel zal op een kiertje openstaan, telkens op een andere bladzijde. Je zal dus de eerste woorden van de regels op de linkse en de laatste woorden van de regels op de rechter bladzijde kunnen lezen. De bedoeling is: bon, jullie lezen mijn gedichten toch niet, koop ze nu maar, tegen 2.000 frank per bundel. En lees ze maar niet. Dat polyester kan niet kapot.'*³⁶

Of nog, in een vraaggesprek met Herwig Leus:

'Maar anderzijds wil ik het de lezer bijzonder moeilijk maken. De lezer die er zou in slagen de bundel uit het polyester vrij te maken, zal de hoogste genoegdoening kennen. Het is dus als het ware een aansporing tot zelfcreativiteit en vindingrijkheid. Tevens wil ik ook het kader van het louter object transcenderen door er een leesbare

*tekst gedrukt op goed papier in te verpakken.'*³⁷

Na de publieke voorstelling van *Vakkundig hermetisch* verbrandde Van Maele het manuscript. Anno 1973 had Van Maele nog twee 'vakkundig hermetische' projecten op stapel, die echter wegens materiële redenen onuitgevoerd bleven: het 'Betonnen Blok Project' en het 'Poëzieproject Siam 300'.

*'Het eerste 'trekt de lijn van de polyestergedichten nog verder door. Er blijft maar één object meer over en het wordt zelfs moeilijker het te bemachtigen. Ik steek een lang gedicht in een loden koker. Die wordt in een betonnen blok gegoten – een kubus met als zijde vijf meter minimaal – het blok wordt in zee gedropt op een vastgestelde lengte- en breedtegraad en te koop gesteld voor pakweg 150.000 F. Verder worden er een honderdtal dossiers samengesteld waarin alles staat – plaatsbepaling, beschrijving van het object, budget van de bergingskosten om het weer aan de oppervlakte te brengen – behalve het gedicht zelf en die dossiers worden ook te koop aangeboden. Wellicht worden er ook een honderdtal geminiaturiseerde versies van het gedicht – op microfilm b.v. – in minuscule loden kokertjes gestoken en in kleine betonnen kubusjes gegoten, en op de markt gebracht.'*³⁸

Het Siam-project was ook niet meteen te realiseren:

*'Ik schrijf dertig gedichten, laat ze vertalen in het Siamees, wat het voordeel van een heel sierlijk lettertype biedt en vernietigt het oorspronkelijke manuscript. Met de vertalingen reis ik naar Thailand, waar ik ze laat kopiëren door driehonderd diverse personen, een kleuter, een hoer, een schilder, een notaris... De vertalingen worden ingebonden samen met een dossier over de hele gebeurtenis en een biografische nota over de personen die copieerden. De driehonderd manuscripten worden hier verkocht. Wat gebeurt er? De kopers kunnen de gedichten niet lezen, alleen wie er zelf aan meewerkte kon dat.'*³⁹

Van Maele haalde echter de neus niet op voor meer conventionele projecten.

Nog altijd in 1973 verscheen op vijftien exemplaren bij de Panter Pers *Gebalsemde waanzin*, tien zeefdrukken van Wilfried Pas met een handgeschreven gedicht van Marcel. Dat luidde het begin in van een hechte en intense samenwerking.

king met een aantal kunstenaars uit de stal van galerie De Zwarte Panter, waar Van Maele van 24 januari tot 22 februari 1976 zijn eerste individuele tentoonstelling hield: *Objecten*. Tijdens de vernissage op 23 januari hield Paul De Vree een toespraak, waarvan de tekst in *De Tafelronde* opgenomen werd. Bij die gelegenheid verscheen bij de Panter Pers, in een oplage van vijfenveertig exemplaren, *In rep en roer*, acht handgeschreven en gezeefdrukte gedichten van Van Maele en vier etsen van Fred Bervoets.

De samenwerking tussen Fred Bervoets en Marcel van Maele is een ontmoeting van gelijkgestemde figuren, zegt Michel Oukhow.

‘Opstandig zonder revolutionair te zijn, vol bitterheid over het maatschappelijk beleid, sociaal geëngageerd maar zich houdend buiten elk georganiseerd verband zijn het onafhankelijke figuren met een overgave aan de vrijheid die hun werk kenmerkt.’⁴⁰

Net zoals Paul de Vree in 1960 de eerste grondleggende kritieken over de dichter Van Maele schreef, zo stond hij alweer in de bres om in 1975 de eerste substantiële bijdrage te leveren over diens logische overgang naar wat gemakshalve ‘plastische uitdrukking’ genoemd kan worden. De Vree handelde over de evolutie in Van Maeles poëzie ‘naar een steeds strenger opgevatte en naar de essentie tenderende structuur’ en over diens in De Zwarte Panter tentoongestelde *Totems*.⁴¹

De Vree zou in 1979 nog wel een woord vooraf schrijven voor *Tussen krop en keel* – tien handgeschreven en gezeefdrukte gedichten van van Maele met vijf etsen van Bervoets, in een oplage van vijftig exemplaren uitgegeven door De Zwarte Panter.

Net als Van Maele ging ook De Vree samenwerken met De Zwarte Panter, waar hij drie mappen zou uitgeven; *Poesia visiva* (1979), dertien zeefdrukken met een slotwoord van Henri-Floris Jaspers; *Visueel*, negen zeefdrukken met een voorwoord van Willem M. Roggeman; en *Ook oppervlak ik* (1981), acht gedichten met acht originele foto’s van Ludo Geysels.

Paul overleed op 25 april 1982, Marcel op 24 juli 2009. Door de teksten van De Vree over Van Maele te bundelen zou een hulde kunnen worden gebracht aan een hardnekkige, schrandere en vrij

denkende criticus, die een onvervangbare bijdrage leverde tot de ‘cartografie’ van de Vlaamse avant-garde; tevens een teken van waardering en genegenheid voor een poëet in de echte betekenis van het woord: iemand die maakt.

‘Le poète est un facteur,’ dixit Gaston Bachelard. ■

Noten:

1. Jaak FONTIER, ‘Paul de Vree als kunstcriticus’, in: Jan VAN DER HOEVEN & Renaat RAMON (red.), *Paul de Vree*, Brugge, Velvet, 1982, p. 74 [=Radar 21.]
2. Raymond HERREMAN in *Vooruit*, geciteerd op pagina 4 van de omslag van Paul DE VREE, *Onder experimenteel vuur*, Brugge/Antwerpen, De Galge, 1986.
3. Werner SPILLEMAECKERS, ‘De vijf woorden van de Vree’, in: J. VAN DER HOEVEN & R. RAMON, o.c., p. 54.
4. Over Paul de Vree, cf. Henri-Floris JESPERS, *Paul de Vree*, Antwerpen, Amsterdam, De Nederlandsche Boekhandel, 1977; ‘Paul de Vree: radicale kritiek en ‘andere’ traditie’ in: *Het bed van Procrustes*, Antwerpen, Soethoudt, 1983, pp. 123-125; ‘Paul de Vree: “onderweg naar het einde toe geschreven”’, in: *De boog van Ulysses*, Antwerpen, Soethoudt, 1983, pp. 27-62; *Poésie sonore internationale*, Paris, Jean-Michel Place, 1979; SARRENCO, *Paul de Vree. Opere degli anni 70*, Colognola di Colli, Adriano Parise editore, 1994.
5. Karel JONCKHEERE, *Een hart onder de dierenriem*, Brussel/Den Haag, Manteau, 1967, p. 7.
6. Rudy VANDENDAELE, ‘Marcel van Maele tussen waanzin en realiteit’, in: *Humo*, nr. 2913, 2 juli 1996, pp. 14-19.
7. Eddie WALRAVENS, m.v.m. (of omgekeerd). *Bibliografie van en over Marcel van Maele beeldend en woordkunstenaar*, Deurne, Het Vervolg, 1993, p. 68.
8. Rudy VANDENDAELE, i.c.
9. Louis Paul BOON, ‘Nieuwe poëzie’ in: *Vooruit*, 3 augustus 1957.
10. L.P. BOON, ‘Njet’, in: *Vooruit*, 27 april 1957.
11. L.P. BOON, ‘Nieuwe poëzie’, i.c.
12. Paul DE VREE, ‘Drie gestencilde jongeren-publicaties’, in: *De Tafelronde*, VI (1960), pp. 99-100; pp. 105-106.
13. Hugo BREMS & Dirk DE GEEST, ‘Barbaar in mijn mond’. *Poëzie in Vlaanderen 1955-1965*, Leuven/Amersfoort, Acco, 1989, pp. 162-163.
14. P. DE VREE, ‘Wat is het fenomeen poëzie 1964?’, in: *De Tafelronde*, IX (1964), nt. 2-3, pp. 84-91.
15. K. JONCKHEERE, o.c., p. 9
16. Werner SPILLEMAECKERS, *De vijf tegen de Vree*, juli 1963. Opgenomen in W. SPILLEMAECKERS, *Vanaf alfa*, s.l. [Deurne], Artisjok, 1970, pp. 12-14.
17. Brief van P. de Vree aan H.-F. Jaspers, 21 september 1963.
18. Over Chopin, cf. Henri-Floris JESPERS, *Attentif aux voix*, in: *Bulletin de la Fondation Ça Ira*, nr. 11, (2002), pp. 9-22; ‘In memoriam Henri Chopin’, ib., nr. 33 (2008), pp. 35-38; ‘Mosaïque pour un chaman’, ib., nr. 34 (juillet 2008).
19. Over Garnier, cf. Henri-Floris JESPERS, *Hommage porta-*

tive à Pierre en Ilse Garnier, in: *Bulletin de la Fondation Ça Ira*, nr. 12 (2002), pp. 24-38.

20. Paul NEUHUYS, 'Jonge Vlaamse dichters – Jeunes poètes flamands', in: *Les Soirées d'Anvers*, septième cahier, septembre 1963, p. 16.

21. H. BREMS & D. DE GEEST, o.c., p. 165.

22. Paul DE VREE, Vlaamse avant-garde, Lier, De Bladen voor de poëzie, 1965, pp. 24-25.

23. K. JONCKHEERE, *op. cit.*, p. 10.

24. B.F. VAN VLIERDEN, *Van in 't Wonderjaar tot De Verwondering. Een poëtica van de Vlaamse roman*, Antwerpen, de Nederlandsche Boekhandel, 1969, p. 178.

25. *Ib.*, p. 216.

26. Hector-Jan LOREIS, *Nieuwe Roman=Nieuwe Filosofie. Van de nouveau roman naar de nouveau nouveau roman*, Brussel/Den Haag, Manteau, 1957, p. 137.

27. Lieve SCHEER, 'Nu schizofrenie wordt toegejuicht', in: *Diet-sche Warande & Belfort*, jg. 113, nr. 10 (1968), pp. 789-790.

28. B.F. VAN VLIERDEN, *op. cit.*, p. 178.

29. Eugène VAN ITTERBEEK, *Daad en beschouwing. Beschouwingen over literatuur en maatschappij. 1968-1970*, Brugge, Orion/Desclée de Brouwer, 1972, p. 61.

30. Willem M. ROGGMAN, *Bij nader inzien. Van Achterberg tot Weverbergh*, s.l. [Antwerpen], de Galge, 1976, pp. 96-98.

31. Marcel VAN MAELE, 'Geachte minnaressen, minnaars, beoefenaarsters en beoefenaars der schone letteren', in: *Nieuw Vlaams Tijdschrift*, XXV, nr. 5 (1972), p. 417.

32. Georges WILDEMEERSCH, 'Van Maele ruikt mensenvlees', in: *De Standaard*, 26 november 1971.

33. M. VAN MAELE, 'Geachte minnaressen...', *loc. cit.*, p. 418.

34. Jef MEERT, 'Verstopptje spelen', in: *Nieuw Vlaams Tijdschrift*, XXV, nr. 5 (1972), p. 460, 461-462, 474

35. Cf. Erik DAMS & Hugo BREMS, *Poëzie en non-books*, Cahiers over de geschiedenis van de Vlaamse poëzie sinds 1945, nr. 1, Schoten, Hadewijch, 1987.

36. Jos DE MAN, 'Het gedicht in de fles', in *Haagse Post*, 7 juli 1973.

37. H.L. [= Herwig Leus], 'De poëtische projecten van Marcel van Maele', in: *De Nieuwe Gazet*, 23 augustus 1973.

38. H. LEUS, *loc. cit.*

39. J. DE MAN, *loc. cit.*

40. Michel OUKHOW, 'De bijzondere ateliers', in: *Een kwart-eeuw galerij* (cat.), Antwerpen, Elzenveld-St. Jorispan, 1994, pp. 9-10.

41. Paul DE VREE, 'De dichter Marcel van Maele op het plastisch pad', in: *De Tafelronde*, jg. XX, nr. 3-4, februari 1976, pp. 3-8.

-Paul de Vree en Henri-Floris Jaspers in 1966 (collectie H-F Jaspers)

-Pagina 40: Marcel van Maele in gesprek met Staf Breugelmans, voorzitter VECU (ca 1978, collectie H-F Jaspers)

Frank Heinen

Vloed

Hendrik Hotzmacher woonde met zijn vader in het dorp. Het huis met de blauwe luiken, waarin zij plotseling hun intrek namen, stond in een niemandsland dat aan de gemeente toebehoorde. De duinen omsloten het zoals de zee dat met eilanden doet.

Het was onduidelijk waar Hendrik en zijn vader van leefden. Er waren geruchten dat de oude Hotzmacher boeken geschreven had. Moeilijke boeken, waarmee hij veel geld had verdiend. Niemand uit het dorp had een boek van Hotzmacher gelezen. Niemand las boeken zonder plaatjes, de dominee uitgezonderd.

Iedere zondag las de dominee Gods woord uit zijn ongeïllustreerde Bijbel voor een almaar krimpand legertje gelovigen. Hoe kleiner zijn gehoor werd, hoe harder zijn stem door de holle ruimte galmde. Op het laatst spuwde hij de woorden naar zijn twee trouwste volgelingen. De rest van het dorp zat 's zondags thuis óf in de kroeg van tante Koosje. Tenslotte waren er geen kerkdiensten meer. Niemand had de dominee zien vertrekken; hij was eenvoudigweg opgehouden te bestaan. En met het verdwijnen van de dominee, verdween ook de laatste kennis van boeken zonder plaatjes uit het dorp.

Geruchten zijn als mensen. Ze worden geboren, leven een tijdje en sterven weer. De geruchten over Hendrik Hotzmacher en zijn vader werden geboren op de nacht na de dag dat zij in het dorp kwamen wonen. Zo werd Hendrik Hotzmacher Gekke Henkie genoemd, nog vóór iemand hem ooit in levende lijve gezien had.

De eerste keer dat Gekke Henkie, die toen nog een naamloze nieuwkomer was, werd gezien in het dorp, holde hij over het schelpenpad dat door de duinen naar de zee leidde. Het was zeventien januari en drie uur 's nachts. Het vroom negen graden.

Henkie stopte pas met hollen toen hij het ruisen van de branding hoorde. Hij remde af. Zijn uitzonderlijk grote voeten bleven kleven aan het van ijskristallen glinsterende helmgras. De vorst

leek zich aan hem te vergrijpen als aan stilstaand water; hij bewoog helemaal niet meer. De zee zweeg.

Wie hem zo had zien staan, had kunnen denken dat de angst voor de zee Gekke Henkie tot staan gebracht had. Van waar hij stond, kon je de zee zien. Het was een duin met een afgeplatte top, een soort plateau van zand, vertrapte schelpen en een bankje waarop nooit iemand ging zitten. Het plateautje keek uit over de zee.

Niemand had op deze nacht kunnen zeggen waar de zee overging in de hemel. Het zwart was overal en Gekke Henkie zou de eerste niet zijn die zich liet overweldigen door de zee en wiens angst hem voortaan uit de buurt van de kustlijn zou houden.

De zee zweeg nog steeds. De stilte was absoluut. Het volgende moment klonk er een schreeuw die uit de richting van Gekke Henkie de zee inwaaide, maar onmogelijk uit een mensenkeel afkomstig kon zijn. Hortend en stotend blies hij ongearticuleerde kreten de nacht in.

De klanken verlieten als vrieswolkjes zijn mond. En hij rende verder, het duinplateau over, het bankje voorbij en toen naar beneden de diepte in. Zijn onbegrijpelijke geluiden werden nu afgewisseld met momenten van relatieve stilte, waarin hij hoorbaar naar adem hapte.

Even plotseling als zijn uitbarsting begonnen was, hield hij ook weer op. Zwijgend legde Henkie de laatste meters naar de kustlijn af.

Over het kwartier dat nu volgde, zouden biologen, zeekenners en kapiteins zich altijd het hoofd blijven breken. Nooit zouden ze het eens worden over de oorzaak van dit wonderlijke verschijnsel dat zich, voor zover bekend, nooit eerder in de geschiedenis had voorgedaan. Zeventien professoren schreven er zeventien boeken over met zeventien theorieën over het gebeurde.

De zee begon te golven. Zonder dat het was gaan waaien, schuimden de koppen van de golven alsof zij uit louter shampoo bestonden. Ze ruisten, kolkten en krulden zich om elkaar heen. Overal

ontstonden draaikolken, stroomversnellingen en onderstromen.

Het geheel duurde een halve minuut. Gedurende die tijd had Hendrik Hotzmacher onbeweeglijk staan toekijken. Toen de zee kalmeerde en haar water weer nauwelijks hoorbaar klotste, trok Hendrik zijn muts iets verder over zijn oren en zijn sjaal wat strakker rond zijn neus en mond, zodat slechts zijn ogen zichtbaar bleven. Van onder zijn sjaal klonken vervolgens weer de onbegrijpelijke keelgeluiden van daarvoor, nog onbeheerster dan eerst. Vóór hij goed en wel begonnen was, stakte zijn geluid weer. De zee nam het over, de golven wierpen zich voor Hendriks voeten.

Het bizarre pingpongspel, een gesprek tussen een gek en een heleboel zout water kan niet anders dan bizar zijn, duurde vijftien minuten en 43 seconden. Het krijsen van de één ging naadloos over in het kolken van de ander en andersom.

De ochtend na Hendriks eerste bezoek aan de zee, heerste er een opgewonden stemming in de kroeg van tante Koosje. Om te beginnen zaten de vier stamgasten in een hoek van de zaak, waar zij altijd zaten. Ze speelden kaart, wat ze altijd speelden. Ze mompelden, wat ze altijd deden. Ze heetten Willem, Frederik, Gerard en Harry.

Behalve de vier kaartende mompelaars in de hoek waren er die ochtend nog tientallen anderen die normaal nooit een voet in tante Koosjes etablissementje gezet zouden hebben.

Het café was het domein van Koosje, een griezelige vrouwachtige die haar kroeg uitbaatte met de spraakzaamheid van een doofstomme. Het door haar geserveerde bier was een okeren derrie met de smaak van ongewassen bejaarden.

Maar toch wilde iedereen weten wat Lamme Arend precies gezien had.

‘Hij is volkomen knots’, riep Arend met dubbele tong. ‘Ik zag hoe de zee hem riep. Ze spraken met elkaar, de zee en hij. Ze schudden elkaar de hand! En dan die geluiden... Nooit eerder hoorde ik zoiets monsterlijks!’

Het café sidderde. Zelfs tante Koosje keek verontrust. De pupillen van de diep in haar gezicht weggezonden oogjes schoten heen en weer. Het lange, grijze haar op haar kin trilde zachtjes.

De enigen die zich niet druk maakten, waren de kaarters in de hoek. Hun kaartspel was een as waar hun wereld onverstoorbaar omheen bleef draaien.

‘Schoppenvrouw’, mompelde Harry.

‘Troef’, mompelde Gerard.

‘Dat willen we zien’, mompelde de tweeling.

Er verstreek een week.

De schemering en de kou die op die beruchte nacht over het dorp hadden gelegen, waren teruggekeerd. Het was helder, de maan scheen aan de schoongeveegde hemel.

Het was half zeven, etenstijd, maar alle toch zo aan hun rituelen gehechte dorpelingen hadden zich verzameld bij tante Koosje. Het was warm binnen, en benauwd. Onder de lampen die boven de tafeltjes hingen kringelden wolkjes sigarettenrook en zweetdampen. De vloer plakte van tante Koosjes bier. Een stank, die niets anders kon zijn dan een combinatie van alle onaangenaam ruikende dingen op de wereld, vulde langzaam het vertrek.

Koosje zelf stond als een verschrikt standbeeld achter de tapkast. Nooit eerder had haar vervelozе onderneming zoveel mensen geherbergd, maar zij kon er onmogelijk vrolijk van worden. De panische angst van de week daarvoor had weer bezit genomen van haar varkensgezicht.

De geruchten hadden het dorp een week lang in lichterlaaie gezet. In hun gemeenschappelijke vrees voor het onbekende hadden de dorpsbewoners al vrij snel geconcludeerd dat Gekke Henkie niets anders kon zijn dan een afgezant van de duivel. Omdat er in het dorp bij gebrek aan een dominee geen mens was die precies kon vertellen wie of wat de duivel was, had men besloten om iedere nacht het huis met de blauwe luiken in de gaten te houden om te zien wat een afgezant van de duivel zoal doet.

Een groep roekeloze jongens en mannen waagden hun levens door zich in de schaduw van de woning als wachtposten op te stellen.

De eerste nacht gebeurde er niets.

De tweede nacht gebeurde er niets.

De derde nacht gebeurde er vrijwel niets, behalve dat één van de dorpswachten vermoeid op de ijzige grond ging zitten en prompt vastvroor, zodat de oude Hotzmacher hem de volgende ochtend eenzaam op z'n erf aantrof.

De vierde nacht gebeurde er nog altijd niets.

Maar de vijfde nacht was het raak.

Net toen van overal rond het erf van Hotzmacher fluisterende stemmen klonken die over ‘opgeven’

en 'dronkemanspraat' en 'warm bij moeder de vrouw onder de dekens' spraken, ging de deur open.

Hendrik.

Niemand, behalve Lamme Arend, had hem al eerder gezien. Hij leek in niets op een gek. Toen echter was Hendrik Hotzmacher begonnen met rennen. Nooit eerder hadden de mannen een mens zó zien rennen. Zijn benen slingerden als willoze stukken vlees heen en weer. Zijn armen kronkelden langs zijn zij, zich in onnavolgbare spasmen spannend en ontspannend. Met zijn hoofd kopte hij de lucht voor zich weg, een bokkend paard in galop.

Geen van de mannen had nog willen zien of horen wat zou volgen. Versteend – of bevroren – keken zij Gekke Henkie na, hoe hij over het schelpenpad linksaf scheurde.

De zesde nacht durfde niemand nog terug.

Bij Tante Koosje nam de burgemeester – een schriel mannetje dat tot nu toe altijd gezucht had onder het juk van de hem toegewezen wethouders – het woord. Hij was ervan overtuigd dat niemand, zelfs de duivel en zijn assistent niet, weerstand kon bieden aan een heel dorp. Hij riep iedereen op zijn meest afschrikwekkende wapen van huis te halen en hem te volgen. Mannen hieven hun vuisten, vrouwen wreven in hun handen, tante Koosje dook in doodsangst onder haar buffet en Lamme Arend lalde 'Ja, we slaan hem tot appelmoes!'

De enigen die bleven zitten waar ze zaten, waren de vier kaarters in de hoek.

'Speel', mompelde Harry.

'Pas', mompelde Gerard.

'Dan ben je nat', mompelden Willem en Frederik.

Nog geen uur later trok er een afzichtelijke mars door het dorp. Onder aanvoering van de burgemeester en Lamme Arend, die zich de ontdekker van de duivel waande, marcheerde het hele dorp naar het huis met de blauwe luiken. Gewapend met 14 keukenmessen, 27 hamers, 149 geweren, 3 aardappelschilmesjes, 57 deegrollers, 37 pistolen en 1 boog met een pijl met een rubber zuignap, arriveerden zij bij Hotzmacher.

Ze wachtten een uur. Het jongetje met de pijl en boog begon te huilen. Zijn tranen bevroren halverwege zijn wang.

Na anderhalf uur haalde iemand in huis de deur van het nachtslot. De deur ging open. Nu zag het hele dorp Hendrik Hotzmacher. Nu zag ook Hen-

drik Hotzmacher het hele dorp.

Hendrik begon te rennen. Hij rende recht de groep tot de tanden bewapende mensen in. De vrouw van de burgemeester mepte hem met haar deegroller op zijn hoofd. Hendrik zeeg ineem. Bloed sijpelde over zijn voorhoofd, zijn ogen en mond in. Hendrik begon te huilen. Rode tranen die hij woest wegveegde met de mouw van zijn enorme jas. De menigte week. De burgemeester echter bleef staan en schoot, zo dacht hij, zichzelf met één knal het Pantheon der Gemeentehelden in.

Niemand leek opgelucht. De klap van het pistool van de burgemeester had de mensen uit een collectieve hypnose wakker geschud. Onmiddellijk versplinterde de groep in honderd kleine groepjes en keerde iedereen terug naar het leven dat thuis geduldig op hen wachtte.

Hendrik Hotzmacher was dood. Zijn vader sliep op nog geen twintig meter afstand in zijn kamer vol oorkondes en eerste drukken van zijn boeken. Hij zou zijn zoon nooit zo hoeven te zien.

Want nog diezelfde nacht, toen eenieder in slaap gevallen was, begon de zee te kolken. Woedend sloegen de golven over het strand, de duinen over, verpulverden zij het bos dat zij op hun weg tegenkwamen en stroomden in de richting van het dorp. Zonder kloppen kwam het water de huizen binnen, deed zijn vernietigende werk en stroomde verder. Van de kroeg van tante Koosje bleef nog slechts een grote hoeveelheid wrakhout en een pak speelkaarten over. Ergens dreef de ambtsketen van de burgemeester.

Bij het huis met de blauwe luiken kwam de zee tot inkeer. Het kabbelde tot vlak voor de koude voeten van Gekke Henkie.

'Dag Hendrik,' fluisterde de zee, waarna hij Henkie met zich mee terugnam. Samen dreven zij door wat eens de dorpsstraat geweest was. Er was niemand meer. En dus was er ook niemand die zag hoe Hendrik Hotzmacher een laatste keer glimlachte. ■

Het Wezen der Dingen

Er was ergens in de middeleeuwen een jonge man die Jongeman heette. Hij veegde zijn voeten steeds hard aan de mat en poetste zijn tanden wel vier maal per dag. Hij stuurde een kaartje als iemand verjaarde, al was het een neef die hij jaren niet zag. Hij hielp bij het oogsten, kon kinderen troosten die zich angstig voor de bliksem verstopten in 't gras.

En al wat hij deed was bijna perfect, maar nu was hij twintig en nog steeds onbevlekt. Hij deed en hij deed, wat iedereen wou, maar wenste zichzelf alleen maar een vrouw. Hij bad naar de goden, at slangen en kloten, dat alles voor haar en een weg uit de kou. Hij stopte voor deuren van waardige heren die tegen betaling interpreteren, uit kak van kanaries en hoogrijpe zweren, die uit darmpjes van peuters de toekomst pureren, maar wat hij ook deed en wat hij ook zei, zijn vrouw van de toekomst kwam niet dichterbij. Zo werd hij steeds armer en droever gestemd, zijn hartslag liep trager, hij raakte beklemd.

En ergens in mei, neemt hij een besluit: 'Met Paard rij ik weg, het land wil ik uit.' Maar ondanks zijn snelheid, kwam hij niet vooruit. Want telkens weer laat hij zijn pad deviëren, hij luistert naar mensen die geluk adviseren, die louter door vleien pineuten charmeren, zijn goedheid misbruiken, hem voor niets doen presteren. Vermoeid draaft hij verder in de richting van 't Noorden, gelooft hun verhalen en dreigende woorden: 'Ze knevelen vreemden die ze met pijlen doorboorden! Ze beloonden twee kinderen die kabouters vermoordden!' Maar zijn angst voor de dood is minder nabij dan de kracht van de hoop op een vrouw aan zijn zij.

Aan de grens bij een driesprong laat hij Paard drie maal keren, de weg loopt naar Snedig, naar Kwinkslag of Beren. 'Moet ik rechtdoor of naar links manoeuvreren? Zou ik met kiezels mijn weg niet markeren?' Hij kijkt naar de einder van elk der drie wegen, trekt Paard in de richting van 't Woud van de Beren als een stem plots roept:

'Halt! Dit is ongerijmd wat u doet!' Een mooie vrouw duikt voor hem op. 'Dag Edele man,' zegt ze nu met een zoete stem: 'Ik weet wat goed is voor elkeen... Linksaf ga je verder naar meer van hetzelfde, rechtdoor gaat de weg naar heel wat ellende, maar volg je de baan die de Trivialen gaan, word je wel vredig voor je aankomt in Snedig.'

'Wie ben jij?' vraagt Jongeman verrast.

'Ik ben Grenzeloze Schone en wie goed luistert kan ik belonen. Ik ben het wezen dat harten doet hopen, gelukzijn doet kopen, de waarheid charmeert en stijl raffineert.'

'Dat is héél wat,' zegt hij stamelend, verdoofd door haar schoonheid en overtuigingskracht. 'Wat zoek je?' vraagt ze.

'Ik zoek een vrouw, maar mijn geld is bijna op en ik verlies de moed terwijl ik de ideale schoon-zoon zou kunnen zijn. Ik doe wat de mensen verwachten en toch vind ik geen vrouw.'

'Ohlâlâ lâlâ lâlâ,' zegt Grenzeloze Schone, 'ik weet wat je mist: het Wezen der Dingen!' Jongeman kijkt verbaasd: 'Maar wat is dat?'

'Dàt, dat moet je zelf leren. En dat kan, in dit mooie land van de Metaforen en de Erudieten, de Trivialen en de Parasieten, maar ook van de Brutale Literanen.'

'Maar wat betekent dat allemaal, Grenzeloze Schone? Ik zoek enkel een vrouw!'

'Wel, neem snel de weg naar Snedig en zoek naar het Wezen.'

Jongeman neemt het pad richting Snedig en ziet een pijl en een bord: 'Winkel Hier. Hier moet u wezen.' Een stuk van de tekst is met bladeren bedekt en hij leest: 'Bij het..... wezen.'

Hij komt aan een winkel met loket. Een goedgeklede, vriendelijke man opent het loket en zegt: 'Edele heer, eerst vijftig florijnen aub, dan deel ik U de essentie mee. En zo gebeurt. Hij opent zijn loket en zegt: 'Wat ik verkoop dat is Uw geld en als Uw dagen zijn geteld, krijgt U een varken, eerlijk waar, als resultaat van Uw gespaar en geeft U nog eens 10 dukaten, kan ik over een Aflaat praten (fluisterend) met God himself, zelfs op krediet, dat

kunnen wij en anderen niet!' Dan zwijgt hij.
'Is het dat?' zegt Jongeman wat wrevelig, waarbij hij schrikt van zijn eigen toon.
'Mijnheer, hoe durft u!' zegt de man, die nu niet langer de hoofdletter U gebruikt.
'Als dat alles is, wil ik euh... mijn geld terug,' zegt Jongeman aarzelend.
'Mijnheer u verdoet mijn tijd. Het loket is gesloten!'
'Maar wie bent u dan eigenlijk?' zegt Jongeman met wat minder respect. De man antwoordt met de neus in de lucht: 'Ik ben Eerlic, het BankWezen.'

Hij stapt verder in de richting die hem is gewezen door Grenzeloze Schone en ziet opnieuw een bordje tussen de bomen. 'Winkel Hier. Hier moet u Wezen, bij het... wezen.' Opnieuw bedekken bladeren het volledige opschrift, waar hij niet bijkan. Hij tikt op het loket en zegt: 'Ik wil meer weten over het Wezen der Dingen en betaal niet meer dan tien florijnen, want mijn geld is bijna op.'
'Zeker Edele Heer,' zegt een elegante man met gepommadeerde snor, die zijn wrevel waarneemt: 'Wie hebt U ontmoet? Eerlic misschien? Bij Eerlic duurt 't het langst om zekerheid te krijgen, de ongelikte beer. In ieders ogen strooit hij zand, maar ooit valt hij nog door de mand. Wie is 't die achter U staat, als Pandora's doosje opengaat? Schiet U per toeval eens een bok of kraait opeens de rode haan en heeft u mijn raad niet in de wind geslaan, dan kom IK als een duivel uit mijn doosje, want 'k heb meer pijlen op mijn boogje en IK spring voor U graag in de bres, vanaf de eerste SOS.'
'Wie bent u?' vraagt Jongeman.
'Ik ben het VerzekeringsWezen', antwoordt de man.
'Daarmee schiet ik niet op,' zegt Jongeman met nog minder respect en hij verlaat pardoos de winkel.

Opnieuw komt hij op het pad naar Snedig een winkel tegen. Hij zucht en zegt: 'Ik betaal niet meer dan twee florijnen.'
'Zeer zeker Edele Heer, dat is de prijs, slechts twee florijnen, voor een enkele reis naar de Filistijnen. U zit niet in een ivoren toren, maar weet blijkbaar al heel lang van tevoren, dat wie leeft een kolos is op lemen voeten die ooit eens Pietje zal ontmoeten en zingt U plots Uw zwanenzang, krijgt U een beeld, voor levenslang.'
'Wie bent u?' zegt Jongeman geïrriteerd.

'Ik ben het UitvaartWezen,' zegt de man.

Ontgoocheld keert hij terug naar de grens en plots voelt hij tranen, heel zout en immens, verloren emoties troebleren zijn wens, sinds zijn kind zijn geleden was verdriet zo intens. Wat gaat er toch mis, wat is er met mij? Ik doe niets dan goeds en mijn hart is niet vrij.

Al zijn geld heeft hij ondertussen besteed, maar 't Wezen der Dingen, heeft hij nog niet beet. Daarom verlaat hij het pad naar Snedig als plots Grenzeloze Schone voor hem opduikt. 'Hallo Jongeman, zo dwaal je af van de weg naar Snedig. Want als je hier zo verder stapt, zal je de Brutale Litteranen ontmoeten en dat is nergens goed voor. Luister naar mij, niet naar je emotie. Werk wat onderweg en je zal nog wezens ontmoeten die je veel zullen leren over wat wezenlijk is.'

'Laat mij met rust!' roept Jongeman boos, verrast door het volume van zijn stem en rijdt weg.

'Je moet doen wat hoort!' roept ze hem nog na, maar hij rijdt voor het eerst weg van elk pad, leidt Paard door veldslavelden, over heuvelruggen en tussen boomgaarden, de Wilde Wouden in, ver weg van Snedig.

En midden in 't woud staat hij daar te schreeuwen. 'Ik ben veel te braaf! Ik heb echt overdreven!' Zo eng is zijn stem dat de vogeltjes beven. 'En nu wil ik echt mijn emoties doorleven! En nooit meer als vroeger, vind ik iets om het even. Want al wat ik deed, al deed ik het goed, wil ik nu koelen, met bloed als het moet!' Ondanks 't stappen in 't woud, blijft hij geraakt en plots ziet hij een huis, uit boeken gemaakt. Hij kijkt door het raam, ziet geen behang, want de muren zijn vol, een boekenkast lang. Hij leest: 'Winkel Hier, bij Jin en bij Jang, een boek geeft plezier tot zonsondergang.' Hongerig en woedend klopt hij hard aan, een oudere man komt pal voor hem staan.
Hij schreeuwt hem ruw toe: 'Ik heb nu geen geld, maar krijg ik geen eten, dan zijn uw uren geteld!'

De man stapt opzij, laat hem rustig passeren, maar grijpt hem opeens brutaal bij zijn kleren, bonkt zijn vuist in zijn buik, wat zijn maagsap doet keren, pakt hem vast in zijn kruis en zegt zonder kleineren: 'Dat je boos bent, dat mag, maar 'k wil nog niet creperen, laat ons samen al pratend drie vissen fileren, open de wijnfles, laat jezelf wat

chambreeren, schraap je gal van 't tapijt om de saus te mousseren, want zelden of nooit krijgen wij een bezoekje. Ze gaan wel naar Snedig voor een zacht en zoet koekje, kopen puur uit verveling een strak eetbaar broekje, maar zelden of nooit, klopt iemand hier aan, zelfs geen boosaard als jij, dus laat je maar gaan.'

En Jang snijdt de vis, zet zich neer, kruist zijn benen. Jongeman helpt en vertelt tijdens 't wenen, over 't Wezen der Dingen, wie hem 'hulp' wou verlenen en dat ondanks zijn goedheid geen vrouw is verschenen.

'Wist je dat Grenzeloze Schone, Eerlic en al de andere "Wezen" een club zijn en dat ze de opbrengsten samen controleren? Dat ze taal, intonatie en spreekwoorden instuderen? En met een heel zoete stem hun product promoveren? Dat zelfs God wordt misbruikt om je te doen consumeren!'

Jang staat plots recht en blijft declameren: 'En de schoonheid van boeken in 't geheel niet waarderen! En u steeds richting Snedig willen posteren! Het is tijd voor een opstand, laten we hen saboteren!'

'Maar Papa kalmeer je, want je hart gaat 't be-

geven!' zegt een stem die met opzet verstopt was zoëven.

'Kijk, hier is Jin, da's mijn dochter, mijn leven. Heel mooi is ze niet en maagd nog voor even?'

Jin en Jang lachen hard, Jongeman lijkt te zweven. 'Dat vinden wij humor, we zijn (Brutale) Literanen gebleven,' zegt Jin en komt bevallig tegen Jongeman kleven. 'Al wat je zei, heb je eerlijk omschreven en je kan ook brutaal zijn en emoties beleven, maar op uw vraag over 't Wezen moet je zelf antwoord geven. Het Wezen der dingen, denk ik, is niet te koop.'

'Aan tafel, we eten, stop met filosoferen, doe later maar verder, eerst de vis degusteren en als alles op is, zal ik drankjes trakteren en nadien Jongeman, kan je haar zacht penetreren.'

Ze lachen en klinken op 't tij dat kan keren, op 't toeval, op 't lot, op wat doet transformeren, op Jongeman en op Jin, op in bed zonder kleren, op de nacht, op 't dessert: bambi-oortjes met peren en als Jongeman klinkt, bij om 't even welk feit, trekt zijn borstkas meer open, raakt hij gewichtigheid kwijt: een stuk deugd, heel wat ernst en wat naïviteit en na de nacht van zijn leven, ademt hij meer bevrijd.

Hier eindigt 't verhaal. Maar wat is de moraal? ■

Gekooïd.be

Schrijvers en vrije meningsuiting

PEN-Vlaanderen heeft een website ontworpen om de aandacht te vestigen op de problematiek van de vrije meningsuiting. Jaarlijks worden heel wat schrijvers en journalisten vermoord en nog veel meer vervolgd of gevangen genomen. Op www.gekooïd.be hoort en ziet u hoe dertien Vlaamse schrijvers een tekst van een bedreigde of vermoorde collega brengen. In eerste instantie wil PEN-Vlaanderen deze site ter beschikking stellen van scholen. Leerkrachten en leerlingen vinden er informatie, beeldmateriaal en een aanklikbare wereldkaart. Uiteraard staat de site ook open voor elke andere gebruiker.

Voor nog meer info: Bart Van Loo, +32 (0)474 26 23 43, pers@penvlaanderen.be

Peter Moerenhout

Literaire cartoons

Beide kanten, andere medailles

Ik haat het vrouwen mannen te zien versieren met hun lichaam. Zij degraderen zichzelf. Zij hebben geen schaamte. Zij hebben geen eer. Zij hebben geen oog voor erotiek. Het lichaam waarvan je weet dat het enkel voor jouw ogen bestemd is, is veel aantrekkelijker dan het lijf dat alle zondaars mogen aanschouwen. Die moslims zijn zo gek nog niet.

Ik haat het om te weten dat als een man aan tien onbekenden vraagt om hem suf te neuken, hij tien keer een peer tegen zijn muil kan verwachten en als een vrouw hetzelfde doet zij drie keer suf wordt geneukt, drie keer halfsuf, drie keer saai en nog één onthouding met doorgroeimogelijkheden krijgt.

Ik haat het allemaal uit de grond van mijn hart. Het is niet redelijk. Haat je iemand die een BMW kan kopen, omdat jij er geen geld voor hebt?

Waar

In het beeld dat ik te zien krijg zit ik op mijn knieën, handen op de rug. Mijn neef zit naast me. We huilen. Mijn grootvader bralt en spuwt woorden in onze richting, maar dwingt ons vooral in de emmer te kijken die voor ons staat. Mijn grootvader is dronken, de emmer is gevuld met water en hondenjongen. Sommige spartelen om aan de oppervlakte te blijven, andere drijven.

Een herdersteef ligt te janken met haar bek vol bloed. Mijn grootvader heeft al haar tanden met een tang uitgerukt toen ze haar jongen wou verdedigen. Hij roept dingen over gehoorzamen en over het niet doen van dingen die hij niet apprecieert.

Wij hebben nooit een herdershond gehad. Mijn neef ook niet. En toch weet ik niet of dit beeld herinnering is of droom. Of het perversiteit is of waanbeeld of trauma of hersenspinsel.

En als het waar is, zijn er dan nog van die dingen?

Licht breekt

Alles is glas. Je kan er doorheen zien. De straat is glas, gebouwen zijn glas, mensen zijn glas, ramen zijn glas, de lucht is glas. Vuil glas. Glas met oneffenheden. Glas met kleurverschil, glas met scheuren of sterren in. Of beide.

Ik kijk naar mensen, ze kijken terug met glazen ogen. Ik zie hun glazen bloed door glazen aders stromen. Sommigen hebben vuil bloed, bezoedeld bloed. Sommigen hebben kwarts door hun aderen stromen. Velen hebben geen bloed.

Mensen in kostuums eten koffiebekers, een krant onder de arm en een paraplu of een aktetas bevestigd aan de andere, afhangende van de weersomstandigheden. Ze hebben een bril en haast.

Politie zandstraalt slapende zwervers. De tunnels zijn proper.

Het regent glasscherven. Men drinkt vloeibaar glas. Ik zie mensen breken. Een koppel breekt elkaar. Een politieman slaat een barst in een tiener. Glas wordt geslepen in de vorm die we willen. Velen laten zich slijpen. De vallende glasscherven striemen alles. Alles wordt waziger, minder gepolijst, geblindeerd.

Alles is glas. Glas is alles. ■

VUE: Ensor, Goya en Redon in het KMSKA

Een overgevoelige man schrijft in een brief aan het meisje van om de hoek: 'Als op het behang een trapeze en een Farao staan, dan ben je waarschijnlijk naar een muur aan het kijken die alleen maar dient om lege ruimten af te scheiden van nog meer lege ruimten.'

Het meisje schrok en bedacht zich dat de vochtigheid en de temperatuur in de kamer waar de overgevoelige man die brief schreef te hoog waren in vergelijking met de graad van welbehagen van de tijd waarin de man leefde. Ze vond dat hij beter de nacht kon opzoeken en gewoon weer het penseel hanteren in de hoop dat hij zo zijn fragiliteit, die zich uitte in oeverloze huilbuien, beter zou kunnen kanaliseren. Door te verven zou hij emoties in de verf zetten die dan weer kraaknette woonkamers zouden opleveren, die dan op hun beurt bewoond konden worden door mensen die constant maskers dragen en voor wie emotionaliteit zich beperkt tot het over de bol aaien van de graatmagere buurjongens.

Buurjongens met dikke, vette moeders die alleen maar goed moesten eten om geapprecieerd te worden door hun moeders. Het waren de grimassen op de gezichten van de moeders van de moeders van de graatmagere buurjongens die zwarter waren dan de Oostendse lucht wanneer het donder en bliksem regende. Ze stonken naar vissen die ze bij maanlicht de ogen uitpukten en aan een haak te drogen hingen. Eén van de grootvaders was mandarijn en zijn genen zag je doorwoekeren in de gespleten blik van de jongens. Teveel spraken te slecht Nederlands om onschuldig de zee op te sturen en nooit meer terug te keren. Op zee, nog voor dageraad, in witte gewaden en met gele zeilen die bol stonden van een strakke wind, en de lucht die was gekraakt rood zoals een oud olieschilderij. In hun taal zouden de jongens achteraf vertellen dat ze halfmannen-halfmonsters zagen die hen in grote getale voorbij vlogen.

Mannen zonder glimlach en met hoge zwarte hoeden schimpten op de buurjongens alsof het skeletten met baardharen waren. De jongens, zij die van de zee terugkwamen, spraken dan nog

minder, schreeuwden schel onverstaanbare geluiden waar geen naam of woord op te plakken viel. Ze trokken zich terug onder de kleurrijke rokken van de vrouwen die op de dokken de vis van het leven en ingewanden beroofden. Ze zouden er een medicijn tegen de zothed mee bereiden, naar een recept overgewaaid van ver overzeese gebieden.

Voor het meisje kon de man slechts genezen als hij van het medicijn nam. Hij zou niet langer nare dromen hebben en zijn groteske gedachten zouden achterwege blijven. De man zelf wist echter dat hij zichzelf moest blijven, zijn tijd ten spijt en de talrijke kinderen die hij verwekt had bij de verkeerde vrouwen. Alleen zijn witte baard wou hij nog wel afscheren en inruilen voor een zwarte hoed, die hij dan zou dragen wanneer carnaval eraan kwam en verse vis de mensen loyaal naast elkaar aan tafel deed schurken. ■

Leo van der Sterren

Weg uit het dorp

Voor M.M.

Maniëristisch.

1.

Zo. Maya strijkt weer op de grote stad
neer. Afgedaan het feest van de idylle.
De celebratie van de goedheid, eenvoud, dat
wat alle steeds willen en niet kunnen stillen.

O stee waar feestelijke primitiviteit
gehuisvest is. Het boerenleven, dat van blossen
op volle wangen. Holle bolle Gijs gedijt
in hooi na nachten van gezuip en rossen.

Het dorp waar een goed mens zijn wortel zonder kwaad
in de vruchtbare aarde kan planten
als een soort utilistische geslachtsdaad
en waar het leven heeft niet meer dan twee kanten.

Te weten dus een goede en een slechte. Zo
gezond voor lijf en geest en boven heel dit leven.
waakt als een buitenschoolse Cupido
de goede god van het gewijde roomse leven.¹

2.

Zo. Maya zwenkt weer naar de grote stad
af, met een aardsgeschokt geloof door platste platheid
van boerenfolk uit een klein boerengat
dat stijlloos vegeteert in kladste matheid.

In werelden die wereldds zijn niet thuis,
van meststankloze hemelen verstoken,
inteeltig samenzwerig achter kuis
onzichtbare kantelen weggedoken.

De Achterdocht gedijt hier – houdt hier huis,
in dit kasteeldorp waar zielsvrede vreemd is.
En taai, gelooit als leer, en sluw, niet pluis
spiedt Achterdocht naar alles wat ontheemd is.

Interludium aan de achterzijde
van het gedicht.
Toen de regenachtige Octavius

Maar blijkbaar leefden ze verkeerd.
Het dorp is gemoderniseerd.

Friso Wiegersma: 'Het Dorp'

² 'Wir seufzen und sehnen, wir smachten uns nach,
Wir sehnen und seufzen uns krank.
Die Menschgesichter verargen uns das,

Weg. Zij gaat. Maya wijkt weer naar de grote stad.
Maar immer nog hoort zij de *vuule vèrkens* brallen.
'Hé, doe mij nog wat borsten, bier, patat.'
In haar oor. Ouwe jongens. *Dörskes*. Ondertallen.

Weer naar de grote stad. Gepokt, gepuurd,
weer wijzer wat, maar droever ook en ouder.
Eind van het veel te hete avontuur
van Maya in dit krocht van dorpse koude.

Wat zegt het dorp? Dat dreint: 'Ik kan het ook
niet helpen. Veel te klein en zwak, verlegen.
Om niet te vallen bij het wereldse gestook, / Geplet door zwaar gewicht, gesmoord in vette rook,
deed Overleven mij wel ongeoorloofds plegen.' / was ik gezwind veel onbehoorlijks toegenegen.'

3.
Steels struinen door die nimmer-steedse streken, jij
en ik, toeristen der folklore der hooizolders,
die hele plattelandsevloerse brakkebrij,
gedoe met schrille schijn van leut en kolder.

Maar nu is dat voorgoed voorbij en goed.
Immers de dingen gaan zoals gaan de dingen.
Je kunt de bres waardoor het woeste water woedt
niet dichten – en gewis niet met verduisteringen.

En donker werd dan licht en licht weer zwaar,
maar zwaar woog over, in dit jaar des Hanen.
Er waren, Maya, geen fanfaren in dit jaar,
geen tromgeroffel, geen triomfboog – tranen.

We gaan ons weegs zoals er zoveel wegen gaan.
Een weg die leidt en leidt niet – ALLES eindigt nergens!
Dat aforisme zit! En zie jezelf dan staan
en gaan en doen en toch van 't leven ALLES vergen.²
'Mais le nouveau existe bien, sans être en progrès. Il est tout dans la surprise. L'esprit nouveau est également dans la surprise. C'est ce qu'il y a en lui de plus vivant, de plus neuf. *La surprise est le grand res-*

Pluvius zijn collega-senator
Gaius Drusus in de rede viel,
kwam er slechts geblaas uit zijn
mond. Waarop Gaius Drusus,
een aarts-Romein, laconiek
opmerkte dat hij zijn eerwaarde
confrater altijd al wat bakkig
had gevonden. Hilariteit in de
senaat – dat spreekt.

Sie reden, sie tun uns bald dies und bald das,
Und schmieden uns Fessel und Zwang.'

Gottfried August Bürger: 'An die Menschengesichter'

sort nouveau. C'est par la surprise, par la place importante qu'il fait à la surprise que l'esprit nouveau se distingue de tous les mouvements artistiques et littéraires qui l'ont précédé.'

Guillaume Apollinaire: 'L'Esprit Nouveau et les Poètes'.

'The whole oeconomy of the bowels is sometimes disturbed by frequent purgatives. The mesenteric glands acquire a preternatural size, and these and similar complaints pave the road to the grave.'

Thomas Beddoes: 'Essay of Scrofula', 'Hygëia' (1802-03), ii, 56.

'Outside, life prattles on merrily,
like an embroidered towel, and would probably be too weak to object
if we decided to postpone the picnic until November.'

John Ashbery: 'Village of Sleep'.

En Rome wemelde van vreemdelingen.
Sarmaten, Turken, Thraciërs.
Hooggrieken, Perzen, Joden.
Odrysen, Raetiërs en Ambianen.
Atuatuken, Daciërs, Thebanen.
Numidiërs, Korinthiërs, Lacedemoniërs.
Achaeërs, Puniërs, Galatiërs, Bataven.
Dardaniërs, Bessaniërs en Ubiërs.
Sueben, Phrygiërs, Maeanderianen.
Mydoniërs, Pannoniërs en Marcomannen.
Bataven en Helveten en Edonen.
Triballiërs en Moesiërs en Geten.
Bithyniërs en Cappadociërs.
De Scythiërs, de Mauretaniërs, de Lyciërs.
De Atrebaten, Eburonen en de Friezen.
Kimmeriërs, Meoniërs, Caleten.
Laaggrieken, Meden, Picten.
Germanen, Alemannen, Franken.
En ook Etruskisch boerenfolk.
En ook Sabijnen allerwegen.

4.

Dat wat er in dit dorp geviel vergetende,
vergeet niet in de spiegel van dit dorp te kijken
en ets dan in het glas, dat soms de wetenden
de paupers zijn en de macaberen de rijken.

¹⁴ Wat leefden ze eenvoudig toen
In simp'le huizen tussen groen
Met boerenbloemen en een heg.

Daniël Van Ryssel

Kwetsbaar en onsterfelijk

DE RESTAURATIE VAN DE HEMEL

De restauratiewerken aan de hemel
Hebben dit jaar weer vertraging opgelopen.
Een boekhouder heeft fondsen verduisterd.
De zoveelste aannemer is failliet gegaan.
Alleen een bank van de maffia wil nog lenen.
Twee engelen zijn van een stelling gedonderd
Ze zijn met de MUG naar het H. Hart gevlogen
Tempelbouwers hebben geheimen verklapt
En worden vervloekt door de reguliere bewoners
Onverbeterlijke zondaars zijn naar binnen geglipt
Lopen hier rond vermomd beramen aanslagen
Vrouwen werden van de werken geweerd
De Dolle Mina's lesbiennes en manwijven
Zijn van plan een eigen hemel te openen
De metselaars hebben drie weken gestaakt
Voor properder toiletten en steviger rijstap
Nieuwkomers waren onwillig met de kruiwagen
Wolken aan te voeren sneeuw en hagel te maken
Bij handgemeen over wie er in de toekomst bood-
Schappen mag doen heeft Michaël plannen gelaten
Slopersfirma De Hel heeft de containers afbraak
Maandenlang niet weggehaald wegens wanbetaling
Brandstof te duur om alle sterren te laten lichten.
Stukadoors hebben een zwart gat gedicht
Een ton regenwater is in duigen gevallen
De potten blauwe verf waren uitgedroogd
En sommige heiligen claimden paars en goud
Zonnepanelen en vloerverwarming zijn weggestemd
Een congres van twijfelaars wil de oerknal herzien
De beeldhouwer heeft Sint-Jozef abstract gekapt
De geklasseerde preekstoel had drie vermolmden treden
Een onverlaat heeft de ciborie met nougat gevuld
Sint-Pieter vloekte hij kreeg de poort niet meer open
De grote architect heeft zijn plannen verloren gelegd.
Hij vreest dat het hele zootje zal instorten.

WIE ZIJN WIJ?

Wij, noch stompzinnige godloochenaars,
noch areligieuze libertijnen. Wel Epicuristen.
Wij, die uit de duisternis kwamen naar zij die
niets beweert, niets verbergt, maar verwijst naar
hoe het zichtbare met het onzichtbare te verenigen.

Wij, die bouwen aan de tempel der mensheid
en elkaar daar ontmoeten, waar we in de wereld
altijd van elkaar verwijderd zouden zijn gebleven.
Wij, die onszelf niet kennen, wel de wil om te leven.
Ons geheim? Dat wat ons onuitspreekbaar verenigt.

Wij, die met inwaarts gerichte blik op aarde wonen
en afstand doen om de hemel naar ons toe te trekken.
Wij, diepe afgrond voor anderen en vooral voor onszelf.
Wij, producten van wat wreed en menselijk is, ontmoedigd,
Slaven van onwetendheid, lafheid, angst en verwondering.

Wij, die de overtuiging hebben dat geloof en ongeloof
Gelijke zijden van hetzelfde muntstuk zijn, tweelingbroers.
Wij, die na beproevingen het licht hebben ontvangen,
om door het beleven van rituelen, hanteren van symbolen,
ons een weg voor te stellen om eenzaamheid te overstijgen.

Wij, die waarheid zoeken, proberen grenzen te verleggen,
om ook de andere vormen van mens-zijn te benaderen.
Wij, die schoonheid nastreven, ons denken in vraag stellen
en toetsen aan de overtuiging van anderen. Wie zijn wij?
Schakels in de tijd. We overwinnen de tragiek van de dood

en bevestigen de onsterfelijkheid van de menselijke geest.

Kees Hermis

Impressies

SPREEKTijd – 3

De snoeischaar van een late herfst
knipt een gazon in ga en zon

Maar onuitroeibaar vloeit het licht
tot in de haarvaten van nacht en dag,
een glimlach dooft de opstand

Geen requiem of rouwbeklag dat
aan de tongriem hangt van
dronken eksters op de wind

Stuifzwammen tasten met een
zachte plof de grenzen van verstillig af

Wat slaapt in ei, bolster, cocon
groeit naar zijn eigen uitspraak toe

HUIS - 1

Zonder te zoeken vonden we de ingang
van dit huis, of vond het ons zoals een
hand die iets in het voorbijgaan vindt

Lang voor wij kwamen stond het al in
weer en wind van jaren, het kende ons,
gaf antwoord op wie wij geworden waren

We woonden in en uit en hoeveel
onderdak het bood was als een huid
die meegroeit door de dagen

Het was er, zou er altijd zijn, geduldig
en aandachtig, luisterend ingewand,
ontvangend oor van onze binnenkant

BEELDSPRAAK

Het stenen beeld staat in zichzelf verzonken,
zijn holle ogen wegen verte af

de ruimte van zijn binnenkant die even
vol als ledig is, maakt het tot wat het is

een zwijgende gebeurtenis die elk moment
de stilte kan breken als iemand of iets

zijn mond losmaakt en het tot spreken komt

zolang het blijft onaangeraakt, geen oog
zoekt het gesprek, zal het niet meer zijn dan

een in marmer gevat ogenblik dat tussen
aankomst en vertrek van wachten leeft

en het luisteren naar verte in een
onbewogen staat tot kunst verheven heeft

NETWERK

Haventerrein, het lichte suizen van metalen
staketsels die de leegte schragen

maar dichterbij zijn het de hefkranen die zich
vastbijten aan de lucht

Dat je moet kijken en verder maakt dat je
betrokken raakt bij iets waar je al deel van was,
een netwerk, een structuur

Op het moment dat je gaat zien, komt er gesprek
op gang, zoals die kranen met de lucht

Een woordloos weten dat ontwaakt en altijd al
bestond, zegt dat je voor zolang het duurt
volledig aarde maakt

Steven Graauwmans

Misschien is dit de toekomst

Per gram stof stijgt de prijs van dingen:
afstappen op de verkoper op de rommelmarkt,
bieden of je leven afhangt van een aquarel,
betalen met kleingeld in overvloed – je krast met
je nagels het zilver

Langslopen – langs je neus
weg: *hoeveel?* gedeeld door drie antwoorden
Voor de helft graai je kop en munt bijeen
Met een onbetaalde glimlach ten au revoir
verraad je
het spel aan de regels

*je gokt op sprokkels: bloot
met vlassende handen
in de schaduw
van een beuk
in het gras*

Ze raden
raak zeggen wat hoort
maar van zo horen word je ziek

Ze raden
het niet, vertellen het niemand
– je bent moe want we zijn zelf moe

*In een onontcijferbare taal
schrijven ze haar decimalen voor:
twee voor tijdens en na
(ze wil zich Even zetten)
we zitten*

Ze heulen
vol adjectieven uit een nieuwere hemel

Ze verkopen nog hoop
met scherven

Van de muren leer ik niets meer:
mijn huis is op

Ik wring me door het zonlicht tussen gordijnen
het negatief van de stad in

De maan hangt boven daken waar
alleen boeken tellen

Ik reserveer mijn graf voor de nacht,
onteigen mezelf

Met tuimelrode ogen van het tuimelen
naar het puntje dat je bloed jaagt,
aflaten die je duurder betaalt aan
de werkelijkheid op scène gevoerd
achter gordijnen met looddraad

Met niets dan de dampkring die je in het
gelaat slaat als de regen op de eerste dag
onder moeders grauwe rokken
waarop je nietsvermoedend
het voorgeborchte binnenglijdt,
waarop je smeekt om een drager
die zonder tijd leeft

Maar zonder tranen of deernis:
in krijgskostuum getand
tegen de geheven stem
die de hemel belooft die
zwart wordt – weer dodelijk

zwart

*je neemt de lucht
voor de kus
voor waar*

Het drama met mede
aan je lippen gezet:
je ontmantelt haar het kleed,
het vel van het beest
tegen een woekerprijs

*hoe kan een mond een kus vergeten
– gesmaakt op roet
en rouge*

Ieder schuift bij een ander aan

*het wild loopt los
zuchten duurt net twee tellen
lang genoeg*

Ieder mens (krasvrij uit roestvrij staal)
huilt om het rot en kloppend lijf

Geen antwoord ligt onder de stenen,
verbergt voetstappen van vaders

Onder de stad schuilen stilgeworden tranen
om nooit verdiende stemmen

Diederick Slijkerman
Schaars gekleed

LENTEROKJES

wapperen de rokjes in de lente
licht in de zon maakt veel gezicht
is daar opeens een echt beeld
dat beweegt en geen object wil zijn

maar toch als drager schaars
gekleed, met ondergoed te koop
en net geen uitgespreide benen in
de loop van nutteloos vermaak

meisjes van mooi weer zonder pit
ijskonijnen in de entourage van Madame
Tussauds en toch al vergankelijk

over een paar maanden
gaat de broek weer aan en
is de zinnelijkheid verdwenen

HOOGTEPUNT

de hemel komt naar beneden
als je nou eens niet komt
reuzen moesten bestaan om jou
eens van je stoel te wippen

wat heb je eraan mooi te zijn
als je alleen er iets aan doet?
je lacht wel lief, maar onder het rokje
blijven je benen gesloten

je gezicht is open, maar toch
zijn je borsten nog bedekt
je komt niet zo snel en kreunt
om de grond van jouw bestaan

de aarde tolt om haar as
je lichaam voltrekt zich
nu naar de hemel volmaakt
schreeuw het er maar uit

Onze abonnees in het voetlicht

Van Steven GRAAUWMANS verscheen de nieuwe dichtbundel *Reservisten van maandag*. De bundel werd op 10 oktober in Passa Porta (Brussel) voorgesteld en is een uitgave van Poëziecentrum/Gent.

Christophe VEKEMAN publiceerde zijn zevende boek: *Senorita's. Gedichten en andere podiumteksten*. Hij voegt er aan toe dat het tot nog toe zijn goedkoopste boek is: 12,50 euro. Allen naar de boekhandel!

Bob DE NIJS en Ann Duez stelden het eerste *Nederlands-Catalaans woordenboek* samen. Het verscheen bij Enciclopedia Catalana S.A. in Barcelona. Het Catalaans is een officiële taal en wordt nog door negen miljoen mensen gesproken in o.a. Spanje, Frankrijk, Andorra en Sardinië.

Hubert VAN LIER en Artus Uitgevers stelden Huberts nieuwe thriller *Antwerpen Groenplaats* voor in galerie De Zwarte Panter (Antwerpen) op 13 oktober. Iemand geraakt toevallig verstrikt in het web van de Antwerpse onderwereld dat zich tot in Oekraïne uitstrekt.

Delphine LECOMPTE die met poëzie in *Gierik & NVT* debuteerde publiceerde haar eerste dichtbundel *De dieren in mij* bij de Nederlandse Uitgeverij Contrabas.

Jan BOSMANS meldt ons dat het kamerkoor Sin'al Fine een cd heeft opgenomen (polyfonie uit de 16de en 17de eeuw, wereldmuziek en werk van hedendaagse Vlaamse componisten). Prijs: 8 euro + 2 euro verzendingskosten. Contacteer eric@germijns.be en stort op rekening 733-1656000-46.

Bert BEVERS (monotypes), Hans CLAUS (schilderijen), Mark MEEKERS (schilderijen), Lucienne STASSAERT (olie en potlood), Frans Budé, Joke van Leeuwen, Y. Né en Frank de Vos verenigden zich als dubbeltalenten voor de tentoonstelling DUBBEL/DUBBEL in Atelier 33 in Bergen op Zoom.

Van Thierry DELEU verscheen de dichtbundel *Helvetiaanse verzen* bij Uitgeverij Het Prieeltje Online Diest. Surf naar www.hetprieeltje.net, je

kiest voor Netbooks en je scrollt naar beneden tot nummer 62.

Uitgeverij P (Leuven) meldt de uitgave van *Enerzijds/l'autre versant* van dichteres Annie RENIERS met afbeeldingen van Nicole Verheyden. Prijs: 25 euro, info: info@uitgeverij-p.be.

Germain DROOGENBROODT meldt ons dat POINT Editions 25 jaar moderne internationale poëzie brengt. Raad pleeg <http://www.point-editions.com>. Reeds 95.000 bezoekers kwamen een kijkje nemen.

Wim GEYSEN meldt ons dat zijn theatermonoloog *De Man van Taal* in een nieuwe kledde werd gestoken en op 12 september in première ging in theater Het Klokhuis. Meer info op de website www.avelinks.be (onder 'Producties').

Freek DE SMEDT, die in het vorige Gieriknummer het intrigerende verhaal 'Voor geen prince' publiceerde, is winnaar van de columnwedstrijd van *De Slegte* en de *Standaard der Letteren*. Proficiat, Freek!

Van Lukas DE VOS verscheen het nieuwe boek *Doek, Erflaters van de Film in Vlaanderen*. Een hoogst eigenzinnige kijk en een eerbetoon aan de grondleggers van de film te lande. Het verscheen bij uitgeverij Pelckmans, Kapellen, 208 blz., 18,80 euro.

Jan FABRE ontving begin oktober in het Spaanse Valladolid de International Art Award voor zijn hele originele en gediversifieerde oeuvre.

Bij uitgeverij Wever & Bergh verscheen een nieuwe roman van Daniël VAN HECKE. Terug van weggeweest vermeldt de folder: inderdaad herontdekken we de subtiel pen van een gedreven romancier. *De tranen van Pygmalion* kost 17, 90 euro en bevat 200 bladzijden.

De nieuwe website van Lucienne STASSAERT: www.hetstillepand.be/stassaert/lucienne.htm (bibliografie, publicaties, 18 dichtbundels, vroeger en recent plastisch werk).

Bij uitgever Demian verscheen de roadpoetry-bundel *Boest*, waaraan zeven dichters meewerkten, waaronder Christophe VEKEMAN, Xavier ROELENS en Michaël VANDEBRIL. De bundel verscheen op 1000 exemplaren en de resterende exemplaren werden op de slothappening in de Arenbergsschouwburg op 12 december vernietigd. Prijs: 10 euro.

Roger NUPIE won met zijn gedicht 'Hoor ik hier, hoor ik hier thuis' de tweede prijs van de CIRCA poëziewedstrijd.

Bij de vzw Bolle Bolle verscheen het boek *Over leven en overleven*. Mark MEEKERS schreef hiervoor 32 pertinente gedichten. Het bevat ook 77 kleurenfoto's van Antoon Verelst en Bram Rumbaut. De opbrengst dient voor verbetering der levensomstandigheden van de plaatselijke bevolking (de bouw van een internaat voor 480 studenten). Prijs: 10 euro. Info: www.bollebollr.br.

Van Thierry DELEU verscheen bij uitg. Razor's Edge Editions zijn zesde roman *Liefde en dood op Sint-André*.

Bij uitgeverij P, Leuven verscheen in oktober de nieuwe bundel *Ninglinspo* van Joris IVEN. Het is een tweetalige, Nederlands-Franse uitgave. Prijs: 15 euro.

Van Frans BOENDERS verscheen bij uitg. C. de Vries-Brouwers de dichtbundel *Albasten kust*.

Van Philip HOORNE verscheen bij uitg. Van Genep de nieuwe dichtbundel *Grootste hits! De Jaren Nul* (de mooiste gedichten uit zijn vorige bundels).

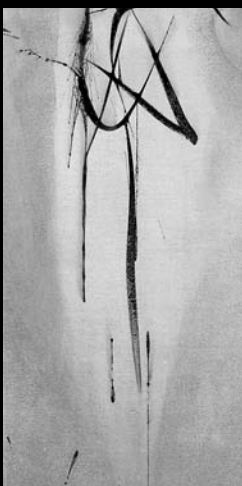
Op zaterdag 14 november vierde uitgeverij POINT haar 25-jarig bestaan in Kortrijk. Op de Antwerpse Boekenbeurs was een poëziemarathon met de allereerste Nederlandstalige dichters en Germain DROOGENBROODT las poëzie voor uit zijn recente bundel *In de Stroom van de tijd*.

Bij uitg. VWS te Brugge verscheen een monografie over Herman J. CLAEYS door Renaat RAMON. Prijs: 5 euro. Storten nop rek.nr.: 001-514083-306 op naam van Jan Bonneure.

Van Stella TIMONIDOU verscheen bij Uitgeverij Liverse in Dordrecht de bundel *Eindeloze nachten* van de helaas te vroeg overleden echtgenote van dichter Kees KLOK.

Griet MENSCHAERT en 8 andere kunstenaars hebben in een voormalige grenskazerne (Tripkau amt. Neuhaus, Duitsland) aan een artistiek project gewerkt. Vrijdag 27 november opende de tentoonstelling met een performance. Nog tot 3 januari 2010.

Peter HOLVOET-HANSEN wordt in 2010 de nieuwe stadsdichter van Antwerpen. Proficiat, Peter! ■

Tentoonstelling **La magie de l'encre** **Ichiro Sato TESSEN**

GALERIE **BERKENVELD**

Berkenveldplein 16 2610 Wilrijk

G: 32 (0)476 242 991

T: 32 (0)3 830 15 50

M: info@berkenveld.be

vernissage: vrijdag 5 februari, 2010
vanaf 20 uur.

Open: vanaf 06/02/2010 tot 28/02/2010
op weekends en woensdagen
van 14 tot 19 uur.

www.berkenveld.be

Medewerkers winternummer 105

Piet DE MOOR – publicist en auteur. Zwerft in en schrijft over Midden-Europa, Rusland en Balkan (Berlijn, Boedapest, Sarajevo, Tirana...), spreekt met schrijvers, essayisten, historici en filosofen. Recente publicaties: *Brieven aan mijn postbode*. Will Tura en Peter Vandermeersch (2006), *Grimmig heden. Een polyfonie* (2007), *de roman Hotel Silesia. Een romance* (2008), in de herfst 2009 verscheen bij Van Gennep de roman *De Adamiet*.

Kathy DE NÈVE – publiceert in *Verzin* en is freelance journaliste voor het kunstmagazine *ISEL*. Bij Manteau-Standaard Uitgeverij het boek *Peeters & Pichal*. Stelde het themanummer van *Gierik & NVT* over Louis Paul Boon samen (nummer 102) en werkt aan haar filosofische roman *Tafelheid*.

Hans Magnus ENZENSBERGER – wordt wel eens de erfgenaam van Bertolt Brecht genoemd. Toonaangevende figuur in de naoorlogse Duitse literatuur. Publiceerde tientallen dichtbundels, essays, toneel. Hij levert vlijmscherpe maatschappijkritiek, maar is evenzeer ironiserend en relativerend. Recent verschenen: gedichtenbundel *Rebus* (2009), *Bibs* (kinderboek, 2009), *De eigennigheid van Hammerstein* (2008), *De radicale verliezer* (2006), *Josephine und Ich. Eine Erzählung* (2006).

Patrick GYSSELS – schreef het jeugdboek *Maya Mayonaise* (2004, Clavis) en debuteert met verhaal in *Gierik & NVT*.

Steven GRAAUWMANS – publiceerde poëzie in diverse literaire tijdschriften zoals o.m. *De Brakke Hond*, *Passionate*, *Op Ruwe Planken*, *Poëziekrant*, *De Revisor*, *Gierik & NVT*, *Weirdo's*, *En er is*, *Dighter*, *Lava*. Publiceerde de bundels *Uitzicht Lotto* (Windroosreeks, 2006) en *Reservisten van maandag* (Poëziecentrum/Gent, 2009).

Frank HEINEN – debuteerde in *Gierik & NVT 98* met het verhaal 'Alleen'.

Kees HERMIS – debuteerde in 1977 met de dichtbundel *Vrijgesproken*. Publiceerde in vele Nederlandse en Vlaamse literaire tijdschriften en bloemlezingen. Recent verscheen *Gezongen steen* (2008).

Henr-Floris JESPER – erevoorzitter van de Vereniging van Vlaamse Letterkundigen, publiceerde dichtbundels, prozaboeken, monografieën en literaire essays (o.a. over Paul de Vree), hij heeft meegewerkt aan literaire tijdschriften; *Nieuw Vlaams Tijdschrift*, *De Tafelronde*, *Vlaanderen morgen*, *Impact* en was hoofdredacteur van *Diogenes*. Hij is tevens voorzitter van de thrillerprijs De Diamanten Kogel.

Peter MOERENHOUT – werkt in een nachtopvangcentrum voor daklozen, schrijft korte verhalen en is hoofdredacteur bij striptijdschrift *Plots*.

Diederick SLIJKERMAN – publiceerde poëzie in diverse literaire tijdschriften: *'t Muzenkoerijtje*, *SchoonSchip*, *Parlando*, *Weirdo's* en *Gierik & NVT*.

René SMEETS – studeerde Germaanse filosofie en filosofie, is ambtenaar bij vertaaldienst van Raad Europese Unie. Vertaalde poëzie van o.m. H. M. Enzensberger, Wislawa Szymborska en René Depestre. Stelde bloemlezing samen met wijngedichten (*Met jou open ik oude nachten*, uitg. P/Leuven) en wijnverhalen (*Woorden uit de wingerd*, Davidsfonds, 2008).

Leo VAN DER STERREN – gedichten, verhalen en opstellen verschenen in de *Gids*, *Maatstaf*, *Optima*, *De Tweede Ronde*, *De Parelduiker*, *Op Ruwe Planken* en *Gierik & NVT*. Publiceerde opstellen omtrent Engelstalige literatuur en geeft het E-schrift *Daidallein*, voor neo-maniëristische teksten uit: www.daidallein.nl.

Daniël VAN RYSSEL – van 1969 tot 2005 docent geschiedenis aan Hogeschool Gent, departement lerarenopleiding. Publiceerde een 15-tal poëziebundels, vaak in samenwerking met schilders. Publiceerde in diverse literaire tijdschriften, richtte het tijdschrift *Amarant* op, was redacteur van *Yang* en medewerker van *Ghendtsche tydinghen*. Hij schreef monografieën over o.a. Richard Minne en Paul Rogghé en is een fervent dagboekschrijver.

Tim WOUTERS – studeerde politieke wetenschappen en journalistiek. Hij is freelance journalist. Debutert in *Gierik & NVT*.

Stichters: Guy Commerman & Erik van Malder

nr 105 - 27ste jaargang - nr 4, winter 2009

Redactiesecretaris: Guy Commerman
Kruishofstraat 144/98, 2020 Antwerpen
e-mail: guycommerman@skynet.be
Administratie: Paul Goedtkindt
Koninklijkelaan 80, 2600 Berchem
e-mail: paul.goedtkindt@skynet.be
Abonnementen: Hugo Vermeulen
Frieslandstraat 4-bus 64, 2660 Hoboken, tel: 0476-991015
e-mail: hugo_357@msn.com

Redactieleden:

Betty Antierens, Frans Boenders, Kathy De Nève, René Hooyberghs, Jan Lampo, Tin Vankerkom, Wim van Rooy, Marc Zwijssen, Hugo Vermeulen, Guy Commerman, Erik van Malder,
Ereleden: Jan Gloudemans, Emiel Willekens.

Ad hoc-redactie nr 105: René Smeets

Vormgeving:

Kunstencentrum Berkenveld (afdeling vormgeving)
Berkenveldplein 16, 2610 Wilrijk
tel: 03 830 15 50 & gsm: 0476 242 991
e-mail: info@berkenveld.be - www.berkenveld.be
Drukkerij:
EPO, Lange Pastoorstraat 25-27, 2600 Antwerpen

Prijs abonnementen:

- België: 25 euro / jaargang (4 nummers) incl. portokosten
- Europese unie: 35 euro, inclusief port
- Andere landen: 40 euro, inclusief port
- Steunend lid: 50 euro, erelid: 75 euro

Losse nummers:

- België: 7 euro
- Europese unie: 11 euro, inclusief port
- Andere landen: 12 euro, inclusief port

Betaling:

- België: rek.nr. 068-2237695-29 van Gierik & NVT
- Buitenland: IBAN BE26-0682-2376-9529
- BIC-code GKCC BE BB

Inzendingen:

Bij voorkeur per e-mail (word): gierik.nvt@hotmail.com of redactieadres (platte tekst, 4 exemplaren).
Poëzie: max. 10 gedichten, proza: max. 15.000 lettertekens, alleen niet eerder en niet elders gepubliceerde kopij.
De auteur is verantwoordelijk voor zijn inzending, hij behoudt het copyright en ontvangt bij publicatie een gratis bewijs-exemplaar. Tenzij de auteur het vooraf verbiedt, mag zijn inzending op de website van Gierik & NVT verschijnen. Auteurs, medewerkers die wij i.v.m. auteursrechten niet hebben kunnen bereiken of achterhalen kunnen de redactie contacteren.
Overname van teksten uit Gierik & NVT is toegelaten mits bronvermelding en voorafgaand akkoord van de uitgever.

Advertenties & sponsoring:

Tarieven te verkrijgen + aanvraag documenten:
Paul Goedtkindt (administratieadres)

Verantwoordelijke uitgever:

Guy Commerman, Kruishofstraat 144/98, 2020 Antwerpen

www.gierik-nvt.be

e-mail: gierik.nvt@hotmail.com

Beschermcomité:

bestaat uit meerdere leden die hun morele en daadwerkelijke steun toezegden en hun intellectueel, creatief en maatschappelijk gewicht in de waardenschaal leggen om het tijdschrift Gierik & Nieuw Vlaams Tijdschrift mede in stand te houden. De huidige lijst kan op eigen verzoek worden uitgebreid.

In willekeurige volgorde: Frans Redant (dramaturg), Frans Boenders (auteur, essayist, cultuurminnaar), Ludo Abicht (vrije denker, filosoof, Arkprijs van het Vrije Woord), Gilbert Verstraelen (gemeenteraadslid Stad Antwerpen), Jos Vander Velpen (advocaat, voorzitter Liga Rechten van de Mens), Peter Benoy (ex-Theaterdirecteur Zuidpool), Lucienne Stassaert (vertaalster, auteur, Arkprijs van het Vrije Woord), Rik Hancké (toneelregisseur, acteur), Monika De Coninck (voorzitster OCMW Antwerpen), Freek Neyrinck (zette het figurentheater op de wereldkaart), Willy Claes (Minister van Staat), Philippe Lemahieu (bedrijfsleider en cultuurminnaar), Stefan Boel (bedrijfsleider en cultuurminnaar), Eric Brogniet (dichter, directeur Maison de la Poésie, Namen), Walter Groener (Fakkeltheater), Victor Vroomkoning (NL, dichter), Chrétien Breukers (NL, dichter), Bart F. M. Droog (NL, dichter-performer, redacteur literair internettijdschrift Rottend Staal), Wim Meewis (auteur, kunsthistoricus), Thierry Deleu (auteur), Lionel Deflo (auteur, ex-hoofredacteur Kreatief), Silvain Loccufier (erector VUB), Rik Torfs (prof. kerkelijk recht KUL), Roger Peeters (ere-inspecteur-generaal basisonderwijs), René Hooyberghs.

Steunende leden: Suzanne Binnemans, Marcella Baete, Gilbert Verstraelen, Eddy Strauven, Geert Stadeus, Silvain Salamon + 29 anonieme schenkers.

Ereleden: Lucerna bvba (Jan Bosmans) + 1 anonymus.

Gierik & Nieuw Vlaams Tijdschrift is verkrijgbaar in:

Antwerpen:

Dierckxsens-Avermaete, Melkmarkt 17
Standaard Boekhandel, Huidevettersstraat 1-3
De Groene Waterman, Wolstraat 7 (2 Gieriksterren)

Gent:

Boekhandel Limerick, Kon. Elisabethlaan 142
Poëziecentrum, Vrijdagmarkt 36
Nieuwscentrum Walry, Zwijnaardsesteenweg 6

Brugge:

Boekhandel De Reyghere, Markt 12 (2 Gieriksterren)
Boekhandel De Reyghere, Moerkerksesteenweg 186

Hasselt:

Markies van Carrabas, Minderbroederstraat 9-11

Kortrijk:

Boekhandel Theoria, O.L. Vrouwestraat 22

Mechelen:

Boekhandel Forum, D; Bucherystraat 10

Roeselare:

Boekhandel Hernieuwen, Noordstraat 100

Sint-Niklaas:

Boekhandel 't Oneindige Verhaal, Nieuwstraat 17

Tienen:

Boekhandel Plato, Peperstraat 22

Met de steun van de Provincie Antwerpen, Dexia, talrijke auteurs en meceneassen en Antwerpen.Boekenstad